

Miljøledelse katalog over 66 projekter

Erhvervsfremme
Styrelsen
Erhvervsministeriet

Miljøstyrelsen
Miljø- og Energiministeriet

Introduktion

Dette katalog giver en oversigt over projekter gennemført under Miljøstyrelsens og Erhvervsfremmestrelsens tilskudsprogram for "Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder" i årene 1995-2000.

Miljøstyring eller miljøledelse, som det også kaldes i dag, er et værktøj til virksomheder og andre organisationer, der ønsker at arbejde systematisk med deres miljøforhold.

Formålet med tilskudsprogrammet var at lette indførelsen af miljøstyring i specielt små og mellemstore virksomheder inden for industri, håndværk, handel og service. En stor del af ressourcerne er anvendt i tæt samarbejde med 21 brancher med flere tilknyttede brancheorganisationer, hvor der er gjort en stor indsats for at informere medlemsvirksomhederne om miljøstyring og motivere til et systematisk miljøarbejde.

De første år var indsatsen koncentreret om at udvikle værktøjer, som støtter virksomhederne i deres arbejde med miljøledelse. De sidste år var der særlig fokus på formidling af resultater og erfaringer.

Programmet har givet tilskud til projekter inden for følgende kategorier:

- Branchespecifikke projekter
- Generelle og tværgående projekter om temaer på tværs af brancheskel
- Værktøjs- og metodeudviklingsprojekter
- Informationsprojekter
- Uddannelsesprojekter

Projekterne er samlet i kataloget på 66 dataark.

Hvert dataark beskriver ud over projektets titel:

- Udgivet materiale og værktøjer til miljøledelse
- Målgruppen for materialet og værktøjerne
- Hvad værktøjerne kan bruges til og eventuelle forudsætninger
- Bestillingsadresse og pris
- Forfattere, kontaktperson og øvrige deltagere
- Projektresumé
- Hvilke miljøledelsesaktiviteter værktøjerne dækker

Der findes også en cd-rom: "Vejen til miljøledelse - en interaktiv guide" med oplysninger om de forskellige typer af projektmateriale. Den kan fås i Miljøbutikken.

Nogle ganske få projekter er ikke omtalt i kataloget. Det drejer sig om projekter, som i dag er uaktuelle, fx en konference om midtvejsresultaterne af projekterne og en produktion af en række TV-udsendelser i 1996.

To centrale begreber - EMAS og ISO 14001 anvendes gennem hele kataloget.

ISO 14001-standarden er et ledelsesværktøj fra den Internationale Standardiserings Organisation, ISO. Standarden beskriver de elementer, et certificerbart miljøledelsessystem skal omfatte. ISO 14001 kræver, at virksomheden får overblik over de miljøforhold, som den kan styre og har indflydelse på, at den løbende opstiller miljømål og handlingsplaner for at forbedre miljøindsatsen og beskriver de miljømæssige arbejdsopgaver og placerer kompetence og ansvar for at nå miljømålene.

EMAS, Eco Management and Audit Scheme, er EU's forordning for miljøledelse og miljørevision. Virksomheder, der vælger og opnår EMAS-registrering, forpligter sig til løbende at forbedre miljøindsatsen ud over miljølovgivningens krav og være i dialog med omverdenen. EMAS indebærer, at virksomheden indfører et miljøledelsessystem og derudover udarbejder og offentliggør en godkendt miljøredegørelse. Miljøredegørelsen skal beskrive virksomhedens miljøforhold, miljøledelsessystem og de aktiviteter, der indgår i miljøhandlingplanerne. Endelig kræver EMAS årlige miljøforbedringer og en aktiv inddragelse af medarbejderne i miljøarbejdet.

I kataloget er projekterne delt op i følgende kategorier:

- 30 projekter om branchespecifikke forhold
- 3 projekter om samarbejde med miljømyndigheden
- 5 projekter om de virksomhedsøkonomiske forhold og den finansielle rådgivers rolle
- 9 projekter om generelle "kom godt i gang" værktøjer
- 6 projekter om generelle "kom godt videre" værktøjer
- 7 projekter om sammenhængen til andre systemer
- 4 projekter om intern og ekstern miljødialog
- 2 projekter om uddannelsesaktiviteter

Hver kategori indledes med en kort introduktion til det overordnede tema.

God læselyst.

Indhold

SIDE 6	PROJEKTER OM BRANCHESPECIFIKKE FORHOLD
39	PROJEKTER OM SAMARBEJDE MED MILJØMYNDIGHEDEN
43	PROJEKTER OM DEN FINANSIELLE RÅDGIVERS ROLLE
49	PROJEKTER OM GENERELLE "KOM GODT I GANG" VÆRKTØJER
56	PROJEKTER OM GENERELLE "KOM GODT VIDERE" VÆRKTØJER
66	PROJEKTER OM SAMMENHÆNGEN TIL ANDRE SYSTEMER
74	PROJEKTER OM INTERN OG EKSTERN MILJØDIALOG
79	PROJEKTER OM UDDANNELSESAKTIVITETER

Projekter om branchespecifikke forhold

Miljøledelse er relevant i alle brancher uanset, om det er inden for fremstillingsindustrien, håndværk, handel eller service. Og hver branche vil have sine egne potentialer for miljøforbedringer og krav til, hvordan et miljøledelsessystem skal opbygges for at imødegå branchespecifikke problemstillinger.

I nogle brancher har der især været fokus på miljøledelse og sammenhængen til miljømærker, i andre har det været sammenhængen til intern og ekstern miljørapportering. Andre igen har arbejdet med renere teknologi eller konkrete anvisninger til medarbejderne om, hvor de kan leve op til deres miljøansvar. Endelig har nogle udarbejdet en miljøledelsesmanual, som lever op til alle kravene i standarderne, og set på sammenhængen til andre systemer.

21 brancheområder har været med under programmet, og på de følgende sider beskrives de projekter, som har udviklet branchespecifikke miljøledelsesværktøjer.

Miljøstyring i fiskeindustrien

Projektresumé

Materialet består af en generel håndbog (ringbind og diskette) i opbygning af miljøstyringssystemer inden for fiskeindustrien fra helt simple modeller til systemer, der kan certificeres efter internationalt anerkendte standarder. Virksomheden vejledes gennem processen med forslag til skematiske opgørelser på de forskellige trin i forløbet. For henholdsvis sildeindustrien, hvidfiskeindustrien og fiskekonservesindustrien er der opstillet forslag til konkrete forbedringsprojekter.

Kontaktperson

Peter Villadsen, Danmarks Fiskeindustri- og Eksportforening, Kronprinsessegade 8B, 4. 1306 København K. Tel: 33 14 99 99.

Målgruppen

Materialet henvender sig til såvel større som mindre fiskeindustrier og serviceerhverv tilknyttet fiskeindustrien.

Forudsætninger

Der kræves ingen særlige forudsætninger for brug af materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøstyring i fiskeindustrien”. 200 s. 2001

Pjece:

“Miljøstyring i den danske fiskeindustri – fra start til certificering”. 2001

Forfattere

Jens Munk, TI
Allan Pedersen, DIFTA
Jens Ellegaard, eget firma

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Nordsøcenteret, Postboks 104, 9850 Hirtshals. Tel: 98 94 58 44.

Brug af materialer

Materialets enkelte dele kan anvendes afhængigt af den enkelte virksomheds ambitionsniveau og specifikke tekniske forhold.

Materialet kan danne udgangspunkt for opstilling af handlingsplaner og funktionsbeskrivelser for såvel virksomhedens økonomiske og tekniske ledelse som medarbejdere.

Øvrige deltagere

Hesselholt Fiskeeksport A/S
ESSI Konsumfisk A.m.b.a.
Amanda Fiskekonserves '555' A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udførelse af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og miljørevision hos mindre vognmænd

Projektresumé

Projektets formål var at reducere miljøbelastningen fra transporterhvervet gennem en øget miljøstyring i vognmandsvirksomheder.

I projektet er der udviklet et vognmandsspecifikt miljøstyringskoncept, der er rettet specielt til små virksomheder, og virksomheder, hvor ledelse og medarbejdere har en begrænset uddannelsesbaggrund.

På baggrund af en branchescreening blev der udarbejdet et udkast til en håndbog med generelle retningslinier for miljøstyring og -revision efter ISO 14001 hos vognmænd.

Miljøstyringshåndbogen er udarbejdet efter de retningslinier, der kendes fra EMAS og ISO 14001, men kan også med fordel anvendes af mindre vognmænd, der vælger at foretage miljøstyring uden for disse rammer.

Med denne håndbog vil de enkelte vognmænd kunne indføre miljøstyring med minimal støtte fra en konsulent.

Dette er i praksis gennemført hos fem repræsentativt udvalgte vognmænd. På baggrund af de praktiske erfaringer udarbejdes et samlet miljøstyringskoncept for vognmænd.

Der er udviklet kurser og kursusmaterialer, og for at sikre den størst mulige effekt af værktøjer og kursusmateriale er det opbygget i moduler, der kan indføres enkeltvis eller samlet.

Der er gennemført formidling af projektet via temadage, ERFA-grupper og pressemeddelelser.

Kontaktperson

Anja G. Andersen, Teknologisk Institut, Emballage & Transport, Gregersensvej, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 31 74. E-mail: anja.g.andersen@teknologisk.dk

Målgruppen

Mindre vognmandsvirksomheder.

Forudsætninger

Der kræves ingen særlige forudsætninger for brug af materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Styr på miljøet i vognmandsvirksomheder - Miljøhåndbog”. 270 s. 2001

Cd-rom:

“Styr på miljøet i vognmandsvirksomheder - IT-værktøj”. 2001

Vejledning:

“Styr på miljøet i vognmandsvirksomheder - Undervisningsmateriale”. 2001

Pjece:

“Der er penge i miljø. Vognmandsvirksomheder”. 2001

Forfattere

Finn Zoëga og Anja G. Andersen, Teknologisk Institut, Emballage & Transport

Bestillingsadresse og pris

Dansk Transport og Logistik, Gammel Torv 18, 1457 København K. Tel: 70 15 95 00.

Brug af materialer

Håndbogen indeholder vejledning i opbygning af miljøledelsessystem specielt rettet til mindre vognmandsvirksomheder. Systemet er modulopbygget og kan tilpasses til et husmandssystem eller et certificerbart system efter ISO 14001.

Cd-rom med skabelon til miljøledelsessystem, som beskrevet i vejledningen.

Undervisningsmaterialet kan anvendes til branchekurser i indførelse af miljøledelse. Kurset består af moduler.

Pjecen giver en kort introduktion til miljøledelse og til det materiale, der er udarbejdet i projektet.

Øvrige deltagere

Henrik Tofteng A/S
HVS-Kraner
Lehmann Jensen
Holger Kristiansens Eftf. A/S
Frank Segal

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i plastindustrien

Projektr resumé

Formålet med projektet har været at indføre et certificerbart miljøstyringssystem i en række plastvirksomheder. I projektet har deltaget over 30 virksomheder bredt fordelt på delbrancher og størrelse over to forløb. Flere af virksomhederne er blevet certificeret undervejs i projektet.

Projektet er gennemført på baggrund af en indledende miljøgennemgang på virksomhederne. Arbejdet er herefter foregået med udgangspunkt i ERFA-grupper med fire - seks virksomheder og ved fælles seminarer samt eget arbejde. Emnerne for de enkelte ERFA-møder har været, prioritering, miljømål, -politik og programmer, udformning af miljøhåndbog og miljøredegørelser.

I det andet forløb er der medtaget en række nye elementer, bl.a. forhold vedr. leverandører og underleverandører og miljøorienteret produktudvikling. Der er på basis af virksomhedernes erfaringer udarbejdet en analyse af driftsøkonomi og miljøledelse. Her er det økonomiske aspekt ved indførelsen af et certificeret miljøstyringssystem blevet forsøgt belyst. Det er bl.a. blevet kortlagt i, hvor stor udstrækning miljøcertificerede plastvirksomheder, foruden de miljømæssige fordele, har haft økonomiske fordele af at indføre et miljøledelsessystem.

Kontaktperson

Steen Seier Karlsen, Plastindustien i Danmark, Nørre Voldgade 48, 1358 København K. Tel: 33 30 86 30. E-mail: ssk@plast.dk

Målgruppen

Virksomheder i plastindustrien.

Forudsætninger

Der stilles ikke særlige krav til brug af materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøledelse i plastindustrien – ERFA-håndbog”. 150 s. 2001

Pjece:

“Miljøstyring i plastindustrien I”. 45 s. 2000

Pjece:

“Miljøstyring i plastindustrien II”. 30 s. 2001

Forfattere

Steen Seier Karlsen, Plastindustien i Danmark

Bestillingsadresse og pris

Plastindustien i Danmark, Nørre Voldgade 48, 1358 København K. Tel: 33 30 86 30. Pris: Gratis.

Brug af materialer

Håndbogen indeholder et idekatalog til opbygning af en miljøhåndbog og en vejledning i miljøkortlægning. Der gives desuden et overblik over miljølovgivningen for branchen. ERFA-håndbogen er opbygget efter ISO 14001 og EMAS og tilpasset plastproducerende virksomheder. Håndbogen indeholder en komplet samling af dokumenter og eksempler, som kan anvendes af plastproducerende virksomheder i deres miljøarbejde. Desuden indeholder den eksempler på grønne regnskaber. Håndbogen kan hentes fra plastindustriens hjemmeside www.plast.dk. Håndbogen forventes færdig omkring 1. marts 2001.

Pjecen beskriver forløbet med indførelse af miljøledelse i de første 23 plastvirksomheder med udgangspunkt i ERFA-grupper. I pjecen beskrives, hvordan et system opbygges med udgangspunkt i standardens krav og erfaringerne fra projektet. Pjecen indeholder forslag til procedurer.

Den anden pjece beskriver erfaringer fra det andet forløb med indførelse af miljøledelse via ERFA-grupper. Pjecen indeholder desuden analysen af de økonomiske aspekter ved indførelse af miljøledelse i plastvirksomheder. Pjecen forventes at foreligge omkring 1. april 2001.

Øvrige deltagere

MiljøFyn ApS

Over 30 virksomheder fordelt på ni delbrancher.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Sælger-kunde vejledning til grafisk branche

Projektresumé

Projektets formål var at udvikle en videndatabase, der gør det lettere for grafiske virksomheder at inddrage det produktorienterede element i miljøledelsessystemer. Resultatet vil være et dialogværktøj, som kan anvendes af kunde og trykkeri i fællesskab under udformning af en tryksag. Ved hjælp af dialogværktøjet kan trykkerier og indkøbere hurtigt indhente oplysning om produktets miljøbelastning. Der er bl.a. oplysninger om papir, pre-press, trykning og limning. Filosofien er, at mere viden vil placere miljøvenlige valg på linie med øvrige parametre som pris og funktionalitet ved produktion og køb af grafiske produkter. Desuden er der udarbejdet en rapport, som indeholder en analyse af projektførelsen i forhold til de strategiske og konkrete formidlingsmæssige overvejelser, der er foretaget ved udviklingen af værktøjet. Desuden indeholder rapporten beskrivelse af opbygning og brug af videndatabasen samt koncept for udvikling af en web-baseret IT-model.

Kontaktperson

Ninna Johnsen, Grafisk Arbejdsgiverforening, Helgavej 26, Postboks 729, 5230 Odense M. Tel: 63 12 70 00. E-mail: nj@ga.dk

Målgruppen

Alle, der beskæftiger sig med trykt kommunikation, særligt med udgangspunkt i den dialog, der finder sted mellem de grafiske virksomheders sælgere og kunder ved salg af grafiske produkter.

Forudsætninger

Værktøjet kræver ingen særlige forudsætninger. Det er udarbejdet så også lægmænd uden for branchen kan bruge det. Eneste forudsætning er en interesse for det grafiske produkt såvel miljø- og arbejdsmiljømæssigt som produktionsteknisk.

Udgivet materiale

Vejledning:

“Sælger-kunde vejledning til en produkt-miljøprofil for grafisk branche”. Ca. 200 s. 2001

Forfattere

Carsten Bøg, Ninna Johnsen, Pernille Andersen og Anette Møller, Grafisk Arbejdsgiverforening

Bestillingsadresse og pris

Kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside: www.mst.dk

Brug af materialer

Projektet har redigeret og prioriteret en samling af eksisterende miljødata, der kan anvendes til opstilling af en miljøprofil for en konkret tryksag, og som også kan danne grundlag for udvikling af et webbaseret IT-værktøj.

Øvrige deltagere

Erik Silfverberg, Den Grafiske Højskole
Udvalgte grafiske virksomheder samt udvalgte kunder til disse virksomheder
Leverandører af råvarer til den grafiske branche

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse og Maritim Safety Management

Projektr resumé

Formålet med projektet var at undersøge og beskrive, hvordan miljøledelse kan integreres i ISM-koden (International Safety Management) på en måde, der kan anvendes af det danske rederierhverv samt udvikle en model for ekstern miljørapportering for skibsfart.

Projektet afdækker alle forhold, der er relevante for miljøledelse i rederierhvervet, både ledelsesdelen (eksisterende Safety Management Systemer og ISO 14001) og kortlægning og kvantitativ opgørelse af de konkrete miljøpåvirkninger ved skibsfart.

Projektets resultater er vejledninger, eksempler og forslag til, hvordan miljøledelse konkret kan integreres i ISM-koden og i allerede eksisterende SMS-systemer. SMS (Safety Management System) er et system, som rederiet skal etablere i medfør af ISM-koden.

Endvidere giver projektet vejledning i og eksempler på, hvordan en saglig redegørelse for miljøbelastningen fra skibsfart - et "grønt regnskab" - kan udarbejdes.

Projektets udformning sikrer, at resultaterne vil have stor gennemslagskraft via forankringen i de praktiske forhold i rederierhvervet, idet projektet er baseret på en konkret gennemgang af to sejlende skibe, passagerskibet "Queen of Scandinavia" og produkttankskibet "Torm Gotland".

Efter indhøstede erfaringer i danske rederier forventes projektet at kunne danne grundlag for et dansk initiativ i FN's søfartsorganisation, IMO.

Kontaktperson

Hans Henrik Petersen, Danmarks Rederiforening, Amaliegade 33, 1256 København K.
Tæl: 33 11 40 88. E-mail: hhp@danmarksrederiforening.dk

Målgruppen

Rederivirksomheder.

Forudsætninger

Der kræves ingen særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Pjece:

"Miljøledelse til søs/Environmental Management at Sea - EMASEA". 14 s. 2000

Håndbog:

"ISM Environmental Management System". 300 s. 2000

Håndbog:

"Environmental Reports for Ship Operations". 300 s. 2000

Forfattere

Danmarks Rederiforening
Birch & Kroghoe A/S

Bestillingsadresse og pris

Danmarks Rederiforening, Amaliegade 33, 1256 København K. Tæl: 33 11 40 88.

Pjecen er gratis. De to håndbøger koster hhv. 1000 kr. og 500 kr.

Brug af materialer

Pjecen giver en introduktion til indføring af miljøledelse i skibsfart som en del af ISM-koden. Det beskrives, hvordan materialet kan anvendes både som basal registrering af miljøfaktorer og til et certificerbart system. Pjecen findes også på engelsk.

Håndbogen vedr. miljøledelse viser, hvordan der på basis af et eksisterende ISM-system kan etableres et miljøledelsessystem, som matcher ISO 14001-standarden. ISM er den internationale sikkerhedsledelseskode til søs. Mappen indeholder desuden en miljøteknisk gennemgang af aktiviteterne på et passagerskib som baggrund for det udviklede miljøledelsessystem.

Håndbogen vedr. miljørapportering indeholder vejledning i og eksempler på udformning af miljørapporter/grønne regnskaber for skibsfart. Eksempel for tankskibe indgår. Indsamling af oplysninger kan foretages i regneark (diskette er vedlagt).

Øvrige deltagere

D/S Torm
D/S Norden
A.P. Møller
J. Lauritzen
DFDS

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøarbejde i hotel-, restaurant- og turisterhvervet

Projektresumé

Projektets formål var at udvikle værktøjer med henblik på at fremme miljøledelse i hotel-, restaurant- og turisterhvervet.

Projektet blev indledt med en kortlægning af miljøforholdene i erhvervet på baggrund af en konkret gennemgang af en række repræsentative virksomheder. Resultatet af kortlægningen er inddraget i udarbejdelse af 19 emnehæfter målrettet til erhvervet.

Emnehæfterne indeholder dels oplysninger om det systematiske miljøarbejde, dels om det praktiske miljøarbejde på de relevante indsatsområder i branchen: miljøledelse, miljømærker, grønt regnskab, miljøindikatorer og arbejdsmiljø. De praktiske emnehæfter indeholder konkrete eksempler på praktiske løsninger/tiltag, der kan anvendes for at reducere miljøpåvirkningerne inden for emneområderne: varme, el, vand, affald, rengøring, transport, inventar m.v.

Kontaktperson

Torben Kaas, HORESTA, Vodroffsvej 32, 1900 Frederiksberg C. Tel: 35 24 80 80.
E-mail: miljoe@horesta.dk

Målgruppen

Den miljøansvarlige medarbejder i branchens virksomheder.

Forudsætninger

Det kræver ingen særlige forudsætninger at benytte materialet.

Udgivet materiale

Vejledning:

“Miljø 2100. HORESTA’s værktøjskasse til miljøarbejde i hotel-, restaurant- og turistvirksomheder. 19 hæfter”. Ca. 150 s. 2000

Kursusmateriale:

“Miljø 2100 Mødemappe. Kursusmateriale om miljøarbejde i hotel-, restaurant- og turistvirksomheder”. Ca. 50 s. + video. 2000

Projektrapport:

“Miljøforhold ved vedligehold, renovering og nybyggeri i hotel, restaurant og turistvirksomheder. Miljøprojekt 565”. 2000

Forfattere

Pernille Balslev-Erichsen, Torben Kaas og Lone Gjørret, HORESTA

Stig Hirsbak, Ole Vissing, Eva Himmelstrup Dahl og Peter Engel, Rambøll

Bestillingsadresse og pris

HORESTA, Vodroffsvej 32, 1900 Frederiksberg C.
Tel: 35 24 80 80. Pris: 400 kr. for Miljø 2100 og 200 kr. for Mødemappen.

Projektrapporten kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7944-275-7/html/>

Brug af materialer

De to hæfter “Miljøtermometeret” og ”Gå straks i gang” giver hurtigt et overblik over virksomhedens miljøforhold og nogle nemme og billige løsninger på almindelige miljøproblemer.

Emnehæfterne giver konkrete og praktiske råd om miljøarbejdet. De enkelte emnehæfter kan anvendes alene eller som en del af den samlede værktøjskasse.

Mødemappen er et hjælpeværktøj til at afholde et møde på en virksomhed i branchen om virksomhedens energi- og miljøarbejde. Mappen indeholder et færdigt program for et møde af ca. to timers varighed inklusive transparenter, spørgsmål til gruppearbejde samt informationsmateriale i form af HORESTA’s energi- og miljømagasiner samt en video om miljøledelse.

Øvrige deltagere

Ca. 70 virksomheder har stillet viden, tid og arbejdskraft til rådighed.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse i tekstilindustrien

Projektresumé

Projektet er gennemført som et vækstgruppesamarbejde, hvor syv virksomheder i løbet af et antal seminarer med mellemliggende projektarbejde har arbejdet frem mod indførelse af miljøledelse i deres virksomhed.

Virksomhederne repræsenterer fem delbrancher: spinderier, væverier og strikkerier, farverier, trykkerier og beklædningsvirksomheder.

To virksomheder fra vækstgruppen er efterfølgende blevet certificeret efter ISO 14001. De har evalueret håndbogen og taget stilling til, hvad de kunne bruge af råd og vejledning. Ligeledes er håndbogen vurderet af en gruppe tekstilvirksomheder, der allerede har et certificeret miljøledelsessystem.

Håndbogen består af et introducerende afsnit, som beskriver væsentlige områder før og under indførelse af miljøledelse. Herefter uddyber 14 bilag de væsentlige hovedelementer og emner, der ligger i at indføre miljøledelse.

Håndbogen indeholder tekniske løsningsforslag til renere teknologi og arbejdsmiljøforbedringer i delbrancherne kombineret med det nødvendige datagrundlag, bl.a. lister over farlige stoffer i råvarer og hjælpestoffer.

Kontaktperson

Per Ponsaing, COWI A/S, Jens Chr. Skous Vej 9, 8000 Århus C. Tel: 87 39 66 95. E-mail: pps@cowi.dk

Målgruppen

Håndbogen henvender sig til tekstilvirksomheder og især til de medarbejdere, der aktivt deltager i miljøledelsesarbejdet.

Forudsætninger

Håndbogen stiller ikke krav til forudgående kendskab til miljøledelse.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Håndbog i miljøledelse for tekstilindustrien”. 325 s. ISBN: 87-987886-0-4. 2000

Forfattere

Per Ponsaing, Richard Kristensen og Lisbeth Skytte, COWI A/S, Århus

Tomas Lykke, Michael Bjerrum og Anders Haahr, Dansk Kvalitets Rådgivning

Morten Walsted og Niels Erik Jensen, BST Midtjylland

Jan Møller og John Hansen, DTI Beklædning & Tekstil

Bestillingsadresse og pris

COWI A/S, Jens Chr. Skous Vej 9, 8000 Århus C.
Tel: 87 39 66 00. Pris: 450 kr. excl. moms.

Brug af materialer

Håndbogen gennemgår ISO 14001 og EMAS og refererer til de enkelte kravlementer i standarden og forordningen. Det diskuteres, hvordan de enkelte krav kan opfyldes, og der er endvidere skemaer og eksempler, som letter brugen af håndbogen.

Håndbogen opfordrer brugere til at supplere håndbogen med andre kilder til praktiske færdigheder, et netværk af ligestillede virksomheder, en vækstgruppe eller anden ekstern støtte.

Øvrige deltagere

Syv virksomheder i et vækstgruppesamarbejde.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i galvanobranchen

Projektresumé

Formålet med projektet var at udvikle en generel miljøstyringshåndbog for galvanobranchen samt udvikle et uddannelsesprogram for indførelse af miljøstyring.

Resultatet af projektet er:

- en miljøstyringshåndbog for den fiktive virksomhed AS Dypskyl
- en indledende kortlægning af AS Dypskyl, der samtidig udgør en ansøgning om miljøgodkendelse
- kursuspakke med 11 moduler, der omhandler alle kravene i ISO 14001
- simple miljøstyringssystemer indført i fem virksomheder
- diverse værktøjer til støtte for miljøstyringsarbejdet

De 11 kursusgange blev gennemført fra udgangen af 1997 til midten af 1999. Programmet blev udvidet med ERFA-møder, for at sikre en fortsat erfaringsudveksling. Virksomhedseksemplet blev udarbejdet for at sikre et ensartet materiale, da de deltagende virksomheders input var meget forskellige i indhold og prioritering.

De simple miljøstyringssystemer har udgangspunkt i ISO 14031 og fokuserer på driftsstyring af udvalgte miljøforhold og et systematisk arbejde med miljøhandlingsplaner.

Kontaktperson

Torben Riemer, Dansk Galvanisør Unions Sekretariat, Kærmindevej 15, 2820 Gentofte. Tel: 39 65 12 71.
E-mail: tor@redcross.dk

Målgruppen

Virksomheder inden for galvanobranchen.

Forudsætninger

Kendskab til galvanobranchen vil være en fordel.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøstyring i galvanobranchen”. Ca. 250 s. 2000

Forfattere

Kristian Løkkegaard, Ernst & Young A/S
Flemming Dahl, Miljø-Kemi, Dansk Miljø Center A/S
Ole Haslund, Total-IT

Bestillingsadresse og pris

Dansk Galvanisør Union, Kærmindevej 15, 2820 Gentofte. Tel: 39 65 12 71. Pris: 500 kr.

Brug af materialer

Beskrivelsen af den indledende miljøkortlægning for AS Dypskyl viser sammenhængen til en ansøgning om miljøgodkendelse, mens miljøhåndbogen viser, hvor de enkelte kravelementer i ISO 14001 kan opfyldes.

Øvrige deltagere

Astral A/S
Elplatek A/S
Kermo-Chrom A/S
Sur-Tech A/S
HAI Aluksering A/S
Galvanisk Kompagni A/S
Nørrebros Forkromning A/S
Vestjysk Industrilakering A/S
Østerbro og Herlev Galvanisering A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i levnedsmiddelindustrien

Projektresumé

Formålet med projektet har været at udarbejde et miljøstyringsværktøj, som specielt henvender sig til levnedsmiddelvirksomheder. Værktøjet indeholder fem dele, som henvender sig til forskellige niveauer i virksomhedens organisation:

1. Introduktion til miljøstyringsværktøjet – primært til ledelsen
2. Miljøstyringsdelen ”det enkle miljøstyringssystem” – til miljøchefen
3. Miljøstyringsdelen ”mod certificering” – til miljøchefen
4. Eksempelsamling – primært til miljøchefen
5. ”Miljøteknik” – til driftslederen.

I projektforløbet har virksomhederne aktivt arbejdet med værktøjet både i teori og praksis.

Kontaktperson

Merete Munk Jensen, Teknologisk Institut, Nordsøcentret, Postboks 104, 9850 Hirtshals. Tel: 72 20 39 30. E-mail: merete.munk.jensen@teknologisk.dk

Målgruppen

Virksomheder i levnedsmiddelindustrien.

Forudsætninger

Der er ingen særlige krav til brugen af materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

”Miljøstyring i levnedsmiddelindustrien”. 250 s. 2000

Forfattere

Anne Tønnesen, Alfred Jørgensen Laboratorium A/S
Lars Seiersen og Jens Munk, Teknologisk Institut,
Nordsøcentret
Søren Nøhr Bak, Danbrew A/S

Bestillingsadresse og pris

Alfred Jørgensen Laboratorium A/S, Frydendalsvej 30,
1809 Frederiksberg C. Tel: 33 55 88 00
Teknologisk Institut, Nordsøcentret, Postboks 104, 9850
Hirtshals. Tel: 72 20 39 30
Danbrew A/S, Rahbeks Allé 21, 1801 Frederiksberg C.
Tel: 33 21 09 18.

Brug af materialer

Miljøstyringsdelen beskriver de enkelte krav trin for trin og indeholder skabeloner og skemaer for de relevante emner.

Eksempelsamlingen giver nogle eksempler på, hvordan skemaer kan udfyldes, handlingsplaner formuleres og auditorer uddannes etc.

Miljøteknikdelen indeholder generelle og branchespecifikke tips til optimering og renere teknologiløsninger, produktionsnøgletal og god husholdningspraksis.

Øvrige deltagere

Danisco Foods, Taars
Danisco Foods, Odense
Flensted A/S
Denja A/S
Dan Cake A/S
Thor Bryggerier
Sophus Fuglsang Export Maltfabrik

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse i grafisk branche

Projektresumé

Formålet med projektet var at lette indførelsen af miljøledelse/EMAS i branchen og dermed opnå miljøforbedringer. Indholdet af "branchepakken" blev planlagt i en forundersøgelse, hvor branchens hidtidige erfaringer og behov blev kortlagt ud fra interviews med 14 virksomheder og ved afholdelse af et idéværksted. I pjecen "Miljøledelse - kom godt i gang" er alle medlemsvirksomheder blevet informeret om aktiviteterne.

GA's guide til opbygning og indførelse af et miljøledelsessystem ved aktiv læring i den enkelte virksomhed er afprøvet og evalueret i fire virksomheder, der alle blev miljøcertificeret/EMAS-registreret. For de enkelte områder i et miljøledelsessystem giver guiden vejledning ved hjælp af spørgsmål om ansvar, organisering og udformning procedurer.

I nøgletalsprojektet er der udviklet og afprøvet et sæt nøgletalsværktøjer for branchens væsentligste miljøpåvirkninger ved produktion efter arkoffset. Projektet har vist, at værktøjerne kan anvendes til at fastsætte og opnå mål på procesniveau.

I netværks- og uddannelsesprojektet er der gennemført et pilotprojekt med uddannelsesforløb for otte virksomheder omfattende en række seminarer og mellem-liggende hjemmearbejde med mulighed for supervision. Repræsentanter for NESAs, BST og kommunerne blev inddraget i arbejdet for at skaffe viden om, hvordan virksomhederne kan hente hjælp hos det lokale netværk.

Kontaktperson

Carsten Bøg, Grafisk Arbejdsgiverforening, Helgavej 26, 5230 Odense M. Tel: 63 12 70 00. E-mail: cb@ga.dk

Målgruppen

Ledere og medarbejdere i grafiske virksomheder.

Forudsætninger

Arbejdsrapporterne kræver ingen særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Projektrapporter:

- "Evalueringsrapport for projekt – Miljøstyring – branchepakke for grafisk branche". 22 s. 2000
- "Nøgletalsprojekt". 32 s. 2000
- "Netværks- og uddannelsesprojekt". 40 s. 2000
- "Projekt Målrettede værktøjer. Guide til miljøledelse i grafiske virksomheder". 20 s. 2000
- "Kom i gang – værktøj". 20 s. 2000
- "Forundersøgelse – miljøstyring i grafisk branche". Arbejdsrapport nr. 74. 60 s. ISBN: 87-7810-708-3. 1996

Forfattere

Carsten Bøg og Ninna Johnsen, Grafisk Arbejdsgiverforening

Bestillingsadresse og pris

Alle projektrapporterne kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7944-174-2/html>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7944-180-7/html>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7944-178-5/html>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7944-176-9/html>

Arbejdsrapporten kan downloades samme sted som pdf-fil.

Brug af materialer

"Evalueringsrapport for projekt – Miljøstyring – branchepakke for grafisk branche" redegør for resultaterne for de deltagende virksomheder og den samlede branche.

Nøgletalsprojektet beskriver udvikling og afprøvning af nøgle for branchen. I bilag findes værktøjer til kortlægning, registrering og beregning af nøgletal, samt fastsættelse af mål.

Netværks- og uddannelsesprojektet beskriver erfaringer med et uddannelsesforløb for medarbejdere. "Projekt Målrettede værktøjer. Guide til miljøledelse i grafiske virksomheder" beskriver afprøvningen af et værktøj, der fokuserer på aktiv læring i opbygning af miljøledelse.

"Kom i gang – værktøj" beskriver udvikling og afprøvning af værktøjet, som består af en analysedel til indsamling af data, et informationsmøde og en strategirapport.

Forundersøgelse afdækkede behovet og motivationen for miljøledelse i branchen.

Øvrige deltagere

26 unavngivne virksomheder, som repræsenterer delbrancherne: arkoffset, rotationsoffset, serigraf, flexo/etiket, bogbinderi og repro, samt myndigheder, BST og elselskab.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i træ- og møbelindustrien

Projektresumé

Formålet med projektet har været at udarbejde et materiale om miljøledelse til virksomheder i træ- og møbelvirksomheder, der ønsker at sætte miljøforbedrings- eller miljøledelsestiltag i gang uden de store udviklingsomkostninger.

Projektrapporten er opbygget i tre dele:

1. Hvad er miljøstyring og hvorfor?

En kort introduktion til miljøledelse, der gerne skulle give tilstrækkelig baggrund og interesse for at gå i gang med miljøledelse.

2. Miljøledelse: Værktøjssamling

Et eksempel på et miljøledelsessystem, der skal tjene som inspiration og guide

3. Miljøordliste og litteraturhenvielse

Værktøjssamlingen er baseret på det arbejde og de erfaringer, som de deltagende pilotvirksomheder har gjort i projektføreløbet. Erfaringerne er efterfølgende samlet i værktøjssamlingen, hvor alle eksempler er anonymiseret. For at anskueliggøre opbygningen af værktøjssamlingen er bygget op om en fiktiv virksomhed ved navn TA.

Kontaktperson

Kim Bøhmert, Træets Arbejdsgiverforening, H. C. Andersens Boulevard 18, 1553 København V.
Tel: 33 77 34 34. E-mail: kbm@di.dk

Målgruppen

Virksomheder i træ- og møbelindustrien.

Forudsætninger

Der stilles ikke særlige krav til brug af materialet, men det er tilpasset træ- og møbelindustriens problemstillinger.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Træets miljøhåndbog” 150 s. 2000

Forfattere

Palle Thomsen, Træets Arbejdsgiverforening
Per Friis Mortensen, Teknologisk Institut, Træteknik

Bestillingsadresse og pris

Dansk Arbejdsgiverforening, Afdeling Bøger og pjecer, Vester Voldgade 113, 1790 København V.
Tel: 33 38 90 00. Pris: 250 kr. excl. moms.

Brug af materialer

Værktøjssamlingen, der består af et komplet miljøledelsessystem efter kravene i ISO 14001 med alle tilhørende dokumenter, er tænkt som inspirationsmateriale, men det understreges, at det hverken kan eller bør kopieres kritiskløst, hvilket ville medføre, at ledelse og medarbejdere ikke får et personligt forhold til dokumenterne. For at lette forståelsen og brugen af skemaer og skabeloner, er de alle udfyldt for TA. Alle skemaer findes tomme på en vedlagt diskette.

Øvrige deltagere

Innovation Randers A/S
Karup Møbelfabrik A/S
Korup Design A/S
M&N Inventar af 1993 A/S
O. J. System A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og miljørevision for maskinstationer i Danmark

Projektresumé

Projektets formål var at udvikle en branchemodel, der kan opfylde et dokumenteret behov for miljøstyring i branchen. Værktøjet skal sikre en bedre miljøstyring i arbejdsopgaver udført af og på maskinstationer. Det er desuden målet at uddanne ledelse og medarbejdere i miljøstyring af maskinstationernes arbejdsopgaver og –metoder og i en mere bevidst hensyntagen til miljøpåvirkninger.

Den udviklede miljøstyringsmodel og –procedure er modulopbygget. Modulerne har indgået i et forløb, hvor maskinstationen har indsamlet materiale, som er gennemgået og tilrettet med bistand fra landsforeningens konsulent. Konsulenten har efterfølgende revideret de igangsatte procedurer.

Modellen skal anvendes som grundlag for den enkelte virksomhed ved udførelsen af såvel allerede kendte arbejdsopgaver som ved indkøring af nye arbejdsmetoder og –opgaver og ny teknologi.

Kontaktperson

Vagn Theilgaard, Landsforeningen Danske Maskinstationer, Jens Grøns Vej 2, 7100 Vejle. Tel: 76 40 83 88. E-mail: vagn.theilgaard@ldmrevision.dk

Målgruppen

Ledere og medarbejdere på landets maskinstationer.

Forudsætninger

Der stilles ikke særlige krav til brug af materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøstyring og miljøledelse for maskinstationer i Danmark”. 150 s. 1999

Pjece:

“KVIK Maskinstation – modulopbygget miljøstyringssystem”. 12 s. 1999

Forfattere

Vagn Theilgaard, Landsforeningen Danske Maskinstationer

Bestillingsadresse og pris

Landsforeningen Danske Maskinstationer, Jens Grøns Vej 2, 7100 Vejle. Tel: 75 85 83 55. Pris: 250 kr. excl. forsendelse.

Brug af materialer

Miljøhåndbogen er en vejledning i kortlægning og udformning af miljøstyringssystemer med eksempler på kortlægningsrapport, håndbog og procedurer og instruktioner. Mappen indeholder en række hjælpeskemaer til registreringer.

Øvrige deltagere

Landsforeningen Danske Maskinstationer
DTI Sydjysk Teknologisk

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udførelse af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og miljørapportering i asfaltbranchen

Projektresumé

Projektet bestod af to delprojekter. I første delprojekt er der udarbejdet et interaktivt edb-baseret ekspert-system, som kan støtte de enkelte virksomheder og fabriksanlæg i deres miljøstyring. Systemet kan generere: Interne miljøstatusrapporter som grundlag for miljøstyringen, fastsættelse af miljømål og handlingsplaner for miljøindsatsen i virksomheder og miljørapporter til offentligheden.

I andet delprojekt er dataopsamlings- og rapporteringssystemet udbygget til et decideret branchetilpasset miljøstyringssystem, som kan certificeres både efter ISO 14001 og efter EMAS. Der er udarbejdet en brancheret miljøstyringsmanual, som indeholder værktøjer om kortlægning, lovgivning, systemopbygning, indkøb, audit og et edb-baseret miljøstyringssystem med tilhørende brugermanual, så det vil være ligetil at anvende for de af branchens firmaer, som ikke har deltaget i forbindelse med udarbejdelsen af projektet.

Gennem projektforsløbet har den samlede danske branche været indbudt til en række workshops for at tilrette systemet efter brugerønsker, og den samlede branche er herigennem orienteret om projektet. Projektresultaterne er herudover præsenteret på miljøstyringskonferencerne i november 1997.

Kontaktperson

Kirsten Schmidt, dk-Teknik Energi & Miljø, Gladsaxe Møllevvej 15, 2860 Søborg. Tel: 39 55 59 99. E-mail: ksc@dk-teknik.dk

Målgruppen

Asfaltindustriens virksomheder.

Forudsætninger

Alle asfaltvirksomheder har indført kvalitetsstyring. Derfor tager manualens anbefalinger udgangspunkt i dette. Edb-systemet er udviklet, så det ikke forudsætter særlig edb-viden ud over almindeligt kendskab til Windows og tekstbehandling.

Udgivet materiale

Edb-program:

“Miljørapporteringssystem for asfaltbranchen (PC-baseret)”. 1999

Projektrapport:

“Miljøledelse i asfaltbranchen”. 146 s. Miljøprojekt nr. 471. 1999

Forfattere

Kirsten Schmidt, dk-Teknik Energi & Miljø
Anette Petersen, VKI (nu Valør & Tinge A/S)
Helle Harboe, AUGA

Bestillingsadresse og pris

Både edb-program med brugervejledning og projektrapport kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/1999/87-7909-326-4/html>

Brug af materialer

Edb-systemet kan bruges til at strukturere og formidle oplysninger om de miljøforhold, som er vigtigst i asfaltbranchen. Samtidig kan den enkelte virksomhed sammenligne sin egen præstation i forhold til andre i branchen.

Systemet kan også bruges til at få et overblik over udnyttede og ikke-udnyttede muligheder for renere teknologi baseret på dels brancheorientering for asfaltindustrien og dels best practice i branchen.

Øvrige deltagere

Colas Danmark
Pankas A/S
Phønix Contractors
Superfos Construction A/S
Superfos
Icopal a/s
dk-Teknik Energi & Miljø
Asfaltindustrien
AUGA
VKI

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i bygge- og anlægssektoren

Projektresumé

Formålet med projektet var at gøre det overskueligt og attraktivt for de udførende og producerende virksomheder i byggebranchen at indføre miljøstyring ved at tilvejebringe værktøjer og vejledning i brug af dem. Værktøjerne er tilpasset forholdene i branchen, således at det er muligt for de enkelte virksomheder at indføre miljøstyring ved egen hjælp eller med minimum af ekstern hjælp. Der er udarbejdet tre sæt af værktøjer mv. til henholdsvis udførende, betonproducenter og vinduesproducenter.

Et centralt mål for projektet har været at udvikle rammehåndbøger i miljøstyring, der tilgodeser behovene i de fire virksomhedskategorier. ISO 14001 har været udgangspunkt for arbejdet. Den udviklede model tilgodeser mulighederne for at udarbejde entreprise-relevante miljøplaner uden nødvendigvis at opbygge et styringssystem for virksomhedens samlede aktiviteter. For de producerende virksomheder er behovet for forskellige værktøjer tilgodeset i rammehåndbøgernes Kom i gang-model og ISO14001-modellen.

Materialet er afprøvet i 19 afprøvningsvirksomheder, og eksempler for 11 brancher er medtaget i vejledningerne. Der er udarbejdet tre kompendier til undervisning for en kursusdag, som er anvendt i formidlingsaktiviteter og stillet til rådighed for brancherne.

Kontaktperson

Søren Skovsende, Teknologisk Institut, Byggeri, Gregersensvej, Postbox 141, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 22 33. E-mail: soren.skovsende@teknologisk.dk

Målgruppen

Ledere og mellemledere i entreprenør-, installations- og håndværksvirksomheder samt hos beton- og vinduesproducenter.

Forudsætninger

Ingen, dog vil kendskab til kvalitetssikring eller -styring være en fordel.

Udgivet materiale

Vejledninger:

“Indledende miljøgennemgang – Vejledning for entreprenør-, installations- og håndværksvirksomheder”. 102 s. ISBN: 87-7756-528-2. 1999

“Entrepriserelevant miljøplan – Vejledning for entreprenør-, installations- og håndværksvirksomheder”. 78 s. ISBN: 87-7756-530-4. 1999

“Kom i gang model. Virksomhedens første miljøstyringshåndbog”. 52 s. ISBN: 87-7756-529-0. 1999

“Kom i gang med miljøstyring – Vejledning for vinduesproducenter”. 32 s. ISBN: 87-7756-531-2. 1999

“Vejledning i miljøstyring – Vejledning for vinduesproducenter”. 62 s. ISBN: 87-7756-532-0. 1999

“Indledende miljøgennemgang og vurdering – vejledning og værktøjer for betonproducenter”. 32 s. ISBN: 87-7756-522-3. 1999

“Kom i gang – Vejledning i miljøstyring – Vejledning for betonproducenter”. 29 s. ISBN: 87-7756-525-8. 1999

“Miljøstyring iht. ISO 14001 – Vejledning for betonproducenter”. 48 s. ISBN: 87-7756-527-4. 1999

Pjecer:

“Brancheksempel – Et eksempel for vinduesproducenter”. 45 s. ISBN: 87-7756-533-9. 1999

“Introduktion til miljøstyring – Vejledning for betonproducenter”. 16 s. ISBN: 87-7756-526-6. 1999

Pjece og cd-rom:

“Edb-værktøj DTI miljøregistrering – et værktøj til betonproducenter”. 21 s. ISBN: 87-7756-523-1. 1999

Forfattere

Søren Skovsende, Teknologisk Institut, Byggeri, Produktivitetscenteret

Mette Glavind, Teknologisk Institut, Byggeri
Ole Bajda Nielsen, Byggefagenes Kooperative Landssammenslutning

Kjeld Almer Nielsen, Danske entreprenører
Walter Sebastian, Fugebranchens Samarbejds- og Oplysningsråd

Claus Dilling, Dansk VVS

Lars Tolstrup, Elinstallatørernes Landsforening

Jon Krog, Byggeriets Arbejdsgivere

Hans Nielsen, Vinduesproducenternes

Samarbejdsorganisation

Svend Röttig, Betonindustriens Fællesråd

Miljøstyring i bygge- og anlægssektoren

Bestillingsadresse og pris

Byggefagenes Kooperative Landssammenslutning
(BKL), Rewentlowgade 14, 3.th, 1651 København V.
Tel: 70 10 11 13

Byggeriets Arbejdsgivere, Kejsergade 2, 1155
København K. Tel: 70 10 11 13

Vinduesproducenternes Samarbejdsorganisation,
Teknologisk Institut, Byggeri, Teknologiparken, 8000
Århus C. Tel: 72 20 11 19

Betonindustriens Fællesråd, Nørre Voldgade 106, 1358
København K. Tel: 33 74 77 47

Alle materialer koster mindre end 135 kr. pr. stk.

Brug af materialer

Målrettet mindre virksomheder er der udviklet en let tilgængelig model for gennemførelse af den indledende gennemgang. For de lidt større virksomheder er der opstillet en metode 2, som indgår i den samlede vejledning som orientering.

Rammehåndbøgerne giver et overskueligt og systematisk værktøj til at igangsætte miljøforbedringer og opfylde konkrete kundekrav til miljøpåvirkninger, uden at virksomheden behøver at indføre et egentligt styringssystem med den tilhørende administration. Håndbøgerne er endvidere udviklet således, at virksomheden kan bygge videre på indholdet mod en ISO 14001-certificering eller en EMAS-registrering.

Øvrige deltagere

Teknologisk Institut, Miljø
DTU, Institut for planlægning

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og miljørevision i elektronikindustrien

Projektresumé

Projektet har udviklet et miljøledelsesværktøj til elektronikindustriens virksomheder. En række virksomheder har afprøvet de forskellige elementer i værktøjet, som efterfølgende er blevet revideret. Ved afslutningen af projektet blev "Håndbog i miljøledelse for elektronikvirksomheder" udsendt og præsenteret på en konference for branchen.

Håndbogen består af tre dele, der skridt for skridt hjælper brugeren med at indføre miljøstyring. De tre dele henvender sig til målgrupper på flere niveauer i virksomheden.

Første del "Miljøledelse – hvorfor" orienterer virksomhedens ledelse om begrundelserne for miljøledelse. Denne del kan bruges til at skabe den nødvendige debat, inden der tages beslutning om at indføre miljøledelse.

Anden del "Miljøledelse – hvordan" er en indføring i miljøledelse for de personer i virksomheden, som er ansvarlige for at føre systemet ud i livet. For hvert punkt gengives kravene i ISO 14001, og der henvises til relevante værktøjer i tredje del.

Tredje del "Værktøjskassen" er et opslagsværk med konkrete eksempler, hvor man efter behov kan finde specifikke emner behandlet i dybden.

I direkte forlængelse af håndbogens udsendelse og præsentation er den også lagt ud på internettet. Der blev oprettet en 3-måneders internetkonference, hvor håndbogens konsulenter har besvaret spørgsmål. Elektronikindustrien har efterfølgende overtaget driften af internetkonferencen.

Desuden er der afholdt seminarer om miljøledelse på 20 elektronikvirksomheder.

Kontaktperson

Carl Thørner, iTEK, Dansk Industri, 1787
København V. Tel: 33 77 33 77. E-mail: cot@di.dk

Målgruppen

Elektronikvirksomheder og andre produktions- og servicevirksomheder.

Forudsætninger

Teksten er overskuelig og lettilgængelig og kræver derfor ingen særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Håndbog i miljøledelse for elektronikvirksomheder".
110 s. 1999

Forfattere

Ib Glerup Nielsen, GN-Teknik
Niels Erik von Freisleben, DTC

Bestillingsadresse og pris

GN-Teknik, Rødegevej 12, 8541 Skødstrup.
Tel: 86 99 32 92. Pris 450 kr.

Brug af materialer

Indholdet af del 1 og 2 er så generelt, at det kan anvendes af andre produktions- og servicevirksomheder. Værktøjet indeholder mange henvisninger til tidligere publiceret materiale, hvor der kan hentes yderligere information, herunder internetadresser. I del 2 gives der anbefalinger bl.a. om organisering af miljøarbejdet (projektarbejde), udarbejdelse af miljøpolitik, den indledende kortlægning, udpegning af indsatsområder, intern og ekstern information om miljøforhold, driftsstyring, herunder opstilling af krav til leverandører.

Tredje del af værktøjet indeholder bl.a. en designguide til miljørigtig udvikling af elektronikprodukter, en introduktion til livscyklusvurderinger (LCA), eksempler på miljøpolitik, miljømålsætninger, et prioriteringsystem for indsatsområder, en instruktion, forslag til opbygning af miljøhåndbog og henvisninger til citeret litteratur.

Øvrige deltagere

Lucent Technologies Denmark A/S
Dansk Toksikologisk Center (DTC)
GN-Teknik
APC Denmark A/S
Grundfos A/S (Grundfos Electronics)
Chemitalic A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Systematisk miljøarbejde i mindre smede- og maskinfabrikker

Projektresumé

Formålet med projektet har været at udvikle en miljøstyringsværktøjskasse til mindre smede- og maskinfabrikker. Pjecen giver en vejledning i, hvordan man kan bruge værktøjskassen konkret til specifikke formål uden at læse den fra a til z.

Vejledningen tager udgangspunkt i, at virksomheden fastlægger sit ambitionsniveau, organiserer arbejdet og orienterer de ansatte. Vejledningen giver anvisninger på:

- Liste over miljøpåvirkninger
- Indledende registreringer og opgørelser
- Prioritering af miljøpåvirkninger og udvælgelse af indsatsområder
- Nærmere undersøgelse og vurdering af indsatsområder
- Løsningsforslag og muligheder
- Udførelse af udvalgte løsninger
- Miljø i den daglige drift i virksomheden

Materialet har vist sig at være god inspiration til virksomhederne, der kan gennemføre en stor del af arbejdet uden ekstern assistance.

Kontaktperson

Ole Lundis, Intecon a/s, Sofiensdalsvej 66, 9200 Aalborg SV. Tel: 70 15 77 55.
E-mail: ole.lundis@intecon.dk

Målgruppen

Mindre smede- og maskinfabrikker.

Forudsætninger

Der kræves ingen særlige forudsætninger for at bruge materialet.

Udgivet materiale

Pjecer:

“Systematisk miljøarbejde i mindre smede- og maskinfabrikker – Introduktionspjece”. 8 s. 1999

Vejledninger:

“Systematisk miljøarbejde i mindre smede- og maskinfabrikker – Vejledningen”. 118 s. 1999

“Systematisk miljøarbejde i mindre smede- og maskinfabrikker – Bilagssamlingen”. 250 s. 1999

Forfattere

Ole Lundis, Poul Henning Nielsen, Nana Eckhardt, Finn Hansen og Henriette Laursen, Intecon a/s

Bestillingsadresse og pris

Intecon a/s, Sofiensdalsvej 66, 9200 Aalborg SV.
Tel: 70 15 77 55. Pris: 950 kr. excl. moms.

Brug af materialer

Vejledningen er opbygget, så virksomheden selv tager stilling til karakter og omfang af den ønskede indsats fra at gå i dybden med et specifikt miljøforhold til at opbygge et certificerbart miljøledelsessystem. Vejledningen lægger vægt på at skabe et hensigtsmæssigt procesforløb, som den vejleder læseren i.

Bilagssamlingen indeholder en omfattende beskrivelse af en fiktiv virksomhed med en kortlægning af miljøforhold, tomme skemaer til registreringer og opgørelser til virksomhedens eget brug samt eksempler på renere teknologiideer.

Øvrige deltagere

Sonebjerg Maskinfabrik A/S
Aasum Smedie A/S
Sønderjyllands Maskinfabrik A/S
AVK Tooling A/S
TV Skilte A/S
Kaj V. Hansens Metalvarefabrik A/S
Grædsted Stål A/S
Roulet Maskinfabrik A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse i lægemiddelvirksomheder

Projektresumé

Formålet med projektet var at identificere og beskrive fordele, muligheder og barrierer ved implementering af miljøledelse på en GMP-reguleret virksomhed med et kvalitetssikringssystem.

GMP (Good Manufacturing Practice) er principper for god fremstillingspraksis for lægemidler, som detaljeret er beskrevet i omfattende guidelines med specifikke krav til, hvordan produktionen skal foregå.

Projektet blev indledt med en analyse af de system-tekniske og miljømæssige problemer ved at koble og integrere miljøledelse og kvalitetssikring i form af GMP. Barrierer og muligheder blev diskuteret på en workshop for alle branchens virksomheder.

På denne baggrund er vejledningen i miljøledelse udarbejdet. Den følger fortrinsvis kravene i ISO 14001. Vejledningen indeholder en liste over de GMP forhold en virksomhed specielt skal være opmærksom på i relation til miljøforhold som affald, emballage, genanvendelse, rengøring mv., og for hvert element i miljøledelsessystemet bliver der redegjort for, om der er nogle særlige GMP-forhold, virksomheden skal være opmærksom på.

Kontaktperson

Klaus Tuxen, Lif Lægemiddelindustriforeningen, Strødamvej 50 A, 2100 København Ø. Tel: 39 27 60 60. E-mail: kt@lif.dk

Målgruppen

Målgruppen for vejledningen er primært den/de personer, der er udset til at opbygge og indføre miljøledelsessystemet i små og mellemstore lægemiddelvirksomheder, og som i forvejen er underlagt GMP-krav.

Forudsætninger

Det forudsættes i vejledningen, at læseren har et vist kendskab til miljøproblemstillinger og til miljølovgivning. Det forudsættes ligeledes, at virksomhedens egne GMP-kyndige deltager som sparringspartnere, da vejledningen kun giver en kort introduktion til GMP.

Udgivet materiale

Vejledning:

“Miljøledelse i lægemiddelvirksomheder”. 90 s. 1998

Forfattere

Birgitte Nielsen, VKI (nu Valør & Tinge A/S)
Tine Kruse, Ferrosan A/S
Kirsten Haarder, H. Lundbeck A/S
Lykke Have, Løvens kemiske Fabrik

Bestillingsadresse og pris

Lif Lægemiddelindustriforeningen, Strødamvej 50 A, 2100 København Ø. Tel: 39 27 60 60. Pris 375 kr. excl. forsendelse.

Brug af materialer

Vejledningen gennemgår hvert enkelt element i opbygningen af et miljøledelsessystem efter ISO 14001. For hver af de enkelte opgaver i opbygningen er der en beskrivelse af opgaven og det ansvar, der er forbundet med opgaven. Vejledningen indeholder eksempler på udfyldte procedurer, handlingsprogrammer mv. samt tomme skemaer/skabeloner, som kan kopieres til videre brug.

Øvrige deltagere

Ferrosan A/S
H. Lundbeck A/S
Løvens kemiske Fabrik

Miljøledelseselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udførelse af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse inden for jern- & metalindustrien

Projektresumé

Formålet med håndbogen i miljøledelse har været at udarbejde en vejledning til virksomheder inden for jern- og metalområdet for at hjælpe dem med at indføre miljøledelse, så de kan opnå certificering efter ISO 14001. Håndbogen er struktureret efter de forskellige faser i miljøledelsen – følger man vejledningen trin for trin, får man gennemført en proces, der ender med et certificerbart miljøledelsessystem.

Den branchespecifikke vejledning i miljøledelse i støberier henvender sig specifikt til støberier, og supplerer den generelle håndbog i miljøledelse ved gennem illustrative eksempler at give en meget detaljeret vejledning i den indledende miljøgennemgang, vurdering og prioritering af miljøpåvirkninger og energiforbrug i støberier. De øvrige elementer til et miljøledelsessystem skal brugeren hente inspiration til i den generelle håndbog. Følger en virksomhed anbefalingerne i materialet og det supplerende materiale i den generelle håndbog, vil virksomheden opfylde kravene til en ISO 14001.

Vejledningen i procesrelateret miljøstyring til VVS-branchen indeholder metoder til kortlægning og vurdering af miljøpåvirkninger på procesniveau. Den giver anvisninger på kortlægning, vurdering og prioritering af miljøpåvirkninger med tilhørende skemaer og eksempelsamling til inspiration. Vejledningen lægger vægt på udvælgelsen af nøgletal for processer og vurderingen af disse ud fra miljømæssige væsentligheds-kriterier. Vejledningen lægger op til en trinvis indførelse af miljøledelse, hvor der skabes dokumentation for de enkelte processer én ad gangen.

Vejledningen til virksomhedens første miljøstyringshåndbog beskriver på en let og overskuelig måde, hvilke krav der er til systemet, og hvordan en håndbog kan opbygges.

Kontaktperson

Lennart S. Olsen, Teknologisk Institut, Miljøteknik. Gregersensvej, Postboks 140, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 32 31. E-mail: lennart.staal.olsen@teknologisk.dk

Målgruppen

Håndbøgerne henvender sig primært til de miljøansvarlige, men også til de miljøinteresserede i virksomheden, der har et vist kendskab til miljø.

Forudsætninger

Et vist kendskab til miljøområdet vil være en fordel.

Udgivet materiale

Håndbøger:

“Håndbog i miljøledelse inden for jern- & metalområdet”. 251 s. 1998

“Håndbog i procesrelateret miljøstyring i VVS-branchen”. 132 s. 1998

“Branchespecifik vejledning i miljøledelse inden for jern- og metalstøberier”. 187 s. 1998

Vejledning:

“Kom i gang. Virksomhedens første miljøstyringshåndbog”. 60 s. 2000

Forfattere

Henriette Øllgaard, Henriette Færgemann, Jens B. Vestergaard, Jørgen Larsen, Lennart S. Olsen, Jørn Bødker, Christian Olesen, Jan Lemkow, Rudolf Crepaz, Hans Olsen og Ole Ravn, Teknologisk Institut, Tåstrup

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Miljøteknik og affaldsteknik, Gregersensvej, Postboks 140, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 20 00. Pris: 200 kr. pr. håndbog.

Brug af materialer

Alle håndbøger har hovedvægten på kortlægning, vurdering og prioritering af miljøpåvirkninger, men alle opgaver i et miljøledelsessystem er beskrevet. Man kan følge håndbøgernes råd trinvis eller bruge dem som opslagsværk på specifikke emner.

Virksomheder, der ønsker et mindre omfattende miljøledelsessystem, der ikke er certificerbart, kan med fordel anvende de dele af materialet, de finder relevante.

Øvrige deltagere

Danske Støberiers Brancheforening
VVS-fabrikantene
Vald. Birn
Jernstøberiet Dania
Randers Jernstøberi A/S
MAN B&W Diesel A/S
K.B. Hanssons Metalstøberi
Damixa A/S
Fønix Staalindustri A/S
HS Kedler Tarm A/S
Mora Armatur A/S
TONI ARMATUR A/S
BLÜCHER METAL A/S
GRUNDFOS DK A/S
Metro Therm A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse i private skove

Projektresumé

Formålet med projektet har været at udarbejde en håndbog med vejledning i dokumentation af miljøpåvirkninger fra skovdrift. Skovene møder oftere og oftere krav fra træ- og papirindustrien om dokumentation af miljøpåvirkninger.

Projektet har udviklet en model for opbygning af et miljøledelsessystem og et miljøregnskab, som i løbet af projektet er afprøvet i ni skovdistrikter. Deltagerne har løbende udvekslet erfaringer. Projektet har afholdt en række workshops for at få erfaringer formidlet til andre skovdistrikter.

Resultatet af projektet er en håndbog, der indeholder en vejledning i, hvordan skovdistrikter kan indføre miljøledelse vha. en model, eksempler og anbefalinger. Alle afsnit i håndbogen angiver en række gode råd og konkrete anbefalinger baseret på de deltagende skovdistrikters erfaringer. Hos skovforeningen kan medlemmerne gratis rekvirere et regneark, der letter opgørelsen af indikatorer til miljøregnskabet.

Kontaktperson

Klaus Enevoldsen, Dansk Skovforening, Amalievej 1, 1875 Frederiksberg C. Tel: 33 24 42 66.
E-mail: info@skovenes-hus.dk

Målgruppen

Håndbogen henvender sig til personer med en skovbrugsmæssig baggrund, som ønsker at udarbejde et enkelt miljøledelsessystem og miljøregnskab for skovdrift.

Forudsætninger

Materialet kan anvendes af skovdistrikter og andre, der ønsker at arbejde systematisk med deres miljøforhold og/eller udarbejde et miljøregnskab. Materialet er letforståeligt og stiller ikke krav til forudgående kendskab til miljøledelse.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøledelse i private skove – en håndbog”. 70 s.
ISBN nr.: 87-870-58-15-1. 1998

Forfattere

Klaus Enevoldsen, Dansk Skovforening
Anne Gadegård Larsen, Deloitte & Touche Miljø
Per Kronslev, Implement A/S

Bestillingsadresse og pris

Dansk Skovforening, Amalievej 1, 1875 Frederiksberg
C. Tel: 33 24 42 66. Pris: Gratis.

Brug af materialer

Håndbogen indeholder en model for opbygning af et miljøledelsessystem og et miljøregnskab, men har ingen særlig vejledning i indførelse af systemet. Håndbogen forklarer, hvilken dokumentation der kræves, og hvordan den systematiseres i en miljøledelsesmappe.

Øvrige deltagere

Barritskov
Stenalt og Nedergaard Skovdistrikt
Løvenholm Fonden (skovdistrikt)
Langesø Skovdistrikt
Hedeselskabet (egne skove)
Skovdyrkerforeningen Fyn Nord
Salten Langsø Skovdistrikt

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Kvalitets- og miljøstyring hos auto- og industrilakerere

Projektresumé

Projektets mål var at fremme indførelsen af miljøstyring i auto- og industrilakererbranchen. For at opnå dette er der udviklet et miljøstyringsmodul til branchens kvalitetsstyringssystem KS 2000, afholdt miljøkurser og udarbejdet en håndbog i miljøstyring til branchens virksomheder.

En foreløbig udgave af miljøstyringssystemet blev afprøvet på én virksomhed. Erfaringerne fra denne afprøvning og afprøvningen i et tilsvarende miljøstyringsprojekt under Håndværksrådet er samlet i publikationen "Håndbog i miljøstyring". For at udbrede erfaringerne og viden om miljøstyring har FAI afholdt en række miljøstyringskurser for sine medlemmer. Kurserne beskriver, hvordan et miljøstyringssystem opbygges mest hensigtsmæssigt, så det bliver praktisk anvendeligt i auto- og industrilakererbranchen.

Kontaktperson

Klaus Plum, Foreningen af Auto- og Industrilakerere, Midtager 17, 2605 Brøndby. Tel: 43 42 37 66. E-mail: klaus@fai.dk

Målgruppen

Målgruppen er Auto- og industrilakerere, der ønsker at arbejde med miljøstyring og allerede arbejder efter branchens kvalitetsstyringssystem KS 2000.

Forudsætninger

Der kræves ingen særlige forudsætninger for at bruge materialet.

Udgivet materiale

Vejledning:

"Miljøstyringsmodul til KS 2000". 60 s. 1998

Håndbog:

"Håndbog i miljøstyring". 33 s. 1998

Forfattere

Klaus Plum, Foreningen af Auto- og Industrilakerere
Preben Buhl Petersen, Dansk Energi Analyse

Bestillingsadresse og pris

Foreningen af Auto- og Industrilakerere, FAI, Midtager 17, 2605 Brøndby. Tel: 43 42 37 66. Pris: 30 kr.

Brug af materialer

Håndbog og vejledning er overskuelige. De indeholder relevant information i tilstrækkelig mængde til de af FAI's medlemsvirksomheder, som vil arbejde med miljøstyring. FAI tilbyder flere steder i materialet assistance til miljøarbejdet f.eks. ved opdatering af miljølovgivning, graddageberegning, energistyring, udpegning af miljøforbedringer og beregning af besparelse ved miljøforbedringer.

Øvrige deltagere

Ingen

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i den agroindustrielle sektor

Projektresumé

Landbrugsrådet og en række medlemsorganisationer og virksomheder gennemførte i perioden 1996-98 et demonstrations- og udviklingsprojekt om miljøstyring "fra jord til bord". Projektets formål var at udvikle og afprøve miljøstyringssystemer i den agroindustrielle sektor, rækkende fra landbrug og gartnerier til slagterier og mejerier.

Projektet omfattede udvikling og tilpasning af eksisterende værktøjer til miljøstyring til et antal brancherepræsentative virksomheder, udvikling og gennemførelse af et uddannelsesforløb for medarbejderne på virksomhederne, koordinering med tilsynsarbejdet hos de amtskommunale myndigheder samt en opsamling af data.

Medarbejderne på forskellige niveauer i virksomhederne har sammen med pågældende brancheorganisation udviklet, afprøvet og tilrettelagt værktøjer og uddannelse, således at resultaterne er umiddelbart anvendelige for branchens andre virksomheder. Endvidere indgik en koordinering med tilsynsarbejdet hos de amtskommunale myndigheder.

Erfaringerne fra de enkelte dele af projektet kan således anvendes både inden for primærsektoren og de deltagende brancheordninger samt inspirere til indførelse af miljøstyring inden for erhvervets øvrige brancheområder og virksomheder.

Projektet blev gennemført som et demonstrations- og udviklingsprojekt hovedsageligt i Nordjyllands Amt. Projektet bestod af et såkaldt hovedprojekt, hvor deltagerne var fire virksomheder, der repræsenterer forædlingsiden og de organisationer i Landbrugsrådet, hvortil virksomhederne er knyttet samt to delprojekter.

Udviklingen af branchespecifikke værktøjer til miljøstyring foregik ved en fuld-skala implementering på de fire deltagende virksomheder med en efterfølgende evaluering og tilretning.

Miljøstyringssystemerne blev ikke udarbejdet med henblik på certificering. Værktøjerne blev tilpasset virksomhedernes ambitionsniveau og muligheder, dog således at alle værktøjer blev bygget op efter de begreber, der arbejdes med i certificerbare systemer. På denne måde sikres, at systemerne til enhver tid kan opgraderes og certificeres. I projektet omfatter miljøstyring både ydre miljø og arbejdsmiljø.

Der blev tilrettelagt et antal fælles kursusmodeller for medarbejderne på virksomhederne i hovedprojektet. Uddannelsesforløbet blev så vidt muligt koordineret med implementeringen af miljøstyringssystemerne og blev en integreret del af denne ("learning by doing"). I overensstemmelse med uddannelsens formål er det lykkedes at give et generelt indblik i de væsentlige forbrug og emissioner, give et overblik over gældende

lovgivning på området, skabe forståelse for begrebet systematisk miljøarbejde mv. og give deltagerne en så solid indsigt i miljøstyring som begreb og metode, at de kan gennemføre en afprøvning af et branchespecifikt værktøj på deres egen virksomhed.

Kontaktperson

Lis J. Thodberg, Landbrugsrådet, Axeltorv 3, 1609 København V. Tel: 33 14 56 72.
E-mail: ljt@landbrug.dk

Målgruppen

Primært virksomheder i den agroindustrielle sektor, men også andre brancher kan have glæde af materialet.

Forudsætninger

Der stilles ikke specielle krav til brugerne.

Udgivet materiale

Kursusmaterialer:

"Miljøstyring i gartnerier og planteskoler". 100 s. 1998

"Miljø- og ressourcestyring på landbrugsbedrifter". Ca. 200 s. 1997

"Miljøstyring i den agroindustrielle sektor, kursuskompendium". 200 s. 1998

Håndbøger:

"Kortlægningshåndbog, Miljøstyringshåndbog, Projektrapport, fjerkræslagteriet". 100 s. 1998

"Miljøstyring i mejerivirksomheder – Håndbøger". 100 s. 1998

"Miljøledelse på svineslagterier". 300 s. 1998

"Miljøstyring i den agroindustrielle sektor, erfaringer med miljøstyring". 100 s. 1998

Pjece:

"Miljøstyring i den agroindustrielle sektor, model for grønttørringsbranchen". 25 s. 1997

Forfattere

Birch & Kroghoe A/S
Dansk Erhvervsgartnerforening DEG
Landbrugets Rådgivningscenter
Mejeriforeningen
Kunsttørringsindustriens Sammenslutning KI-Sam
Det Danske Fjerkræråd
Slagteriernes Forskningsinstitut.

Miljøstyring i den agroindustrielle sektor

Bestillingsadresse og pris

Dansk Erhvervsgartnerforening, Torveporten 10, 2500 Valby. Tel: 36 44 12 02. Gratis

Slagteriernes Forskningsinstitut, Maglegårdsvej 2, 4000 Roskilde. Tel: 46 30 30 30. Pris: 100 kr.

Mejeriforeningen, Frederiks Allé 22, 8000 Århus N. Tel: 87 31 20 00 Pris: Gratis

Det Danske Fjerkræråd, Trommesalen 54, 1614 København V. Tel: 33 25 41 00 Pris: Gratis

KI-Sam, Axelborg Torv 3, 1609 København V. Tel: 33 14 56 72. Pris: 75 kr.

Landbrugets Rådgivningscenter, Udkørsvej 15, Skejby, 8200 Århus N. Tel: 87 40 50 00. Pris: 60-120 kr. pr. stk.

Brug af materialer

Projektets resultater er meget omfangsrige, og erfaringerne er derfor samlet i en lille håndbog "Erfaringer med Miljøstyring". Ideen med håndbogen er at samle erfaringerne fra gennemførelsen af miljøledelse i de fire forædlingsvirksomheder, der deltog i projektet.

Se også <http://www.landbrugsraadet>

Øvrige deltagere

DanGrønt Products A/S
Skovgaard's Fjerkræslagteri A/S
Kløver Mælk, Snebjerg Mejeri
Danish Crown, Nørresundby, Amba

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i rengøringsbranchen

Projektrésomé

Projektet bestod af tre elementer, der alle byggede videre på det allerede udviklede rammesystem for miljøstyring i engrosbranchen, herunder også informationsmateriale og uddannelse:

1. Et tillægsmodul (til det udviklede rammesystem for engrosbranchen) for miljøstyring i rengøringsbranchen
2. Udarbejdelse af specifikt informationsmateriale til branchen
3. Videreudvikling og afprøvning af kursus specielt rettet mod denne branche

Tillægsmodulet omfatter de særlige forhold, der gør sig gældende for rengøringsbranchen, bl.a. kemikaliestyling, validering af kemikalier, doseringsstyring og arbejdsmiljø (afdunstning, indeklime, ergonomi/hjælpemidler).

Kontaktperson

Gitte Budtz, Arbejdsgiverforeningen for Handel, Transport og Service (AHTS)
Sundkrogsgade 20, 2100 Kbh. Ø. Tel: 77 33 47 11.
E-mail: gitte.budtz@ahts.dk

Målgruppen

Rengøringsbranchens virksomheder.

Forudsætninger

Materialet er rettet til rengøringsvirksomheder, men kan rekvireres og læses af alle.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøstyring i rengøringsbranchen”, 46 s. 1998

Forfattere

Arbejdsgiverforeningen for Handel, Transport og Service (AHTS)

Bestillingsadresse og pris

Arbejdsgiverforeningen for Handel, Transport og Service (AHTS), Sundkrogsgade 20,
2100 København Ø. Tel: 77 33 47 11. Pris: 125 kr.

Brug af materialer

Tillægsmodulet bruges mest hensigtsmæssigt sammen med rammesystemet for miljøstyring i engrosbranchen.

Øvrige deltagere

Sant + Bendix A/S
ISS Danmark
Jydsk Rengøring
Forenede Rengøring A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og miljøhåndbøger til autoværksteder

Projektresumé

Projektet er udført med de to brancheorganisationer Centralforeningen af Autoreparatører i Danmark (CAD) og Danmarks Automobilforhandlerforening (D.A.F.). I projektet er der udarbejdet et miljøstyringssystem med tilhørende miljøhåndbøger og audit-checklister for autoværksteder.

Håndbøgerne indeholder en samlet vejledning for undersøgelse af miljø og arbejdsmiljø, gode råd om, hvordan de enkelte miljøopgaver løses og en vejledning med tilhørende procedureeksempler for indførelse af et miljøstyringssystem.

Håndbøgerne er afprøvet på fem pilotværksteder, og kommentarerne er indarbejdet i materialet. Størstedelen af værkstederne har efter projektets afslutning valgt at fortsætte med håndbøgerne.

Kontaktperson

Christian Damgaard, CAD, Kirkevej 1-3, 2630 Tåstrup. Tel: 43 99 66 33. E-mail: damgaard@cad.dk

Målgruppen

Alle former for autoværksteder.

Forudsætninger

Materialet er rettet til autoværksteder, men kræver ingen særlige forudsætninger ud over branchekendskab.

Udgivet materiale

Håndbøger:

“Miljøstyring 1: Miljøstyring og miljøhåndbog til autobranchen”. 110 s. 1998

“Miljø 2: Miljøstyring og miljøhåndbog til autobranchen”. 100 s. 1998

“Arbejdsmiljø 3 - Miljøstyring og miljøhåndbog til autobranchen”. 110 s. 1998

Forfattere

Danmarks Automobilforhandlerforening - D.A.F.
Centralforeningen af Autoreparatører i Danmark - CAD
Autobranchens BST

Bestillingsadresse og pris

Danmarks Automobilforhandlerforening - D.A.F.,
Alhambravej 5, 1826 Frederiksberg C.
Tel: 33 31 45 55

Centralforeningen af Autoreparatører i Danmark - CAD,
Kirkevej 1-3, 2630 Tåstrup. Tel: 43 99 66 33
Autobranchens BST, Industrivej 44, 4000 Roskilde.
Tel: 46 75 34 00

Pris: 590 kr. + moms og forsendelse.

Brug af materialer

Der findes tre miljøhåndbøger. Den første håndbog (Miljøstyringsmappen) benyttes til at indføre miljøstyring på autoværkstedet med detaljeret vejledning, checklister og skemaer. Den anden håndbog (Miljømappen) benyttes til at kontrollere, om man overholder gældende regler. Den tredje håndbog (Arbejdsmiljømappen) benyttes til at kontrollere, om man overholder gældende arbejdsmiljøregler.

Øvrige deltagere

Autobranchens BST
Trane Danmark
Danmarks Automobilforhandlerforening - D.A.F.
Tommy's Auto, Skævinge
Monk's Automobile A/S, Skævinge
Gustav Kjerulff A/S, Slagelse
Ib's Autoværksted, Næstved
A/S Viby Motor Compagni, Højbjerg

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring på modtagestationerne

Projektresumé

Baggrunden for projektet er et ønske fra modtagestationerne for farligt affald og KommuneKemi om fælles grundlag for miljø- og sikkerhedsledelse.

IMOKA er et fællessekretariat for 14 fælleskommunale modtagestationer, der håndterer farligt affald.

Formålet med projektet var at uddanne modtagestationens personale i opbygning af et miljø- og sikkerhedsledelsessystem og udvikle og afprøve værktøjer til at lette indføring af et komplet miljøledelsessystem, der lever op til ISO 14001-standardens krav.

Håndbogen indeholder vejledning i opbygning af et miljø- og sikkerhedsledelsessystem, giver anvisning på udarbejdelse af procedurer og eksempler på præfabrikerede procedurer. Håndbogen indeholder ikke udkast til instrukser, da disse skal udarbejdes til den enkelte specifikke arbejdsplads, men der er en oversigt over de nødvendige instruktioner til et certificerbart system.

Kursusmaterialet, som indgår i håndbogen, indeholder et modulopbygget kursus i miljøstyring for ledere og medarbejdere, som er udviklet under projektet.

Systemerne er afprøvet på to modtagesystemer: MOKANA og REFA, hvorefter ændringer er indarbejdet.

Kontaktperson

Bo Frederiksen, IMOKA, Håndværkervej 66, 4000 Roskilde. Tel: 46 75 66 64. E-mail: imoka@renosam.dk

Målgruppen

Personale på modtagestationer.

Forudsætninger

Der stilles ikke særlige krav for at bruge materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Rammehåndbog for miljø- og sikkerhedsledelse”.
200 s. 1998

Forfattere

Bo Frederiksen, IMOKA
Benny Gangelhof, Modtagestation Fyn I/S
Steen Lauritsen, Chemcontrol A/S
Johan Stranddorf, Det Norske Veritas

Bestillingsadresse og pris

IMOKA, Håndværkervej 66, 4000 Roskilde.
Tel: 46 75 66 64. Pris: 1000 kr.

Brug af materialer

Værktøjerne er samlet i en generel miljøhåndbog og en kursusmappe. Kursusmappen supplerer og underbygger rammehåndbogen.

Øvrige deltagere

REFA
MOKANA

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i affalds- og genvindingssektoren

Projektresumé

Projektets formål har været at udarbejde et miljøstyringskoncept for det samlede affaldsområde og udvikle og afprøve branchespecifikke værktøjer til støtte for virksomhedernes arbejde med at indføre miljøstyring. Initiativet til håndbogen er taget af de berørte brancheorganisationer.

Projektet har omfattet udarbejdelse af en fælles "rammehåndbog" i miljøstyring, som er afprøvet og tilpasset i udvalgte virksomheder hos kommunale og fælleskommunale affaldsselskaber, genvindingsvirksomheder og affaldstransportører.

MAGS-håndbogen er inddelt i fire niveauer, hvilket gør det muligt at anvende den til at opbygge både et simpelt miljøstyringssystem, et certificerbart system og at indføre arbejdsmiljøstyringssystem i miljøstyringssystemet. Der er udarbejdet kortlægningsværktøjer og eksempler på procedurer for de forskellige virksomhedstyper inden for affaldsbranchen.

Under projektforsløbet er der gennemført uddannelsesaktiviteter i samarbejde med AMU-systemet.

Kontaktperson

Reno-Sam, Håndværkervej 66, 4000 Roskilde.
Tel: 46 75 66 61. E-mail: renosam@renosam.dk

Målgruppen

Virksomheder i affaldsbranchen.

Forudsætninger

Der stilles ikke særlige krav for at bruge materialet.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Miljøstyring i Affalds- og Genvindingssektoren, MAGS-håndbogen". Ca. 200 s. 1998

Kursusmateriale:

"MAGS-Uddannelsesmappe". Ca. 200 s. 1998

Forfattere

Karsten Kobbarnagel, DTI Byggeri, Taastrup
Per Edgar Jørgensen, DTI Virksomhedsledelse, Århus
Jens Wood Pedersen, DTI Miljø, Århus
Anne Marie Brix og Finn Ørsleff, Rendan A/S
Eivind Mortensen, Reno-sam

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Virksomhedsledelse,
Gregersensvej, Postboks 140, 2630 Tåstrup.
Tel: 72 20 20 00. Pris: 250 kr. excl. moms.

Brug af materialer

I tilknytning til MAGS-håndbogen er der udarbejdet en MAGS-undervisningsmappe. Mappen indeholder moduler med undervisningsmateriale, øvelser og overheads, som kan anvendes af undervisere, branchekonsulenter m.fl.

Materialet henvender sig både til undervisning af driftspersonale med vægt på øvelser og til den miljøansvarlige med fx etablering af intern audit mv.

Øvrige deltagere

Genvindingsindustrien
AA Espersen & Søn A/S
Bioteknisk Jordrens
Noveren I/S
VEGA
AVV
Fælles Forbrænding
Dansk Jordrens A/S
TJO
I/S RENO SYD
Bagsværd Jernhandel A/S
ESØ

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljø- og arbejdsmiljø i handels- og servicevirksomheder

Projektresumé

Projektets formål har været at informere det størst mulige antal virksomheder inden for handel og service om de muligheder, der er ved energi-, miljø- og arbejdsmiljøstyring.

Projektet har bestået af to faser, en udviklingsfase og en formidlingsfase. I udviklingsfasen har Dansk Handel & Service og FDB i samarbejde med COWI og 28 virksomheder udviklet og testet to håndbøger i energi-, miljø- og arbejdsmiljøledelse.

Det specifikke mål var at udvikle og afprøve let anvendelige værktøjer, der sætter virksomhederne i stand til at registrere eksisterende energi-, miljø- og arbejdsmiljøforhold, fastsætte mål for hvordan forholdene skal være og styre derhen, gennemføre de nødvendige ændringer samt vurdere de opnåede resultater.

I formidlingsfasen har Dansk Handel & Service og FDB udviklet en række formidlingsprodukter, planlagt formidlingsmøder samt udarbejdet læse-let-udgaver af håndbøgerne i form af to pjecer. Derudover har Dansk Handel & Service og FDB afholdt en række formidlingsmøder rettet mod egen organisation eller branchespecifikke netværk.

Kontaktperson

Sonja Hagen Mikkelsen, COWI A/S, Parallelvej 15, 2800 Lyngby. Tel: 45 97 22 11. E-mail: som@cowi.dk

Målgruppen

Handels- og servicevirksomheder.

Forudsætninger

Materialet kræver ingen særlige forudsætninger eller kendskab til miljøforhold.

Udgivet materiale

Håndbøger:

“Miljø- og arbejdsmiljøledelse. Håndbog for servicevirksomheder”. 150 s. 1998

“Miljø- og arbejdsmiljøledelse. Håndbog for butikker”. 160 s. 1998

Pjecer:

“Miljø- og arbejdsmiljø i servicevirksomheder”. 12 s. 1998

“Miljø- og arbejdsmiljø i butikker”. 12 s. 1998

Forfattere

Emily Adair, Dansk Handel & Service
Katrine Milman, Foreningen af Danske Brugsforeninger (FDB)
Christian Balder og Sonja Mikkelsen, COWI

Bestillingsadresse og pris

Dansk Handel & Service, Vester Farimagsgade 19, 1506 København V. Tel: 33 74 60 00.

FDB, Korsdalsvej 101, 2610 Rødovre.

Tel: 43 86 34 43. Pris: 400 kr.

Brug af materialer

Håndbogen giver vejledning i, hvordan miljøarbejdet kan planlægges og organiseres, og hvordan virksomheden kortlægger miljøforholdene, så indsatsen sker, hvor man får mest miljø for pengene. Der er anvisninger til, hvordan man udarbejder miljøpolitik og handlingsplan. Der er baggrundsviden, idéer og konkrete løsningsforslag, og der er et skema til brug for arbejdspladsvurderinger i servicevirksomheder. Der er konkret vejledning vedr. el, varme, affald, vand, emballage, transport, støj og lugt.

Øvrige deltagere

6 FDB-butikker

12 DHS-medlemsvirksomheder

9 servicevirksomheder

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i små virksomheder

Projektresumé

Formålet med projektet har været at fremme indførelsen af miljøstyring i små virksomheder med udgangspunkt i en branchespecifik indsats i Håndværksrådets medlemsorganisationer.

For at sætte virksomhederne i stand til at påbegynde og gennemføre miljøstyring med et minimum af ekstern bistand er der udarbejdet interaktive værktøjer til erstatning for de trykte manualer. Værktøjerne er modulopdelte efter fremdriften i et miljøstyringsforløb.

Fire pilotvirksomheder har arbejdet med miljøstyring, hvorefter der er udarbejdet et egentligt miljøstyringsværktøj, som vejleder gennem hele forløbet, som opfølgning på "Kom i gang værktøjet". Vejledningen indeholder ikke alle elementer af et certificerbart miljøledelsessystem.

I projektet er der gennemført et modulopbygget pilotkursus og erfaringerne fra projektet har bl.a. været, at det stiller store krav til den interne kommunikation i servicevirksomheder, hvor medarbejderne ofte er ude af huset.

Kontaktperson

Henrik Lilja, Håndværksrådet, Amaliegade 31, 1256 København K. Tel: 33 93 20 00. E-mail: lilja@hvr.dk

Målgruppen

Ledere og medarbejdere i mindre håndværks- og servicevirksomheder.

Forudsætninger

Der stilles ikke særlige krav til brugerne, men mindstekravet til dataudstyr er Windows 95, 166 Mhz, 15 Mb ram, 4 x cd-rom drev, 1 Mb grafikkort og højtalere og lydkort.

Udgivet materiale

Cd-rom'er:

"Kom i gang med miljøstyring". 1998

"Miljøstyring i praksis". 1998

Kursusmateriale:

"Kom i gang med miljøstyring". Ca. 100 s. 1999

Forfattere

Henrik Lilja, Håndværksrådet
Bjørn Bauer, PlanMiljø

Bestillingsadresse og pris

Håndværksrådet, Amaliegade 31, 1256 København K.
Tel: 33 93 20 00. Pris: 25 kr. pr. Cd-rom og 225 kr. for kursusmateriale.

Brug af materialer

Cd-rommen om "Kom i gang med miljøstyring" beskriver de forskellige faser ved indførelse af miljøstyring. Brugeren guides igennem ved hjælp af spørgsmål. De deltagende virksomheder fortæller om deres erfaringer, og en konsulent, myndighed og medarbejdere giver gode råd.

Cd-rommen "Miljøstyring i praksis" indeholder skemaer til kortlægning, registreringer og udformning af et miljøstyringsystem. Der kan også udskrives rapporter til en miljøhåndbog.

Øvrige deltagere

ZARP Danmark
Sander & Dam
Vestegnens Rengøringservice
Lars Aarup A/S, Anlægsgartner

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Markedsorienteret miljøkommunikation

Projektresumé

Projektets formål var at udvikle og afprøve kommunikationsværktøjer og kurser, der kan medvirke til at forbedre virksomheders evne til at kommunikere deres miljøpræstationer til deres interessenter. Udvikling og afprøvning af værktøjer og kursusprogrammer er foregået i dialog med fem virksomheder og branchens organisationer.

Projektet viser, at kobling mellem miljøstyring og miljøkommunikation vil betyde, at virksomhedernes økonomiske og miljømæssige præstationer kan realiseres i såvel produktivetsforbedringer gennem miljøstyring som markedsfordele gennem miljøkommunikation. Derved støttes virksomhederne i, at investeringer i renere teknologi, miljørelateret produktudvikling og miljøstyringssystemer medfører markeds- og konkurrencefordele.

Håndbogen giver gode råd og vejledning i: valg af dialogpartner, fastlæggelse af mål for miljødialogen, personlig kommunikation, anvendelse af trykte og elektroniske kommunikationsmidler, pressekontakt og evaluering af miljødialogen.

Kontaktperson

Hans Niemann, Valør & Tinge A/S, Amaliegade 5C, 3.sal, 1256 København K. Tel: 33 45 44 60.
E-mail: hans@v-t.dk

Målgruppen

Målgruppen er ledelse, salgsansvarlige og miljøansvarlige i tekstilvirksomheder, der ønsker at imødekomme kunders og andre interessenters behov for information om produktionens og produkternes miljøpåvirkninger i form af troværdig kommunikation.

Forudsætninger

Brugen af vejledningerne kræver ingen særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Markedsorienteret miljøkommunikation”. Miljønyt nr. 22. 126 s. ISBN: 87-7810-802-0. 1997

Forfattere

Hans Niemann, Malene Arnfred og Anders Hochheim, Miljøkommunikation ApS (nu Valør & Tinge A/S)
Anette Pedersen, VKI, (nu Valør & Tinge A/S)

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00. ISBN: 87-7810-802-0. Pris: 130 kr.

Brug af materialer

Håndbogen støtter virksomheder i tekstilbranchen i at planlægge og gennemføre miljødialog med kunder og andre interessenter. Håndbogen indeholder otte vejledninger, hver bestående af en lang række checkspørgsmål til miljøkommunikation. Vejledningerne findes på diskette.

Øvrige deltagere

Egetapper A/S
J. Mørup Stof Aps
Novotex A/S
Södahl Design A/S
Tytex A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejds miljø
- Økonomi

Miljøstyring i kemikaliebranchen

Projektresumé

Kemikaliebranchen (engros-delen) organiseret i Det Danske Handelskammer er karakteriseret ved, at de ikke har egen fremstilling.

Projektet bestod af tre elementer, der alle byggede videre på det allerede udviklede rammesystem for miljøstyring i engrosbranchen, herunder også informationsmateriale og uddannelse. Der blev derfor udviklet et tillægsmodul.

Tillægsmodulet baserer sig på Responsible Care, som er en internationalt anerkendt guideline for virksomheder, der fremstiller og distribuerer kemikalier. Disse guidelines er tilpasset engrosbranchen, der typisk beskæftiger sig med omhældninger og videregående distribution (transport), som der er knyttet betydelige miljø- og arbejdsmæssige risici til.

Resultatet af projektet er afprøvet i 25 virksomheder. Derudover er der afholdt kurser hvert år for kemikaliebranchens virksomheder med 37 virksomheder.

Kontaktperson

Mette Herget, Kemikaliebranchen, Børsen, 1217 København K. Tel: 33 95 05 00.
E-mail: mette.herget@commerce.dk

Målgruppen

Kemikalieimportører.

Forudsætninger

Det vil være hensigtsmæssigt at deltage i kurset før brugen af materialet.

Udgivet materiale

Vejledning:

“Responsible Care: Kemikaliebranchens miljø- og sikkerhedssystem – et udviklingsværktøj”. 38 s. 1997

Forfattere

Sant + Bendix A/S

Bestillingsadresse og pris

Det Danske Handelskammer, Børsen, 1217 København K. Tel: 33 95 05 00. Pris: Gratis.

Brug af materialer

Tillægsmodulet bruges mest hensigtsmæssigt sammen med rammesystemet for miljøstyring i engrosbranchen.

Øvrige deltagere

Halterman A/S
KeboLab A/S
Brøste A/S
Superfos A/S
SvedaKemi A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i engroshandel

Projektresumé

Formålet med projektet har været at skabe baggrund for indførelse af miljøstyring i engrosbranchen og igangsætte miljøstyring i branchens virksomheder gennem udvikling af engrosbranchens rammesystem for miljøstyring i overensstemmelse med retningslinjerne i EMAS.

Herudover har der været arbejdet med udvikling og gennemførelse af kurser for engrosbranchens virksomheder om elementer, fremgangsmåde og værktøjer ved indførelse og vedligeholdelse af miljøstyringssystemer.

Det udviklede materiale anvendes på kurserne, og ved udgangen af 2000 har 120 deltaget. Hertil kommer de brancherettede aktiviteter, hvor ca. 1200 af Handelskammerets og AHTS' medlemmer har fået tilbud om nærmere information om miljøstyring for engrosbranchens virksomheder. Der er også fulgt op på de afholdte arrangementer for at opgøre antallet af virksomheder, der faktisk er begyndt at indføre miljøstyring som følge af projektet for miljøstyring i engroshandlen.

Kontaktperson

Mette Herget, Det Danske Handelskammer, Børsen, 1217 København K. Tel: 33 95 05 00.

E-mail: mette.herget@commerce.dk

Thage Løbner, Arbejdsgiverforeningen for Handel, Transport og Service (AHTS), Sundkrogsgade 20, 2100 København Ø. Tel: 77 33 47 11.

E-mail: thage.lobner@ahts.dk

Målgruppen

Virksomheder i engrosbranchen.

Forudsætninger

Materialet er rettet til medlemmer af AHTS og handelskammeret, men kan rekvireres og læses af alle.

Udgivet materiale

Vejledning:

"Miljøstyring i Engroshandlen – et udviklingsværktøj til engroshandlen". 44 s. 1996

Forfattere

Sant + Bendix A/S

Bestillingsadresse og pris

Det Danske Handelskammer, Børsen, 1217

København K. Tel: 33 95 05 00

Arbejdsgiverforeningen for Handel, Transport og Service (AHTS), Sundkrogsgade 20, 2100 København Ø. Tel: 77 33 47 11. Pris: Gratis.

Brug af materialer

Materialet giver en introduktion til - og et forslag til en plan for indførelse af - miljøstyring.

De centrale arbejdsopgaver bliver præsenteret, og der er skemaer og eksempler, som letter forståelsen og arbejdet.

Øvrige deltagere

Virksomheder, som har deltaget i kurser.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om samarbejde med miljømyndigheden

Stadig flere virksomheder og miljømyndigheder samarbejder om miljøledelse. Og det er udbytterigt for begge parter.

Samarbejdet giver administrative lettelser, fælles interesser og frivillige aftaler og dermed flere muligheder.

Miljømyndighedernes opgave er at stille miljøkrav til virksomhederne ud fra den danske miljølovgivning og føre tilsyn med, at kravene overholdes. Men miljømyndighederne prioriterer også at yde en ekstra indsats for at fremme forebyggende miljøaktiviteter. Og fordi mange kommuner og amter selv har erfaring med miljøledelse, kan miljømyndighederne både tilbyde miljøfaglig ekspertise og være sparringspartner i arbejdet med at opbygge miljøledelsessystemet.

For virksomheden vil samarbejde og dialog med miljømyndigheden bidrage positivt til virksomhedens image hos alle interessenter. Samtidig giver det virksomheden en mulighed for at være på forkant med myndighedernes prioriteringer på miljøområdet.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på virksomheders og myndigheders samarbejde om miljøledelse.

Miljøstyring og miljøgodkendelse

Projektresumé

Formålet med projektet var at afdække, hvordan kommune og virksomhed kan samarbejde omkring miljøgodkendelsen og miljøledelse.

I projektforsløbet har medvirket aktuelle samarbejder mellem kommune og virksomhed om udarbejdelse og fornyelse af miljøgodkendelse. Erfaringer og idéer danner udgangspunkt for de råd og vejledninger, der findes i pjecen.

Projektet har vist, at kommunen undervejs i godkendelsesforsløbet har gode muligheder for at samarbejde med virksomheden om miljøledelse. Der kan opnås sammenhæng mellem miljøledelse og miljøgodkendelsen, men der er også begrænsninger for samspillet og koordineringen. En folder og en pjece beskriver mulighederne og begrænsningerne i samspillet.

Kontaktperson

Maj Green, Kommunernes Landsforening,
Gyldenløvesgade 11, 1600 København V. Tel: 33 70 33 28. E-mail: mag@kl.dk

Lars Christensen, Planmiljø, Ellevej 5, 3670 Veksø.
Tel: 46 76 24 00. E-mail: planmiljoe@planmiljoe.dk

Målgruppen

Kommunale miljøsagsbehandlere og virksomheder med miljøledelse, der står overfor at skulle have en (fornyet) miljøgodkendelse.

Forudsætninger

Pjece og folder er lettilgængelige og kræver ingen særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Pjecer:

“Miljøstyring og miljøgodkendelse – det handler om at have styr på miljøet”. 4 s. ISBN: 87-89796-23-3. 1999

“Miljøstyring og miljøgodkendelse – vilkår for samarbejde”. 24 s. 1999

Forfattere

Lars Christensen, Planmiljø
Maj Green & Sidsel Winther, Kommunernes Landsforening

Bestillingsadresse og pris

Kommunernes Landsforening, Gyldenløvesgade 11, 1600 København V. Tel: 33 70 33 70. Gratis.

Brug af materialer

Folder og pjece kan anvendes som inspiration for begge parter til forberedelse af samarbejde og dialog om miljøledelse og miljøgodkendelser. Folderen er målrettet til virksomheder, mens pjecen giver gode råd og anbefalinger til miljøtilsynsmedarbejderen.

Øvrige deltagere

Roskilde Kommune
Vejle Kommune
Herudover deltog fire virksomheder fra de respektive kommuner.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Indførelse af EMAS i kommuner og amter

Projektresumé

Formålet med projektet har været at identificere og undersøge de specielle forhold, der vil gøre sig gældende, for at kommuner og amter (forvaltninger og institutioner) kan blive registreret under EMAS. Det gælder fx forhold som:

- hvor er det relevant at indføre EMAS (institutioner, kontorer og forvaltninger)?
- de væsentlige miljøpåvirkninger - hvordan udpeger vi dem?
- målbare miljøforbedringer - hvordan opstiller vi mål og vælger indikatorer?
- det eksisterende miljøarbejde - hvordan kan vi udnytte det?
- kvalitetsstyring – skal vi samordne systemerne?
- myndighedsrollen – hvad skal vi være opmærksomme på?
- politikerne - hvordan og hvornår skal de inddrages?
- kollegerne – hvordan får vi dem med?

Disse emner er gennem projektet blevet diskuteret i forhold til arbejdsopgaverne i en centralforvaltning, en sundhedsforvaltning og en teknisk forvaltning. Der er blevet arbejdet med kommuneplanen, rengøringsområdet, sundhedsforvaltningens budget, indkøb, nybyggeri og miljømyndighedsopgaverne. Eksempler på konkrete problemstillinger inden for disse emner er indarbejdet i debatoplægget.

Resultatet af projektet er et debatoplæg, som bidrager til de diskussioner, som vil opstå i mange amter og kommuner, når der skal tages stilling til indførelsen af miljøledelse og specifikt om arbejdet med EMAS.

Kontaktperson

Vibeke Rømer, Gladsaxe Kommune, Rådhus Allé, 2860 Søborg. Tel: 39 57 59 27.
E-mail: tmfvre@gladsaxe.dk

Birgitte B. Nielsen, Valør & Tinge A/S, Amaliegade 5C, 1256 København K. Tel: 33 45 44 67.
E-mail: birgitte@v-t.dk

Målgruppen

Debatoplægget er henvendt til de medarbejdere i kommuner og amter, som skal træffe beslutning om EMAS eller anden miljøledelse skal indføres, og til de medarbejdere, som skal arbejde med de indledende problemstillinger.

Forudsætninger

Debatoplægget kræver ikke særligt kendskab til miljøledelse.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Indførelse af EMAS i kommuner og amter – debatoplæg fra et pilot-projekt”. 48 s. 1999

Forfattere

Vibeke Rømer, Gladsaxe Kommune
Elise Stilling, Herning Kommune
Vita Jokumsen, Vejle Amt
Birgitte B. Nielsen, Valør & Tinge A/S

Bestillingsadresse og pris

Gladsaxe Kommune, Teknik- og miljøforvaltningen, Rådhus Allé, 2860 Søborg. Tel: 39 57 50 00. Gratis.
Kan downloades fra KL's hjemmeside: www.kl.dk.

Brug af materialer

Debatoplægget er især velegnet som introduktion til de specifikke forhold, som er nævnt ovenfor.

Derudover kan debatoplægget kan bruges i forbindelse med de indledende diskussioner om, hvorvidt en kommune/amt skal arbejde med EMAS, og hvordan man indledningsvis skal gribe opgaven an.

Øvrige deltagere

Gladsaxe Kommune
Herning Kommune
Vejle Amt
Kommunernes Landsforening.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og kommunale miljømedarbejdere

Projektresumé

Formålet med projektet var at samle erfaringer og viderefremme, hvordan det kommunale og amtskommunale miljøtilsyn kan anvendes som springbræt til at motivere virksomheder til at gå i gang med miljøstyring, og hvordan myndighed og virksomhed kan arbejde sammen.

For at indsamle erfaringerne udsendte KL i 1997 et spørgeskema til samtlige kommuner. Formålet med undersøgelsen var bl.a. at afdække, hvilken rolle kommunens tilsynsmedarbejdere spiller i relation til indførelse af miljøstyring i virksomheder. Hertil svarer kommunerne, at det først og fremmest er som informant, inspirator og/eller vejleder, mens de færreste har deltaget som egentlig proceskonsulent. Dog er det positivt, at over 40% af kommunerne yder en ekstra indsats for at fremme det forebyggende arbejde, som ligger ud over deres almindelige forpligtelser.

Spørgeskemaundersøgelsen blev fulgt op af udvalgte telefoninterviews, samt bidrag fra fire kommuner og to amter med stor erfaring i miljøstyring. Der er mange ligheder mellem virksomhedernes miljøstyring og kommunens tilsyn, og virksomhederne har et rimeligt krav om, at myndigheden inddrager forhold omkring miljøstyring i tilsynet.

Resultaterne er formidlet på en konference og i form af en pjece, som præsenterer erfaringer og gode råd.

Kontaktperson

Maj Green, Kommunernes Landsforening,
Gyldenløvesgade 11, 1600 København V.
Tel: 33 70 33 28. E-mail: mag@kl.dk

Lars Christensen, Planmiljø, Ellevej 5, 3670 Veksø.
Tel: 46 76 24 00. E-mail: planmiljoe@planmiljoe.dk

Målgruppen

Målgruppen er kommunale og amtskommunale miljømedarbejdere, men også virksomheder kan have glæde af at læse om mulighederne for samarbejde med myndigheden.

Forudsætninger

Samarbejde mellem miljømyndighed og virksomheder om miljøstyring behøver ikke være kompliceret. Alle kommuner og amter kan være med, hvis de ønsker det. Pjecen er lettilgængelig og giver en grundig introduktion.

Udgivet materiale

Pjece:

“Miljøstyring og miljøtilsyn – Erfaringer og gode råd om samarbejde med virksomheder”. 48 s.
ISBN: 87-7848-203-8. 1997

Kursusmateriale:

Yderligere oplysninger om dette fås hos
Kommunernes Landsforening.

Forfattere

Lars Christensen, Planmiljø
Maj Green & Jakob Simonsen, Kommunernes
Landsforening

Bestillingsadresse og pris

Kommunernes Landsforening, Gyldenløvesgade 11,
1600 København V. Tel: 33 70 33 70. Gratis.

Brug af materialer

Pjecen er udarbejdet med håndgribelige værktøjer, checklister, gode råd og en kortfattet eksempelsamling, som miljømedarbejderne både hos virksomhed og myndighed kan anvende, når de skal forberede en forebyggende miljøindsats og samarbejdsprojekter.

Pjecen besvarer tre hovedspørgsmål:

1. Hvorfor er miljøstyring et godt redskab i fremtidens miljøtilsyn?
2. Miljøstyring på virksomheder – hvad er miljømyndighedens rolle?
3. Hvad er miljøstyring?

Pjecen er god at hente inspiration, erfaringer og gode råd fra, når en større forebyggende indsats forberedes. Pjecen er overkommelig læsning for alle miljømedarbejdere.

Øvrige deltagere

Vejle Kommune
Københavns Kommune
Ringkøbing Kommune
Ålborg Kommune
Roskilde Kommune
Fyns Amt
Københavns Amt

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om den finansielle rådgivers rolle

En virksomheds evne til at styre sine miljøforhold påvirker økonomien. Hvis miljøet belastes, øges virksomhedens omkostninger via grønne afgifter. Nogle kunder prioriterer virksomheder, der bevidst tager hensyn til miljøet, og miljøledelse kan vise sig at være vejen til større markedsandele eller nye kunder.

En dansk undersøgelse af, hvordan miljøledelse påvirker virksomheders økonomi, viser, at tre ud af fire virksomheder over en periode på fire år har haft et pænt overskud på deres arbejde med miljøledelse. Den samlede, direkte økonomiske gevinst ved at indføre miljøledelse udgør cirka to procent af omsætningen, mens virksomhedernes udgifter beløber sig til cirka 200.000 kroner om året.

Den finansielle rådgiver bør derfor forholde sig til, hvordan miljøforhold påvirker kundernes økonomi. Og hvordan de kan udnytte miljøparameteren bedst muligt.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på finansrådgiverens rolle og værktøjer, der kan støtte deres arbejde.

Økonomiske konsekvenser af miljøledelse

Projektresumé

Projektet har analyseret danske virksomheder for at afdække centrale økonomiske aspekter af at indføre miljøledelse. Rapporten viser, hvad danske virksomheder har sparet ved at indføre miljøledelse. Det samlede regnskab er positivt for de fleste virksomheder, fx får 80% af virksomhederne finansieret omkostningerne ved at indføre miljøledelse gennem direkte besparelser. Besparelsen er i gennemsnit 2% af omsætningen.

Derudover undersøger projektet økonomiske aspekter, som er sværere at håndtere, fx imagefordele, produktivitetsforbedringer og øget medarbejdertilfredshed. Miljøledelse påvirker også disse økonomiske aspekter positivt. Rapporten konkluderer, at både virksomheder og myndigheder bør fokusere mere på de økonomiske konsekvenser af at indføre miljøledelse.

Med rapporten følger et pc-værktøj, som virksomheder kan bruge til at synliggøre de økonomiske konsekvenser af at arbejde med miljøledelse. Værktøjet er opdelt i ni selvstændige afsnit, hvor der kan beregnes forskellige økonomiske forhold.

Pjecen, som kan downloades, er et sammendrag af rapporten.

Kontaktperson

Jacob Andreasen, Carl Bro as, Energi & Miljø, Granskoven 8, 2620 Glostrup. Tel: 43 48 62 91.
E-mail: jya@carlbro.dk

Målgruppen

Målgruppen for projektets resultater er virksomhedsledere og andre, der ønsker at få viden om de økonomiske konsekvenser af at arbejde med miljøledelse. Pc-værktøjet kan anvendes af både miljø- og regnskabsmedarbejdere.

Forudsætninger

Kendskab til og interesse for miljøledelse, økonomi og strategi er en fordel.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Virksomhedsøkonomiske konsekvenser af miljøledelse - rapport og værktøj”. 112 s. 1999

Pjece:

“Sæt pris på miljøet”. 13 s. 1999

Forfattere

Birgit Friis, Mette V. Jakobsen, Birgitte Mortensen, Helge Tøttrup, Carl Bro
John Ulhøi, Handelshøjskolen i Århus
Hanne Eriksen, Konsulentfirmaet Hanne Eriksen

Bestillingsadresse og pris

Carl Bro as, Energi & Miljø, Granskoven 8, 2620 Glostrup. Tel: 43 48 62 91. Pris: Gratis.
Pjecen kan downloades fra: www.carlbro.dk

Brug af materialer

Virksomhedsledere kan bruge rapporten og pc-værktøjet til at beslutte, om det kan betale sig for virksomheden at arbejde med miljøledelse eller ej. Pc-værktøjet lægger op til dialog mellem miljøfunktionen og andre funktioner i virksomheden.

Øvrige deltagere

Der er indsamlet oplysninger om de økonomiske resultater af arbejdet med miljøledelse i mere end 150 danske virksomheder.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøvurdering og kreditvurdering

Projektr resumé

Formålet med projektet er at styrke medarbejdere i pengeinstitutters kvalifikationer i at inddrage miljøforhold ved kreditvurderingen af virksomheder. Der er udviklet en håndbog "Miljøhåndbog – et værktøj i kreditvurderingen". Håndbogen suppleres af et kursus om emnet, som er arrangeret af Finanssektorens Uddannelsescenter. Kurset blev i projektperioden afholdt to gange. Siden blev der holdt et kursus i slutningen af 1998. Kurset bliver ikke længere udbudt, da udviklingen på miljøområdet har betydet, at dele af materialet i dag er forældet. Til gengæld er inddragelse af miljøforhold i kreditvurderingen i dag integreret i Finanssektorens Uddannelsescenters eksisterende kurser.

Kontaktperson

Bjarne Fries, Finanssektorens Uddannelsescenter, Skovsvinget 10, 8660 Skanderborg. Tel: 89 93 33 33. E-mail: info@finansudd.dk

Målgruppen

Målgruppen er miljøkoordinatorer i pengeinstitutter.

Forudsætninger

Håndbogen er skrevet til medarbejdere i pengeinstitutter. Men miljøfagligt personale i virksomheder kan bruge miljøprofilværktøjet til på egen hånd at vurdere virksomhedens miljøprofil.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Miljøhåndbog – et værktøj i kreditvurderingen".
254 s. 1997

Forfattere

Finanssektorens Uddannelsescenter
Deloitte & Touche Miljø
Brix Jensen, Havemann, Djurhuus,
Advokataktieselskab

Bestillingsadresse og pris

Håndbogen er i dag udsolgt og bliver ikke genoptrykt, da det kræver en større opdatering. Til gengæld får købere af håndbogen mulighed for at købe et rettelsesblad, der kort beskriver, hvilke dele af håndbogen, som er forældet, og hvad miljøkoordinatoren i dag skal forholde sig til. Rettelsesbladet kan fås gratis ved henvendelse til:

Finanssektorens Uddannelsescenter, Skovsvinget 10,
8660 Skanderborg. Tel: 89 93 33 33.

Brug af materialer

Miljøkoordinatorerne kan bruge håndbogen til at styrke deres kompetencer i at inddrage miljøforhold i kreditvurderingen af og dialogen med mindre og mellemstore virksomheder. Finanssektorens Uddannelsescenter afholder kurser, som kan supplere og illustrere informationerne i håndbogen.

Materialet er især anvendeligt, når miljøkoordinatoren i pengeinstituttet mødes med ledere i mindre og mellemstore virksomheder, hvor miljøforhold kan have en væsentlig indflydelse på virksomhedens økonomi. Med støtte i håndbogen kan miljøkoordinatoren lave en miljøprofil af den pågældende virksomhed.

Øvrige deltagere

Medarbejdere i forskellige pengeinstitutter.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Pengeinstitutternes og virksomhedernes miljøforhold

Projektresumé

Formålet med projektet var at udarbejde og afprøve et uddannelsesmateriale til at give pengeinstitutternes erhvervskundemedarbejdere en indsigt i miljøforhold, og hvordan dette emne kan indgå i en kreditvurdering.

Resultatet af projektet er et uddannelsesmateriale og en række pilotkurser, hvor der deltog 80 deltagere. Efter projektet er kurset blevet tilbudt i finansrådets uddannelsesprogram. 105 har efterfølgende deltaget i kurset. Derudover er uddannelsesmateriale solgt i 200 eksemplarer, hvor den enkelte bank har uddannet medarbejdere i eget regi. Finansrådet planlægger at opdatere uddannelsesmateriale i løbet af år 2000.

Den finansielle videreuddannelse, som 6-700 bankassistenter årligt deltager i, har efter projektets gennemførelse indeholdt lektionen ”miljø i kreditvurdering”. I lektionen bliver miljø og kreditvurdering gennemgået på et overordnet plan. Hensigten er, at vække bankassistenternes opmærksomhed på at inddrage miljø i kreditvurdering og give en introduktion til, hvordan det kan gøres.

Kontaktperson

Kaj C. Svarrer, Finansrådet, Amaliegade 7, 1256 København K. Tel: 33 70 11 28.
E-mail: kcs@finansraadet.dk.

Målgruppen

Medarbejdere i pengeinstitutter, som håndterer erhvervskunder.

Forudsætninger

Det kræver ingen faglige kvalifikationer at læse publikationen, men den er skrevet til medarbejdere i pengeinstitutter, som skal vurdere, hvordan miljøforhold påvirker virksomhedens økonomi.

Udgivet materiale

Kursusmateriale:

“Pengeinstitutterne og Virksomhedernes Miljøforhold”. 195 s. excl. bilagsmateriale.
ISBN: 87-87068-70-2. 1997

Forfattere

Finansrådet
Rambøll
Hedeselskabet

Bestillingsadresse og pris

Finansrådet, Amaliegade 7, 1256 København K.
Tel: 33 12 02 00. Pris: 375 kr.

Brug af materialer

Det er hensigten, at uddannelsesmateriale skal bruges som opslagsværk for medarbejdere, der har været på kursus i “Pengeinstitutterne og Virksomhedernes Miljøforhold”. Når medarbejderne i forbindelse med en kreditvurdering skal vurdere, hvordan miljøforhold påvirker en virksomheds økonomi, kan de få vejledning i uddannelsesmateriale.

Uddannelsesmateriale består af ti oplæg. De første syv oplæg er en generel introduktion til miljøområdet, som er nødvendig baggrundsviden for, at medarbejderen kan være i dialog med erhvervskunderne om miljøforhold. De sidste tre moduler “Forsikringsdækning af Miljørisici”, ”Finansiering og Tilskudsmuligheder” samt “Miljørisiko i Relation til Kreditvurdering” kan medarbejderen direkte bruge til at rådgive og kreditvurdere erhvervskunderne.

Materialet er især anvendeligt når medarbejderne i pengeinstitutterne skal bevilge lån til virksomheder, der står over for en investering, som i væsentlig grad kommer til at påvirke virksomhedens miljøforhold.

Enkelte banker har valgt at købe undervisningsmateriale og selv forestå undervisningen, som så i højere grad har kunnet tilpasses bankens politik på miljøområdet.

Øvrige deltagere

Kreditmedarbejdere i pengeinstitutter.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøregnskab og praktisk miljøstyring

Projektresumé

Folderen "Introduktion til miljøområdet" giver en kort introduktion til miljølovgivningen, grønne regnskaber og miljøstyring.

Kernen i håndbogen er en miljøkontoplan, som kan integreres med den regnskabsmodel, som FRR tilbyder sine medlemmer. Da håndbogen var færdig, blev der holdt en konference i Landstingssalen, som omhandlede grønne regnskaber generelt. Efter projektet har omtrent 120 revisorer været på kursus hos FRR for at få viden om miljøkontoplanen. Håndbogen er efterfølgende løbende blevet redigeret.

Kontaktperson

John Lunau Dam, Foreningen Registrerede Revisorer, Åmarksvej 1, 2650 Hvidovre. Tel: 36 34 44 22.
E-mail: jld@frr.dk

Målgruppen

Målgruppen er revisorer, der rådgiver om eller udarbejder grønne regnskaber i henhold til bekendtgørelsen om grønne regnskaber for mindre og mellemstore virksomheder. Håndbogen er solgt til 75 registrerede revisorvirksomheder.

Forudsætninger

Kendskab til kontoplaner og regnskaber vil være en fordel.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Miljøregnskab – og introduktion til miljøstyring".
Ringbind, 1. oplag 1996. 3. oplag. 1999

Folder:

"Introduktion til miljøområdet". 16 s. 1996

Forfattere

John Lunau Dam, Foreningen Registrerede Revisorer
FRR
Stig Hirsbaak, Rambøll – Energi & Miljø

Bestillingsadresse og pris

Foreningen Registrerede Revisorer FRR, Åmarksvej 1,
2650 Hvidovre. Tel: 36 34 44 22.
Pris: 945 kr. - opdatering 504 kr. årligt.

Brug af materialer

Håndbogen kan anvendes til at udarbejde et grønt regnskab, som opfylder kravene i bekendtgørelsen om grønne regnskaber. Den giver en række eksempler og checklister, som kan inspirere læseren. Miljøkontoplanen skal sikre troværdige miljødata.

Der er lavet branchespecifikke checklister og eksempler for følgende typer virksomheder: tømrervirksomheder, autoværksteder, gartnerier, malervirksomheder, benzinstationer, vognmandsvirksomheder, plejehjem, industrivaskerier, trykkerier og kontorer.

Øvrige deltagere

I såvel udviklingsfasen som i vedligeholdelsesfasen er materialet blevet afprøvet i praksis hos registrerede revisorvirksomheder.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejds miljø
- Økonomi

Revisor som fremmer af miljøstyring i dansk erhvervsliv

Projektresumé

Formålet med projektet er at øge statsautoriserede revisorers kendskab og positive holdning til miljøstyring og miljørevision. I løbet af projektperioden blev der lavet et hæfte "Grønt regnskab – Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder". Der blev samtidig holdt ti møder forskellige steder i landet, hvor statsautoriserede revisorer fik viden om, hvordan et grønt regnskab skal udarbejdes, og hvornår det er relevant for en virksomhed at udarbejde. I tilknytning til projektet har FSR udgivet to publikationer rettet mod revisorer. Den ene publikation hed "Revisor og miljøet", og titlen på den anden publikation er "Modelregnskab A. Hansen A/S – grønt regnskab 1996". Begge publikationer blev udgivet i 1996 og er i dag udsolgt.

Der blev trykt 20.000 eksemplarer af "Grønt regnskab - Miljøstyring og miljørevision". Der er i dag ikke flere eksemplarer tilbage.

Kontaktperson

Niels Ebbe Andersen, Foreningen af Statsautoriserede Revisorer, Kronprinsessegade 8, 1306 København K. Tel: 33 93 91 91. E-mail: fsr@fsr.dk

Målgruppen

Ledere i virksomheder, der overvejer at indføre miljøstyring som en naturlig del af god virksomhedsledelse.

Forudsætninger

Det kræver ingen særlige forudsætninger at bruge publikationen. Men det er en fordel, hvis læseren interesserer sig for eller har erfaring med ledelse.

Udgivet materiale

Pjece:

"Grønt regnskab – Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder". 20 s. ISBN: 87-7747-179-2. 1996.

Forfattere

Foreningen af Statsautoriserede Revisorer

Bestillingsadresse og pris

Foreningen af Statsautoriserede Revisorer, Kronprinsessegade 8, 1306 København K. Tel: 33 93 91 91. Pris: Gratis.

Brug af materialer

Publikationen introducerer miljøstyring. Introduktionen giver ledelsen et bedre beslutningsgrundlag for at vælge, om de vil indføre miljøstyring, og støtter i dialogen om miljøstyring med virksomhedens revisor.

Materialet er især anvendeligt i dialogen mellem revisor og virksomhedsleder.

Øvrige deltagere

Arthur Andersen
BDO – Scanrevision
Deloitte & Touche Miljø
KPMG
PricewaterhouseCoopers
Revisor Samvirket

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om generelle “kom godt i gang” værktøjer

Meldingen fra virksomheder, der har indført miljøledelse, er, at de opnår mange umiddelbare fordele og mærkbare gevinster. Alene ved at sætte fokus på miljøet og bruge det som drivkraft til at ændre holdninger og vaner i organisationen, har mange opnået væsentlige miljømæssige og økonomiske gevinster. Besparselserne skyldes primært mindre ressourceforbrug og affald fra produktionen. Nye arbejdspladser, øget omsætning, nye kundegrupper, bedre dialog med myndighederne og bedre image i lokalsamfundet er andre synlige gevinster.

Skal virksomheden have succes med miljøledelse, samtidig med at investeringerne giver gevinst, er det afgørende at opbygge et miljøledelsessystem, der passer til virksomhedens behov og ambitioner. Det kan man kun gøre, hvis man forbereder sig godt, inden man går i gang.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på at udvikle værktøjer, som kan støtte virksomheder i at forberede og igangsætte arbejdet med miljøledelse.

Miljøstyring af jord- og grundvand

Projektresumé

Formålet med projektet var at udvikle, afprøve og formidle strategier og konkrete værktøjer, der kan anvendes af virksomheder til at inddrage jord- og grundvandsforurening i miljøstyring.

Der er udarbejdet værktøjer til systematisk kortlægning, prioritering og udarbejdelse af handlingsplaner til implementering af jord- og grundvandsforurening i miljøstyring. Metoden til udarbejdelse af handlingsplaner følger miljøledelsesstandarderne.

Håndbogen består af fem hovedkapitler med tilhørende bilag: En introduktion til miljøstyring, brug af håndbogen, kortlægning af eventuel forurening, vurdering af risikoen for forurening og planlægning af det videre arbejde.

Retningslinierne er afprøvet i tre virksomheder og tilpasset ud fra de indhentede erfaringer.

Kontaktperson

Lena Nilausen, COWI, Rådgivende Ingeniører AS,
Parallelvej 15, 2800 Lyngby. Tel: 45 97 22 11.
E-mail: ln@cowi.dk

Målgruppen

Virksomheder, der ønsker at inddrage jord- og grundvandsproblematikken på en grundig og systematisk måde i deres miljøledelse.

Forudsætninger

Kendskab til miljøstyring er ikke en forudsætning. Kendskab til jord- og grundvandsforurening vil være en fordel.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Håndbog i Miljøstyring af jord- og grundvandsforurening”. 171 s. 2001.

Forfattere

Lena Nilausen, COWI, Rådgivende Ingeniører AS

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00.

Brug af materialer

Håndbogen kan benyttes til at:

- Skabe overblik over mulige kilder til forurening af jorden og grundvandet
- Vurdere og prioritere de mulige forureningskilder
- Udarbejde en handlingsplan
- Forebygge fremtidige forureninger

Øvrige deltagere

Tre afprøvningsvirksomheder.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Afprøvning af ISO 14031 guidelines

Projektresumé

Projektets formål var at undersøge, hvordan ISO-standard 14031 kan bruges i praksis.

“ISO 14031:1999 – retningslinier for vurdering af indsats og resultater på miljøområdet” har været under udvikling siden 1993 og blev publiceret af ISO i november 1999.

Princippet i ISO 14031 er, at virksomheden vælger de vigtigste miljøforhold ud fra en analyse af virksomhedens miljøforhold, ledelsens kriterier samt interessenterens ønsker og krav. Herefter udpeger ledelsen de relevante indsatsområder. For hvert område fastlægges indikatorer, der viser udviklingen over tid for miljøindsatsen, fremdrift på miljøhandlingsprogram samt de miljømæssige resultater. Standarden opdeler indikatorerne i ledelsesindikatorer, driftsindikatorer og tilstandsindikatorer.

Projektet blev gennemført som syv individuelle afprøvninger af brugen af standarden.

Afprøvningerne viser, at ISO 14031 er et målrettet og nyttigt instrument, der kan bruges som:

- vejledning ved etablering af simple miljøstyrings-systemer
- værktøj til identifikation af:
  - væsentlige miljøforhold
  - målsætninger, mål og handlingsprogrammer
  - indikatorer til overvågning, målinger og driftsstyring
  - værktøj til at måle miljøforholds udvikling over tid.

Rapporten konkluderer, at ISO 14031 er et godt værktøj, der understøtter arbejdet med ISO 14001. ISO 14031's systematik kan uden problemer følge ISO 14001's retningslinier.

Virksomheder, der allerede har indført certificerbare miljøledelsessystemer, kan med fordel anvende standarden til fastsættelse og vurdering af indikatorer, samt til ledelsens gennemgang.

Kontaktperson

Kristian Løkkegård, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionsselskab, Tagensvej 82, 2200 København N.
Tel: 35 82 48 48. E-mail: kristian.loekkegaard@ey.dk

Målgruppen

Projektet og standarden kan anvendes af:
- virksomheder, der arbejder med miljøstyring
- myndigheder og andre organisationer, der ønsker at indsats, fremdrift og resultater kan måles og dokumenteres.

Forudsætninger

Det kræver ingen særlige forudsætninger at anvende rapporten, hvis man i øvrigt har et generelt kendskab til miljøarbejde. Det vil dog være en fordel at have ISO 14031 ved sin side.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Afprøvning af ISO 14031”. Miljøprojekt nr. 516.
36 s. + bilag. 2000

Forfattere

Hovedrapport: Kristian Løkkegård, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionsselskab.

Bilag udarbejdet af:

- Birgitte Nielsen, VKI (nu Valør & Tinge A/S)
- Niels Juul Busch, Rambøll
- Ejvind Thorsen, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionsselskab
- Charlotte Pedersen, Deloitte & Touche

Bestillingsadresse og pris

Kan downloades gratis fra Miljøstyrelsens hjemmeside: <http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-981-5/html/>

Brug af materialer

Rapporten giver introduktion til ISO 14031, og hvordan standarden kan bruges. Eksemplerne og de generelle erfaringer med brugen af standarden giver læseren en illustrativ forståelse af standardens muligheder.

ISO 14031-standardens og rapporten kan anvendes i fællesskab af virksomheder, som indledningsvis og uden miljøstyring er i gang med at opbygge et struktureret miljøarbejde.

Øvrige deltagere

Banestyrelsen
McDonald's Danmark
Wewers Teglværker A/S
Frederiksborg Linnedservice A/S
Renholdningsselskabet af 1898 (R-98)
MD Foods A.M.B.A./Grenå Mejeri
Anders Petersen Automobiles (Toyota Risskov)

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Anvendelse af miljøindikatorer

Projektresumé

Formålet med projektet har været at beskrive, hvordan en virksomhed kan bruge miljøindikatorer i forbindelse med miljøledelse. Miljøindikatorer beskriver miljøpåvirkningerne ift. virksomhedens aktivitetsniveau, hvor miljøpåvirkningen holdes op imod referencetal for produktionen, anvendte timer eller andre relevante referencetal. Der gennemgås forskellige former for referencetal.

Miljøindikatorerne bliver beregnet på en sådan måde, at de er uafhængige af variationer i virksomhedens aktivitetsniveau. Håndbogen beskriver primært den type af miljøindikatorer, der viser udviklingen i virksomhedens påvirkninger af miljøet.

Håndbogen definerer begreberne miljøindikatorer og nøgletal og beskriver, hvad de kan anvendes til. Der gives eksempler på miljøindikatorers styrker, og hvordan de kan understøtte et miljøledelsessystem.

Samtidig beskriver håndbogen, hvordan en virksomhed kan etablere et miljøindikatorsystem, der kan anvendes i miljøledelse. Miljøindikatorsystemet beskrives i fem trin: situationsanalyse, etablering af system, dataopsamling, indførelse af indikatorer, gennemgang og opfølgning på systemet.

Håndbogen refererer til den internationale standard: Retningslinier for vurdering af indsats og resultater på miljøområdet, ISO 14031, men anvisninger i håndbogen følger ikke standardens anvisninger på arbejdet med miljøindikatorer.

Kontaktperson

Per Edgar Jørgensen, Teknologisk Institut, Center for Ledelse, Teknologiparken, 8000 Århus C. Tel: 72 20 14 78. E-mail: per.edgar.jorgensen@teknologisk.dk

Målgruppen

Målgruppen for håndbogen er alle typer af virksomheder, der ønsker at anvende miljøindikatorer aktivt til at synliggøre resultaterne af deres miljøarbejde.

Forudsætninger

Håndbogen stiller ikke krav til forudgående kendskab til miljøledelse eller brug af miljøindikatorer.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Håndbog i anvendelse af miljøindikatorer (miljønøgletal)”. 42 s. 2000.

Forfattere

Per Edgar Jørgensen, Jens Wood Pedersen, Kjeld Bülow Thomsen, Teknologisk Institut, Århus

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Center for Ledelse, Teknologiparken, 8000 Århus C. Tel: 89 43 87 51. Pris: 200 kr.

Brug af materialer

I håndbogen er der eksempler på, hvordan indikatorer kan udformes, og hvilke problemer der kan være, hvis man ønsker at sammenligne på tværs af virksomheder.

Derudover indeholder håndbogen to forslag til metoder for indsamling af miljødata til miljøindikatorsystemet – et enkelt system baseret på regneark og et mere avanceret system opbygget som et database-system.

Øvrige deltagere

Ingen

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udførelse af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Fastlæggelse og brug af væsentlighedskriterier i miljøledelse

Projektresumé

Projektets formål var at opsamle forskellige virksomheders erfaringer med fastlæggelse og brug af væsentlighedskriterier i miljøarbejdet via en række interviews og belyse, hvilken betydning kriterierne har for den konkrete miljøindsats. På den baggrund opstilles en række forslag og anbefalinger til, hvordan virksomheder kan systematisere arbejdet med at prioritere miljøindsatsen ud fra både de miljømæssige og forretningsmæssige forhold.

Erfaringerne er indsamlet ved systematiske telefoninterviews med 18 forskellige virksomheder, som alle har indført miljøledelse efter EMAS og/eller ISO 14001. De fleste virksomheder har haft certifikatet i et-to år, så resultaterne er knyttet til virksomhedernes "første-gangs-erfaringer".

Undersøgelsen viste blandt andet, at virksomhederne, når de prioriterer miljøindsatsen, fokuserer meget stærkt på besparelser. De ofte valgte kriterier "besparelser på ressourcensiden" og "mest miljø for pengene" understreger den økonomiske betydning i forhold til mere miljøbaserede kriterier. Interviewene viser, at indsatsens betydning for miljøet er sekundær i forhold til den økonomiske og markedsmæssige værdi.

Resultaterne i form af forslag og anbefalinger samt diskussion af resultaterne er udgivet i to artikler i Børsen og Miljøinformation. Artiklernes målgrupper er henholdsvis virksomhedens ledelse (Børsen) og den miljøansvarlige (Miljøinformation).

Kontaktperson

Kirsten Schmidt, dk-Teknik Energi & Miljø, Gladsaxe Møllevej 15, 2860 Søborg. Tel: 39 55 59 99.
E-mail: ksc@dk-teknik.dk

Målgruppen

Virksomheder og miljøkoordinatorer, som står overfor at skulle diskutere væsentlighedskriterier i forbindelse med indførelse af EMAS eller ISO 14001.

Forudsætninger

Kendskab til miljøledelse vil være en fordel.

Udgivet materiale

Projektrapport:

"Brug af væsentlighedskriterier ved prioritering af miljøindsatsen". Miljøprojekt nr. 513. 6 s. 2000

Forfattere

Jakob Zeuthen og Kirsten Schmidt, dk-Teknik Energi & Miljø.

Bestillingsadresse og pris

Artikler og rapport kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside: <http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-773-1/html/>

Brug af materialer

Artiklerne kan anvendes som forberedelse til diskussionen af væsentlige indsatsområder og kriterier.

Artiklen bragt i Miljøinformation giver anbefalinger til, hvordan miljøindsatsen kan målrettes "nye" indsatsområder, som kan medvirke til en bedre udnyttelse af miljøledelsens muligheder. Det samme gør artiklen bragt i Børsen, dog med den forskel, at problemstillingen her ansues fra en markedsstrategisk vinkel, og derfor i højere grad henvender sig til virksomhedsledelsen.

Øvrige deltagere

18 anonyme virksomheder

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøudvikling gennem netværk

Projektresumé

Projektets overordnede mål var at:

- informere om integration af miljøstyring i virksomhedsledelsen,
- afdække virksomhedernes miljømæssige behov etablere og gennemføre seks miljøarbejdsgrupper – bestående af hver ca. otte virksomheder – som rammen for udvikling af et eget miljøledelsessystem
- formidle resultatet via TIC-nettet.

Formålet med kursusforløbene var at hjælpe de deltagende virksomheder til at udarbejde en dokumenteret miljøpolitik, at opstille miljømål og miljøhandlingsplaner samt procedurer til en egen miljøstyringshåndbog.

Deltagerne i projektet blev holdt til ilden gennem et forpligtende netværkssamarbejde i løbet af syv måneder. Deltagerne modtog undervisning og kunne trække på konsulentbistand i forbindelse med deres arbejde med miljøledelse i egen virksomhed. Efterfølgende var der mulighed for certificering efter ISO 14001.

Deltagerne kunne hente inspiration og erfaring fra de øvrige virksomheder gennem de etablerede ERFA-grupper. I alt 43 virksomheder over hele landet deltog, og flere sluttede med en ISO 14001-certificering. Efter projektet har godt 30 virksomheder brugt hele eller dele af værktøjet.

Kontaktperson

Susanne Sørensen, Teknologisk Institut, Jakob Gades Allé 12, P.O. Box. 194, 6600 Vejen. Tel: 72 20 37 50. E-mail: susanne.sorensen@teknologisk.dk

Målgruppen

Projektets målgruppe er primært fremstillingsvirksomheder, der ønsker at udvikle miljøarbejdet efter ISO 14001-standarderne. Selve metoden med at arbejde med miljø i netværk kan også bruges på andre områder.

Forudsætninger

Materialet er udarbejdet til miljøfaglige medarbejdere eller andre med ansvar eller interesse for virksomhedens miljøledelsessystemer.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder - evalueringsrapport om fremme af miljøstyring gennem arbejdsgrupper”. 31 s. + bilag. 1998

Forfattere

Susanne Sørensen, Teknologisk Institut, Vejen
Susanne Damgaard, Teknologisk Informations Center (TIC) Ribe. (nu Force, Vejen)
Fredericke Bruhn, TIC Ringkøbing

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Jakob Gades Allé 12, P.O. Box. 194, 6600 Vejen. Tel: 72 20 37 50. Pris 75 kr.

Brug af materialer

Ved projektets afslutning er udgivet en evalueringsrapport: “Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder – evalueringsrapport om fremme af miljøstyring gennem arbejdsgrupper”. Projektet er senere blevet markedsført under titlen “Miljøudvikling gennem netværk.” Rapporten rummer en beskrivelse af en informationskampagne og en kursusrække, samt evalueringer af seks projekter gennemført over hele landet i 1997.

Materialet kan primært bruges som inspirationskilde til, hvordan virksomheder - på tværs af brancher - kan arbejde sammen i netværk om udviklingen af deres eget miljøledelsessystem. Rapporten rummer også grundstrukturen for, hvordan et kursusforløb - med fokus på forandringer i virksomheden - kan tilrettelægges.

Øvrige deltagere

Projektet er udviklet i et samarbejde mellem en række amters Teknologisk Informations Center (TIC), 43 virksomheder og gennemført med bistand fra DTI-konsulenter.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring - hvorfor og hvordan?

Projektresumé

Formålet med projektet har været at udarbejde et materiale, som hjælper små og mellemstore virksomheder med at skabe et godt beslutningsgrundlag, før de går i gang med deres eget miljøledelsesprojekt. Materialet skal gøre det lettere for virksomheder at vælge det rette ambitionsniveau for deres miljøledelsesarbejde og give virksomheder adgang til lettilgængelig information om, hvordan andre har båret sig ad. Vejledning og videofilm udgør en samlet informationspakke.

I projektforsøget er der indhentet eksempler og andet materiale til brug for vejledningen samt idé og manus til videoerne hos de deltagende virksomheder og organisationer.

Vejledningen beskriver på en overskuelig måde gennem checklister og eksempler, hvordan man sætter miljøledelsesarbejdet i gang. Derudover indeholder vejledningen baggrundsstof om miljøledelse i form af standarder, forordninger og ordforklaringer.

Vejledningen forklarer, hvordan den samlede informationspakke kan anvendes hos virksomheden.

Videoerne præsenterer, hvordan virksomhederne har arbejdet med de forskellige problemstillinger ved miljøledelse set fra både ledelsen og medarbejderne.

Kontaktperson

Vejledning: Bent Andersen, Kvalitetsgruppen ApS, Kantatevej 17, 8900 Randers. Tel: 87 10 91 00.
E-mail: ba@kvalitetsgruppen.dk

Videofilm: Jakob Sand, Compass Communication & TV, Stendalsvej 3, 8210 Århus V. Tel: 86 10 60 71.
E-mail: je@jensens.dk

Målgruppen

Ledelse, miljøansvarlige og miljøinteresserede personer i små og mellemstore virksomheder som står overfor at skulle i gang med miljøledelse og introducere miljøledelsesarbejdet for alle ansatte.

Forudsætninger

Materialet stiller ikke krav til forudgående kendskab til miljøledelse.

Udgivet materiale

Vejledning:

“Miljøstyring – i små og mellemstore virksomheder. Hvorfor - og hvordan kommer vi i gang?”. 64 s. 1997

Video 1:

“Miljøstyring – hvorfor og hvordan – ledelsen”. 20 min. 1997

Video 2:

“Miljøstyring – hvorfor og hvordan – organisationen”. 20 min. 1997

Forfattere

Vejledning: Bent Andersen, Kvalitetsgruppen ApS
Videofilm: Jakob Sand og Jens Engberg, Compass Communication & TV

Bestillingsadresse og pris

Compass Communication & TV, Stendalsvej 3, 8210 Århus V. Tel: 86 10 60 71
Kvalitetsgruppen, Kantatevej 17, 8900 Randers. Tel: 87 10 91 00. Pris: 362,50 kr. inkl. moms og forsendelse.

Brug af materialer

Vejledningen er et værktøj for ledelsen og den miljøansvarlige til at komme i gang med de indledende opgaver i et miljøledelsessystem.

Videoerne er meget anvendelige som introduktion til en diskussion af miljøledelse på et gå-hjem møde, sikkerhedsudvalgsmøde, samarbejdsudvalgsmøde eller lignende.

Øvrige deltagere

Uponor
Sønderborg Plast
Novo Nordisk
Vestergaards Bogtrykkeri I/S
DSTC (Danish Surface Technical Center A/S)
ISS Fiskeindustrienservice
Erik Taabel Fiskeeksport A/S
Miljøkontoret, Århus Kommune
Det Norske Veritas, Danmark

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Udvikling af "Kom godt i gang" værktøj

Projektresumé

Formålet med projektet var at udvikle et "Kom godt i gang - værktøj" til små og mellemstore virksomheders arbejde med miljøledelse. Herudover var projektet en mulighed for, at en række virksomheder med miljøledelsessystemer kunne udveksle erfaringer om, hvordan man kommer godt i gang med miljøledelse. Virksomhederne var samlet på to seminarer, hvor erfaringerne blev udvekslet og diskuteret under mottoet "Hvad ville vi gerne have vidst, inden vi gik i gang?". Erfaringer blev herefter skrevet sammen og er videregivet i håndbogen.

Kontaktperson

Birgitte B. Nielsen, Valør & Tinge A/S, Amaliegade 5C, 1256 København K. Tel: 33 45 44 67.
E-mail: birgitte@v-t.dk

Charlotte Pedersen, Deloitte & Touche, H.C. Andersens Boulevard 2, 1553 København V. Tel: 33 76 35 42. E-mail: cpedersen@deloitte.dk

Målgruppen

Håndbogen er primært skrevet til de miljøansvarlige medarbejdere i virksomheder, som står overfor at skulle i gang med miljøledelse.

Forudsætninger

Kendskab til ISO 14001 og EMAS en fordel.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Kom godt i gang - Virksomheders erfaringer med miljøledelse". 48 s. ISBN: 87-7810-666-4. 1996

Forfattere

Birgitte B. Nielsen, VKI (nu Valør & Tinge A/S)
Charlotte Pedersen, Deloitte & Touche

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00. Pris: 50 kr.

Brug af materialer

Håndbogen indeholder praktiske erfaringer i form af gode råd og anvisninger på, hvordan man kan forberede og igangsætte arbejdet med miljøledelse, fx:

- Hvordan virksomheden beslutter, hvad den vil bruge miljøledelse til og lægger budget
- Hvordan virksomheden planlægger og organiserer miljøledelsesarbejdet
- Gode idéer til, hvordan virksomheden kan tage fat på de enkelte opgaver i et miljøledelsessystem.

Håndbogen er især velegnet for virksomheder, som står overfor at skulle tage en beslutning om certificerbar miljøledelse eller lige har truffet denne beslutning

Øvrige deltagere

Alba A/S
Casco A/S
Chemitalic A/S
Cleanodan A/S
Dafolo A/S
Electrolux EPDH
R98
Saloprint
SUR-TECH A/S
Taabel Fiskeeksport A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring i erhvervsvirksomheder i Albertslund Kommune

Projektresumé

Albertslund Kommune og Albertslund Erhvervssammenslutning tog i 1995 initiativ til at etablere Erhvervslivets Miljøforum ud fra et fælles ønske om at skabe et forum, der kunne samarbejde om at forebygge miljøproblemer samt fremme energi- og ressourcebesparelser, bl.a. gennem indførelse af miljøstyring.

Projektet har haft afsæt i en konference, seminar og en møderække, og håndbogen "Den lille Grønne Checkliste" har været arbejdsredskabet. Virksomheder, som på konferencen eller seminaret viste interesse for at gå i gang med miljøstyring, fik tilbudt et besøg fra kommunens Miljøforvaltning og konsulenten. Besøget omfattede en generel introduktion til miljøstyring og håndbogen og en specifik gennemgang af virksomheden mhp. udpegning af indsatsområder.

Projektet har givet anledning til, at der er kommet gang i et uformelt netværk mellem virksomheder, hvor der udveksles erfaringer med miljøstyring. Brugen af eksempler fra lokale virksomheder på konference og seminarer har vist sig at være en god måde at øge den lokale interesse for miljøstyring på.

De største barrierer for miljøstyring er tid, ressourcer og kompetencer, konkluderer projektet. Ledelsen i de små og mellemstore virksomheder skal være sikker på, at det kan betale sig, før de afsætter ressourcer. Det er derfor vigtigt at satse på relativt "sikre successer", fx. energiområdet når man går i gang.

Kontaktperson

Albertslund Erhvervssammenslutning, v/Torben Riemer, Kærmindevej 15, 2820 Gentofte.
Tél: 39 65 12 71.

Målgruppen

Medarbejdere i små og mellemstore virksomheder, der er ansvarlige for miljø- og energistyring.

Forudsætninger

Checklisten kræver ingen særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Den lille Grønne Checkliste". ca. 80 s. 1996

Forfattere

Albertslund Kommune, Miljøforvaltningen
Leif Hansen, Rådgivende Ingeniører

Bestillingsadresse og pris

Kemp & Lauritzen A/S, Roskildevej 12, 2620 Albertslund. Tel: 43 66 88 88. Pris: Gratis.

Brug af materialer

Publikationen er et opslagsværk og en checkliste, hvor læseren bliver spurgt om en række forhold i virksomheden, som kan besvares uden større undersøgelser. Spørgsmålene guider læseren frem til forhold, som kan være miljømæssigt uhensigtsmæssige. Samtidig får læseren gode råd til simple løsninger og anden god husholdning. Håndbogen er opdelt i afsnit på de lokaler, en gennemsnitsvirksomhed består af.

Øvrige deltagere

Lokale virksomheder i Albertslund.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljønøglen - Praktisk miljøarbejde i danske virksomheder

Projektresumé

Miljønøglen er en opslagsbog, der giver virksomheder en introduktion til miljølovgivning, miljøkortlægning, renere teknologi, miljøstyring og grønne regnskaber.

Miljønøglen er struktureret efter syv miljøpåvirkninger:

- råmaterialer og hjælpestoffer
- produkter
- luftforurening
- affald
- spildevand
- arbejdsmiljø
- støj og vibrationer.

For hver miljøpåvirkning gives:

- en generel introduktion til fagtermer, miljølovgivning og miljøpolitiske prioriteringer
- en specifik gennemgang af miljøeffekter, målemetoder, kortlægning og vurdering af miljøpåvirkningen, begrænsning af miljøpåvirkningen og udviklingstendenser
- litteraturhenvisninger.

Kontaktperson

Jørn Bødker, Teknologisk Institut, Miljødivisionen, Gregersensvej, Postbox 141, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 32 21. E-mail: jorn.bodker@teknologisk.dk

Målgruppen

Målgruppen er miljømedarbejdere i små og mellemstore virksomheder, der vil vide lidt mere om forebyggende miljøarbejde.

Forudsætninger

Materialet stiller ikke krav om forudgående kendskab til miljølovgivning og miljøstyring.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljønøglen - Praktisk miljøarbejde i danske virksomheder”. s. 192. ISBN 87-986165-0-1. 1996.

Forfattere

Henriette Færgemann, DTI Miljøteknik
Anne Katrine Lund, Grandjean Kommunikation

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Miljødivisionen, Gregersensvej, Postbox 141, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 32 20. Pris: 399 kr.

Brug af materialer

Miljønøglen er en “nøgle” til den relevante viden på miljøområdet og kan dermed bruges til at skaffe et overblik over miljøproblemer og løsningsmuligheder i det praktiske miljøarbejde.

Øvrige deltagere

Miljønøglen har undervejs været i høring hos en række (ikke-navngivne) danske virksomheder.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om generelle “kom godt videre” værktøjer

Certificering af miljøledelsessystemet efter ISO 14001 eller registrering efter EMAS er en milepæl, hvor virksomheden kan fejre resultatet, og hvor diplomet er den fysiske belønning for anstrengelserne. Herefter skifter miljøledelsesarbejdet karakter fra at være et projekt til at blive en del af den daglige drift. Nogle opgaver ændrer sig, og der kommer nye til. En af de nye opgaver er at vedligeholde systemet, så det bliver ved med at sikre miljøforbedringer og understøtte virksomhedens udvikling.

Virksomheders erfaring er, at det kan være svært at opretholde gejsten, når diplomet er i hus. Og at det er svært at få nye medarbejdere engageret, fordi de ikke har oplevet entusiasmen ved certificeringen. Samtidig bliver det sværere at finde omkostningsneutrale miljøforbedringer, der giver synlige og hurtige succes'er. De fleste virksomheder har også erfaret, at det kræver en målrettet indsats at omsætte virksomhedens miljøprofil til markedsfordele.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på, hvordan en virksomhed videreudvikler sit miljøledelsessystem og opretholder gejst og motivation.

Produktorienteret miljøledelse i mindre virksomheder

Projektresumé

Formålet med projektet er at udvikle en proces, der gør det lettest muligt for små og mellemstore virksomheder at vurdere miljøpåvirkningerne i hele livscyklus for deres produkter og opbygge og indføre miljøledelse med fokus på produkternes miljøpåvirkninger.

Projektets deltagere har været både større virksomheder og mindre virksomheder, da kun et fåtal mindre og mellemstore var parate til denne udvikling. Fire af de deltagende er dog mindre datterselskaber, så projektets metode vurderes derfor at være anvendelig også for mindre og mellemstore virksomheder.

Der er taget udgangspunkt i UMIP-metoden (Udvikling af Miljøvenlige IndustriProdukter), og kravene til de deltagende virksomheder var, at de skulle deltage i en vækstgruppe, dvs. at de samlet gennemførte opbygningen af systemerne ved hjælp af seminarer og mellemliggende projektarbejde. Seminarformen var vigtig for den debat, der var med til at udvikle værktøjer og løsningsforslag.

Erfaringerne fra vækstgruppen foreligger i form af:

- en drejebog for indførelse af produktorienteret miljøledelse i små og mellemstore virksomheder ved hjælp af en vækstgruppe
- et kompendium med beskrivelse af fremgangsmåder både med hensyn til opbygning af produktdelen i miljøledelsessystemet og med hensyn til livscyklusvurderinger af virksomhedens produkter.

Kontaktperson

Per Ponsaing, COWI, Jens Chr. Skous Vej 9, 8000 Århus C. Tel: 87 39 66 95. E-mail: pps@cowi.dk

Målgruppen

Små og mellemstore virksomheder, som ønsker at arbejde med livscyklusvurderinger i deres miljøledelse.

Forudsætninger

Kendskab til miljøledelse vil være en fordel.

Udgivet materiale

Projektrapporter:

“Drejebog for vækstgruppe om produktorienteret miljøledelse”. Ca. 300 s. 2001

“Kompendium for vækstgruppe om produktionsorienteret miljøledelse”. Ca. 300 s. 2001

Forfattere

Anne Mette R. von Benzon, Thomas Drivsholm, Claus Werner Nielsen, Per Ponsaing, COWI

Bestillingsadresse og pris

COWI, Jens Chr. Skous Vej 9, 8000 Århus C.
Tel: 87 39 66 00. Pris: Drejebog, 500 kr. excl. moms, Kompendium, 450 kr. excl. moms.

Brug af materialer

Vægten er lagt på at udvikle en proces, der medfører mindst mulige omkostninger for virksomheden.

Øvrige deltagere

Cor-Tech A/S
Hilden Scandinavia A/S
Munch Møbler A/S
Århus Olie A/S
Junckers Industrier A/S
Danogibs A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Excellent miljøledelse

Projektresumé

I projektet beskrives og analyseres otte virksomheder, der for så vidt angår miljøledelse er excellente. Projektet har defineret excellente virksomheder som virksomheder, der har opnået særlig gode økonomiske resultater af deres miljøledelse. Resultaterne skal kunne dokumenteres eller med stor sandsynlighed kunne realiseres i fremtiden. Resultaterne kan være sammensat af interne omkostningsbesparelser eller forøgede indtægter som følge af styrket konkurrencemæssig position.

Virksomhedernes økonomiske resultater af miljøledelse er analyseret og dokumenteret. De faktorer, der kan forklare de opnåede resultater er analyseret. Det er undersøgt, om type af branche, teknologi, offentlige tilskud, medvirken af konsulenter, ledelsens rolle, medarbejdernes deltagelse, sammenhæng med kvalitets- og arbejdsmiljø mv. enkeltvis eller i sammenhæng kan forklare de opnåede resultater.

Kontaktperson

Mette Andersen, Institut for Produktion og Erhvervsøkonomi, Handelshøjskolen i København, Howitzvej 60, 2000 Frederiksberg. Tel: 38 15 34 00. E-mail: man.om@cbs.dk

Målgruppen

Alle typer af virksomheder med interesse for miljøledelse.

Forudsætninger

Kendskab til miljøledelse vil være en fordel.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Excellent miljøledelse. 8 virksomhedsportrætter”. 80 s. 2001

Pjece:

“Miljøarbejde for fremtiden”. 2001

Forfattere

Peter Neergaard, Institut for Produktion og Erhvervsøkonomi, Handelshøjskolen i København

Bestillingsadresse og pris

Institut for Produktion og Erhvervsøkonomi, Handelshøjskolen i København, Howitzvej 60, 2000 Frederiksberg. Tel: 38 15 34 00. Pris: Rapport, 145 kr. Pjece, gratis.

Brug af materialer

Rapporten beskriver de faktorer, der fremmer gode økonomiske resultater af miljøledelse. Rapporten består af en teoretisk indledning, otte virksomhedsbeskrivelser og en afsluttende syntese. For de otte virksomheder er beskrevet, hvilke resultater de har opnået af deres miljøledelse, og hvad der kan forklare de opnåede resultater. Der er i hver beskrivelse lagt vægt på, hvad andre virksomheder kan lære af disse erfaringer.

Pjecen beskriver de otte forskellige virksomhedsportrætter, der hver beskriver en miljøvenlig virksomhed.

Øvrige deltagere

Duba Møbelindustri AS
Isover a/s
Kompan A/S
Maskinfabriken IRON A/S
Montana Møbler A/S
Novadan A/S
Ruko A/S
Uponor A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Udvikling af metode til substansaudit

Projektresumé

Formålet med projektet var at udvikle, afprøve og formidle en metode til at gennemføre substansaudit. Substansaudit indeholder både performance-audit (præstation (ISO 14031)) og causal-audit (årsags/virkningssammenhæng), som skal anvendes situationsbestemt. Substansaudit er således en verifikation af miljøstyringssystemets anvendelighed ift. miljøpåvirkning og miljøforbedring: om organisationen har det rigtige miljøfokus, om organisationen måler de rigtige størrelser, og om der er den årsags/virkningssammenhæng, som organisationen tror.

Metoden til substansaudit medfører, at audit kan anvendes på alle områder, der er af betydning for virksomhedens succes og uafhængigt af, om man har et formelt miljøledelsessystem. Projektets resultater:

- en håndbog i substansaudit på miljøområdet med beskrivelse af metoder til substansaudit og konkret værktøj til gennemførelse af substansaudit
- en brugervejledning med udredning om koncept, baggrund, noter til håndbogen samt definitioner
- en præsentationsfolder med en kort metodebeskrivelse og et forslag til tilrettelæggelse af en konkret substansauditproces på virksomhederne.

Kontaktperson

Nils Thorsen, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionselskab, Tagensvej 82, 2200 København N.
Tel: 35 82 48 48. E-mail: nils.thorsen@ey.dk

Målgruppen

Virksomheder, som ønsker en forstærket og effektiv auditfunktion og konsulentfirmaer, som udfører 3. part miljørevisioner i virksomheder, der allerede har et miljøledelsessystem eller er ved at opbygge et.

Forudsætninger

Kendskab til principper, procedurer og begreber inden for audit/revision vil være en fordel.

Udgivet materiale

Vejledning:

“Substansaudit på miljøområdet”. 42 s. 2000

Håndbog:

“Substansaudit på miljøområdet”. 65 s. 2000

Forfattere

Nils Thorsen, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionselskab

Bestillingsadresse og pris

Ernst & Young, Tagensvej 86, 2200 København N.
Tel: 35 82 48 48. Pris: 1000 kr.

Brug af materialer

Håndbogen giver en introduktion til substansaudit-metoden, og hvordan den adskiller sig fra andre audit-metoder. Herefter bliver værktøjet gennemgået, og skridt for skridt præsenteres to substansauditmetoder. For hvert skridt i metoden er der vejledning, løsningsforslag og eksempler på den enkelte arbejdsopgave.

Brugervejledningen giver en række definitioner og har noter, som forklarer udvalgte forhold i håndbogen.

Øvrige deltagere

Tytex A/S
Sønderjyllands Amtskommune

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Kom godt videre – virksomheders erfaringer

Projektresumé

Formålet med projektet var at give en række virksomheder med miljøledelsessystemer mulighed for at udveksle erfaringer om, hvordan man vedligeholder sit miljøledelsessystem. Ligeledes skulle de have mulighed for at videregive disse erfaringer til andre virksomheder, som er knap så langt, så de kan undgå faldgruberne. Virksomhederne var samlet på to seminarer, hvor erfaringerne blev udvekslet og diskuteret. Erfaringerne blev herefter skrevet sammen og videregivet i en håndbog.

Kontaktperson

Birgitte B. Nielsen, Valør & Tinge A/S, Amaliegade 5C, 1256 København K. Tel: 33 45 44 67.
E-mail: birgitte@v-t.dk

Charlotte Pedersen, Deloitte & Touche. H.C. Andersens Boulevard 2, 1553 København V.
Tel: 33 76 35 42. E-mail: cpedersen@deloitte.dk

Målgruppen

Håndbogen er primært skrevet til miljøansvarlige på virksomheder, som er ved at færdiggøre opbygningen af et miljøledelsessystem og lige har overstået certificeringsaudit og fået overrakt miljøledelsesdiplomet.

Forudsætninger

Indgående kendskab til ISO 14001 og EMAS, da der ikke findes nogen ordforklaring eller introduktion til miljøledelse.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Kom godt videre – virksomheders erfaringer med miljøledelse i praksis”. 56 s. ISBN: 87-7909-336-1. 1999

Forfattere

Birgitte B. Nielsen, VKI (nu Valør & Tinge A/S)
Charlotte Pedersen, Deloitte & Touche

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00. Pris: 50 kr.

Kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:
<http://www.mst.dk/udgiv/Publikationer/1999/87-7909-338-8/html/default.htm>

Brug af materialer

Håndbogen kan bruges som opslagsværk og inspiration til, hvordan man vedligeholder sit miljøledelsessystem og sikrer, at gejsten og dynamikken bliver fastholdt.

Håndbogen videregiver især erfaringer om, hvordan virksomheden:

- kan blive ved med at finde områder med miljøforbedringer
- får brugt sine miljøledelsesresultater i markedet
- kan fastholde motivationen overalt i virksomheden
- vedligeholder dokumentationskravene og andre systemkrav

Øvrige deltagere

Beck & Jørgensen A/S
Bondo Gravesen A/S
Brukens Århus
Chr. Hansen Produktionscenter
Dafolo
DSB Materiel
Glasuld
Henkel-Ecolab A/S
Coloplast
Kamstrup A/S
Levison, Johnsen & Johnsen
NKT Cables A/S
R98
Saloprint
SAPA Danmark
Stora Dalum A/S
Tican A.M.B.A.
Unimerco A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Erfaringer med indførelse af miljøledelse

Projektr resumé

Formålet med denne rapport - som bygger på en spørgeskemaundersøgelse - var at undersøge, hvorfor de miljøcertificerede virksomheder har indført miljøledelse, hvordan de organiserer det og hvilke miljøforhold, de behandler.

Undersøgelsen viser, at miljøledelse er en succes. Virksomhederne gennemfører således miljøforbedringer, der rækker ud over de krav, lovgivningen stiller. Der bliver indført miljøledelse for at føre an i udviklingen og i forventning om, at det giver et positivt omdømme, som der bl.a. kan trækkes på i markedsføringen. Arbejdet involverer ofte mange dele af organisationen for at kunne opsamle den spredte interne viden. De miljøforhold, der undersøges, omfatter stort set alle typer af ressourceforbrug og udledninger. Over halvdelen behandler også arbejdsmiljø, og mere end to tredjedele ser på produkternes miljøforhold.

Kontaktperson

Per Christensen, AUC Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Fibigerstræde 13, 9220 Aalborg Ø.
Tel: 96 35 83 26. E-mail: pc@I4.auc.dk.

Målgruppen

Virksomheder, der overvejer miljøledelse.
Konsulenter, der arbejder med rådgivning inden for miljøområdet.
Miljøprofessionelle generelt.
Studerende og lærere ved de højere tekniske læreanstalter.

Forudsætninger

Rapporten læses med størst udbytte af miljøprofessionelle, der beskæftiger sig med faglige problemstillinger i relation til miljøledelse.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Erfaringer med indførelse af miljøledelse i danske virksomheder”. Miljøprojekt nr. 486. 72 s.
ISBN: 87-7909-393-0. 1999

Forfattere

Per Christensen, Arne Remmen og Eskild Holm Nielsen, AUC Institut for Samfundsudvikling og Planlægning

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00. Pris: 75 kr.

Kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:
<http://www.mst.dk/udgiv/Publikationer/1999/87-7909-394-9/html/default.htm>

Brug af materialer

Først og fremmest kan man hente inspiration fra virksomheder, der har et certificeret miljøledelsessystem. Denne inspiration kan dels bruges i udviklingen af eget miljøarbejde og internt i organisationen som argument for certificering.

Øvrige deltagere

107 virksomheder har besvaret et spørgeskema.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Audit af miljø- og kvalitetsstyringssystemer

Projektr resumé

Formålet med håndbogen er at give læseren en baggrundsviden om miljøaudit (miljørevision), som sætter ham/hende i stand til selv at oprette en intern auditfunktion og gennemføre interne audits på en effektiv måde i egen virksomhed.

Bogen opstiller krav til, hvilken uddannelse interne auditorer bør have, og der er en detaljeret gennemgang af, hvordan en virksomhed kan planlægge sin audit. Der er desuden et afsnit om samarbejdet mellem den, der gennemfører en audit, og den, der skal auditeres, samt anvisninger i spørgeteknik. Bogen giver også anvisninger på, hvordan en virksomhed kan følge op på auditen og rapportere til ledelsen.

Til et miljøledelsessystem er der eksempler på procedurer for intern audit i både en lille og en stor virksomhed, og i interviewform er der eksempler på forskellige typer audit.

Bogen er baseret på erfaringer fra virksomheder, der allerede er miljøcertificerede. Virksomhederne har bidraget med cases og eksempler på målsætninger og politikker.

Kontaktperson

Poul Buch Jensen, Buch Jensen Quality Management ApS, Alfarvejen 30, Osted, 4000 Roskilde.
Tel: 46 49 80 44. E-mail: poul@buchjensen.dk

Målgruppen

Medarbejdere i virksomheder, som er i gang med at opbygge et certificerbart miljøledelsessystem og står overfor at skulle opstille et miljørevisionsprogram og gennemføre en miljørevision i egen virksomhed.

Forudsætninger

Bogen forudsætter, at læseren kender miljøledelsesstandarderne.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Audit af Miljø- og Kvalitetsstyringssystemer”. 216 s.
ISBN: 87-89744-19-5. 1997.

Forfattere

Poul Buch Jensen, Buch Jensen Quality Management ApS

Bestillingsadresse og pris

Buch Jensen Quality Management ApS, Alfarvejen 30, Osted, 4000 Roskilde. Tel: 46 49 80 44. Pris: 132 kr. excl. moms.

Brug af materialer

Bogen indeholder en samling eksempler på udfyldte blanketter til bl.a. auditplan, bedømmelseskemaer, auditcheckliste og udfyldte blanketter, der kan kopieres.

Øvrige deltagere

Kaiserplast A/S
A/S Øresundsforbindelsen
Hytek
Dansk Standard
Den Grafiske Højskole
Xerox Quality Services, Xerox A/S
Grundfos A/S
TICAN Amba
P. Schmidt Ringsted a/s
Bonde's og Dyva Grafisk A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om sammenhængen til andre systemer

Virksomheder bliver med jævne mellemrum tilbudt nye systemer. Det kan være systemer til styring af miljø, energi, arbejdsmiljø, kvalitet eller økonomi. Mange af systemerne er bygget over samme læst, og i nogle tilfælde er der endda tale om, at de indbyrdes overlapper hinanden.

Derfor er det vigtigt, at virksomheden sætter sig ind i, hvilke elementer de forskellige systemer indeholder, så virksomheden kan koordinere og integrere de bedst egnede systemer. På den måde kan virksomheden undgå dobbeltarbejde og i stedet skabe et bedre beslutningsgrundlag og sikre en bedre prioritering af indsatsen.

I visse tilfælde, fx når det gælder økonomistyringssystemer, kan der være klare fordele i, at systemerne overlapper hinanden - også selvom systematikken ikke er den samme.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på sammenhængen til andre ledelses- og styringssystemer og de fordele, der kan opnås ved at koordinere systemerne.

Brobygning mellem en virksomheds styringsystemer

Projektresumé

Formålet med projektet har været at udvikle vejledninger om specifikke indsatsområder i miljøledelsen og anviser sammenhæng til andre styringsystemer på disse områder, således at der opnås en integrering af systemerne.

Resultatet af projektet er fire vejledninger med specielt fokus på arbejdsmiljø, kemikaliestyling, energiledelse og videreudvikling af energistyringsarbejdet.

Alle vejledninger giver en introduktion til og oversigt over forskelle og fællestræk ved miljøledelse og det respektive styringsystem. Der gives anvisninger på, hvordan det enkelte indsatsområde i særlig grad kan komme i fokus i hvert enkelt af de opgaver, et miljøledelsessystem består af: kortlægning, politik, mål, handlingsplaner, organisering, kommunikation og uddannelse mv. Teksterne og opgaverne er krydret med små praktiske eksempelbokse. Endelig indeholder vejledningerne små oversigter og checklister til hjælp for kortlægning og miljøvurdering mv.

Alle vejledninger har hver været afprøvet i mindst to virksomheder, hvor afprøvningen har bestået af et opstartsmøde, hvor virksomhederne blev præsenteret for vejledningerne. Efterfølgende arbejdede virksomhederne selvstændigt med vejledningerne med Teknologisk Institut som sparringspartner. Virksomhedernes udbytte og vurdering af vejledninger er indsamlet via et spørgeskema og et afsluttende interview.

Kontaktperson

Linda Gertz, Teknologisk Institut, Postboks 141, Gregersensvej, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 32 22.
E-mail: linda.gertz@teknologisk.dk

Målgruppen

Målgruppen for vejledningerne er virksomheder, som allerede har indført miljøledelse, men som vil gennemføre en særlig indsats overfor arbejdsmiljøet, kemikalierne eller energiforbruget. Vejledningen om udbygning af energistyring er især til virksomheder, som har indført energistyring, og som vil udvide dette med miljøledelse.

Forudsætninger

Det er ikke en forudsætning, at virksomheden har et certificerbart miljøledelsessystem for at bruge vejledningerne. Udgangspunktet er, at virksomheden ønsker at arbejde med at forebygge miljøproblemer. Det vil dog være en fordel med et kendskab til hovedprincipperne i EMAS og ISO 14001 og at virksomheden er fortrolig med skriftlige politikker, mål og handlingsplaner.

Udgivet materiale

Vejledninger:

- “Miljøledelse med fokus på arbejdsmiljø”. 40 s. 2000
- “Miljøledelse med fokus på kemikaliestyling”. 40 s. 2000
- “Miljøledelse med fokus på energiledelse”. 40 s. 2000
- “Udbygning af energistyring til miljøledelse”. 40 s. 2000

Forfattere

Charlotte Blak Nielsen, Kirsten Pommer og Pernille Bech, Teknologisk Institut

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Postboks 141, Gregersensvej, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 20 00. Pris: 75 kr. pr. stk.
Ved køb af alle fire: 250 kr.

Brug af materialer

Vejledningerne kan anvendes som et supplement til ISO 1400-standarden og EMAS-forordningen under opbygning af et miljøledelsessystem eller senere, hvor et af de omtalte temaer bliver udpeget med et særligt indsatsområde.

Vejledningerne kan med fordel anvendes af virksomheder, som ikke ønsker et fuldt miljøledelsessystem, men vil gøre en særlig indsats inden for et eller flere af de omtalte temaer.

Øvrige deltagere

Vega I/S
Hede Nielsen A/S
DiffClean
Biowhittaker
SIMI
Aabenraa Svømmehal
Specielbrød, Gladsaxe
Centralkøkken Øst, Odense

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøledelse og HACCP-systemer

Projektr resumé

HACCP-metoden (Hazard Analysis Critical Control Point) har været udgangspunkt for dette projekt. Formålet har været at udvikle og tilpasse HACCP-metoden, så den også kan omfatte kvalitet, miljø og arbejdsmiljø.

Metoden er velkendt i levnedsmiddelvirksomheder og beskrevet i standarden – DS 3027. HACCP-standard- en har ligesom miljøledelsesstandarderne fokus på forebyggelse fremfor kontrol, dvs. minimering af risici, renere teknologi, substitution af farlige stoffer etc.

HACCP-systematikken indebærer en gennemgang af alle procestrin, herunder råvarer og hjælpestoffer, emballering og distribution, og kan derfor være et nyttigt værktøj til kortlægning og udpegning af væsentlige miljø- og arbejdsmiljøforhold i miljøledelsesarbejdet.

I løbet af projektet har to virksomheder, som i forvejen har indarbejdet HACCP-metoden i virksomheden, arbejdet med etablering af et integreret system for miljø, arbejdsmiljø og kvalitet. Eksempler på brugen af metoden er indarbejdet i rapporten.

Projektet har vist, at det er nødvendigt at modificere de HACCP-principper og procedurer, fødevarer- virksomheder anvender for at gøre dem brugbare til også at omfatte eksternt miljø og arbejdsmiljø. Afprøvnin- gen har også vist, at HACCP-metoden er et nyttigt værktøj til udpegning af væsentlige miljø- og arbej- dsmiljøforhold, hvor der er tale om risikofaktorer.

Kontaktperson

Nils Thorsen, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionsaktieselskab, Tagensvej 82, 2200 København N. Tel: 35 82 48 48.
E-mail: nils.thorsen@ey.dk

Målgruppen

Virksomheder, der arbejder med HACCP-metoden.

Forudsætninger

Det vil være en fordel at have kendskab til HACCP- metoden, som den er beskrevet i DS 3027:1997 “Fødevarer- sikkerhed efter HACCP - Krav til fødevarer- producerende virksomheder og deres under- leverandører”.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Integration af kvalitet, miljø og arbejdsmiljø i HACCP-systemer”. 60 s. 2000.

Forfattere

Kristian Løkkegaard og Ejvind Thorsen, Ernst & Young Statsautoriseret Revisionsaktieselskab.

Bestillingsadresse og pris

Ernst & Young Statsautoriseret Revisionsaktieselskab, Tagensvej 82, 2200 København N.

Tel: 35 82 48 48. Pris: 200 kr.

Brug af materialer

Rapporten kan give inspiration til virksomheder, der allerede arbejder efter HACCP- metoden og står over for at skulle indføre miljø- og/eller arbejdsmiljøledelse. Rapporten indeholder en trinvis beskrivelse af, hvor- dan en indledende screening, en risikoprofil og en HACCP-plan kan gennemføres.

Øvrige deltagere

Crone & Koch
Grenå Mejeri (MD Foods)
Estrella A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøøkonomistyring: Integration i virksomhedens styresystem

Projektresumé

Formålet har været, gennem litteraturgennemgang og cases, at indsamle og systematisere informationer om status for og anvendelse af miljøøkonomistyring. Projektet er forløbet som en udredningsopgave om udvikling og anvendelse af værktøjer til miljøøkonomistyring.

Miljøøkonomistyring er den proces, der identificerer, måler, analyserer og rapporterer finansielle miljødata, og som bidrager til, at virksomheden kan opfylde dens mål. Hverken i Danmark eller internationalt findes der p.t. standarder for, hvordan man opgør, behandler eller afrapporterer miljøomkostninger, og rapporten konkluderer, at det ofte er et problem blandt virksomheder at definere miljøomkostninger og miljøøkonomi generelt. Derfor er der også stor forskel på, hvilke informationskategorier og omkostningstyper case-virksomhederne medtager i deres miljøøkonomistyring.

Projektets resultat er en rapport, som beskriver baggrunden for miljøøkonomistyring og de trends, der er på området. Ligeledes beskriver rapporten miljøøkonomistyringens elementer, anvendelse og status bl.a. gennem eksempler og cases. Derudover beskrives sammenhængen med økonomistyring og udviklingen på IT-området. Endelig præsenterer rapporten udførligt en implementeringsproces for miljøøkonomistyring bl.a. ved hjælp af en række udførlige checklister.

Kontaktperson

Vibeke Antonsen, PricewaterhouseCoopers,
Strandvejen 44, 2900 Hellerup. Tel: 39 45 92 05.
E-mail: van@pwc.dk

Målgruppen

Målgruppen er virksomheder, som står overfor at tage stilling til, hvordan miljøøkonomiske parametre bør styres, og gerne vil have et indledende kendskab til de anvendte begreber, forskellige metoder og deres anvendelsesmuligheder.

Forudsætninger

Ud over kendskab til generelle miljøforhold og miljøstyring vil kendskab til økonomistyring være en fordel.

Udgivet materiale

Projektrapport:

“Virksomhedens miljøøkonomi: hvad, hvorfor og hvordan”. 155 s. 2000

Forfattere

Pall M. Rikhardsson, PricewaterhouseCoopers.
Lars Vedsø, Handelshøjskolen i Århus.

Bestillingsadresse og pris

PricewaterhouseCoopers, Strandvejen 44, 2900 Hellerup. Tel: 39 45 92 05. Pris: 130 kr. excl. moms.

Brug af materialer

Publikationen er en guide til de forskellige miljøøkonomistyringsværktøjer. Den giver et overblik over områdets muligheder og viser, hvordan de indledende overvejelser kan gennemføres.

Øvrige deltagere

MD Foods amba
DONG
Post Danmark
A/S GEA Farmaceutisk Fabrik

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljøstyring og transport

Projektr resumé

Formålet med projektet har været at skabe den nødvendige forståelse for, at transport udgør en betydelig del af virksomhedernes samlede miljøbelastning.

Håndbogen er et redskab til at give virksomheder den nødvendige viden til at arbejde systematisk med transport og miljø og indeholder konkrete værktøjer, der kan bruges i arbejdet.

Projektforløbet har været inddelt i to faser. Først blev der i samarbejde med brancheorganisationer lavet et udkast til en bog om miljøstyring og transport. I anden fase blev dette udkast afprøvet i enkelte virksomheder. Erfaringerne herfra blev indarbejdet i den endelige udgave. Endvidere blev der udviklet elektroniske hjælpere i form af regneark, tekstskabeloner, projektplanlægningsværktøjer direkte til brug for beregninger og tekstopgaver. Sideløbende er projektets resultater blevet præsenteret i artikler i fagtidsskrifter, indlæg på konferencer, kontakt til brancheorganisationer mv.

Kontaktperson

Mads Holm-Petersen, COWI Rådgivende Ingeniører A/S, Parallelvej 15, 2800 Lyngby. Tel: 45 97 25 39. E-mail: mhp@cowi.dk

Målgruppen

Målgruppen er ledelse, miljøarbejdere og medarbejdere i små og mellemstore virksomheder, der ikke har transport som primær aktivitet.

Forudsætninger

Håndbogen stiller ikke krav til forudgående kendskab til miljøledelse.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljøstyring og transport - Håndbog for små og mellemstore virksomheder”. 120 s. 2000

Elektroniske værktøjer:

Regneark, tekstskabeloner, projektplanlægningsværktøjer

Forfattere

Mads Holm-Petersen og Erling Hvid, COWI

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K. Tel: 33 95 40 00. Pris: Gratis.

Elektroniske værktøjer kan downloades fra www.trafikmiljoe.dk

Brug af materialer

Brugen af håndbogen og de øvrige værktøjer giver ledelse og den miljøansvarlige vejledning i systematisk at arbejde med de transportmæssige aspekter af miljøstyring.

Værktøjer kan fx bruges til:

- Beregning af nøgletal til sammenligning af miljøbelastning for forskellige transportaktiviteter samt miljøbelastning over tid
- Beregning af emissioner og brændstofforbrug vha. emissionskemaer
- At identificere muligheder for at reducere miljøbelastning.

Øvrige deltagere

Materialet har været afprøvet og diskuteret af 26 virksomheder og hos de relevante brancheorganisationer.

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Integration af miljøledelse med andre systemer

Projektresumé

Formålet med vejledningen er at give virksomheder metoder og eksempler til optimering af miljøledelsessystemer ved integration med andre af virksomhedens ledelses- og styringssystemer, for hermed at opnå konkurrencefordele.

I vejledningen arbejdes med sammenhængen til produktionsstyring, systematisk vedligeholdelse, sikkerhedsledelse, økonomistyring og produkt- og procesudvikling. Der beskrives en arbejdsmetode med seks trin, der hver indeholder en opgave og et værktøj. Til hvert trin hører desuden et appendiks med grundlag og eksempler.

Grundlaget for vejledningen er bl.a. en undersøgelse og en videreudvikling af de erfaringer, der allerede er gjort i fem udvalgte virksomheder med at inddrage miljø mere aktivt i virksomhedens beslutningsprocesser og andre ledelses- og styringssystemer.

Kontaktperson

Charlotte Brit Pedersen, COWI, Rådgivende Ingeniører AS, Afd. 1302, Parallelvej 15, 2800 Lyngby.
Tél: 45 97 11 13. E-mail: cap@cowi.dk

Målgruppen

Målgruppen for vejledningerne er virksomhedens ledelse, herunder chefer for funktionerne miljø, sikkerhed, kvalitet, produktion, vedligehold, udvikling og økonomi i anlægstunge virksomheder, hvor både miljøledelse, produktionsstyring og systematisk vedligeholdelse er relevant.

Forudsætninger

Kendskab til miljøledelsessystemer er en forudsætning.

Udgivet materiale

Vejledninger:

“Konkurrencefordele ved integration af miljøledelse med andre af virksomhedens ledelses- og styringssystemer Del 1: Overblik – seks trin”. 40 s. 2000

“Konkurrencefordele ved integration af miljøledelse med andre af virksomhedens ledelses- og styringssystemer Del 2: Grundlag – seks appendikser”. 108 s. ISBN: 87-91044-00-6. 2000

Forfattere

Charlotte Brit Pedersen, Susan Heilemann Jensen, Per Søndergaard Jensen, Eva Kragh, Lars Grønval, Anne Mette von Benzon og Henrik Teilgaard Lund, COWI Steen Martiny, Innovia

Bestillingsadresse og pris

COWI, Rådgivende Ingeniører AS, Afd. 1302 afdelingssekretæren, Parallelvej 15, 2800 Lyngby.
Tel: 45 97 22 11. Pris: 350 kr.

Brug af materialer

Vejledningerne beskriver en trinvis metode, der kan arbejdes ud fra:

Trin 1: Hvad er grundlaget? Skitsér virksomhedens værdikæde og udpeg fokus for integrationen

Trin 2: Hvorfor integrere? Vurdér virksomhedens potentielle konkurrencefordele

Trin 3: Hvor langt er integrationen? Test virksomhedens nuværende integrationsniveau

Trin 4: Hvilke relationer? Screen relationer mellem virksomhedens ledelses- og styringssystemer

Trin 5: Hvordan integreres? Vælg virksomhedens integrationsstrategi

Trin 6: Hvem gør hvad? Iværksæt virksomhedens integrationsproces

Øvrige deltagere

Danfoss A/S
Dansk Sintermetal A/S
Coloplast A/S
UPONOR A/S
Superfos Packaging

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Arbejds miljø i miljøledelsessystemer

Projektresumé

Formålet med projektet var at give en praktisk anvisning på, hvordan man kan tage hånd om medarbejdernes arbejdsmiljø og virksomhedens miljøbelastning på en systematisk måde. Projektets resultat er en håndbog, som beskriver en konkret metode til at integrere styringen af arbejdsmiljøet og miljøledelsessystemet. Bogen indeholder en "værktøjskasse", som specifikt forklarer, hvordan man angriber konkrete problemer, som kan bruges i opbygning og vedligeholdelse af systemet.

De ovennævnte virksomheder har bidraget til håndbogen ved at fortælle om deres erfaringer med indførelse af arbejdsmiljø- og miljøledelse. Disse erfaringer indgår i bogens anbefalinger, og nogle er trukket frem i teksten som forklarende eksempler.

Kontaktperson

Grete Mørch Sørensen, Miljøcenter Østjylland I/S,
Østergade 9, 8370 Hadsten. Tel: 87 61 29 00.
E-mail: gms@miljo-ostjylland.dk

Henriette Blichfeldt, Arbejdstilsynet, P. Hiøst-
Lorenzens Vej 2, 8000 Århus C. Tel: 87 32 80 00.
E-mail heb@arbejdstilsynet.dk

Målgruppen

Alle små og mellemstore virksomheder kan bruge metoden i denne håndbog, uanset erfaringer inden for andre ledelsessystemer, kvalitetsstyring, grønne regnskaber eller lignende.

Forudsætninger

Det kræver ingen særlige forudsætninger at anvende håndbogen.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Miljø og arbejdsmiljø – en håndbog om at integrere arbejdet med to beslægtede områder". Miljønyt, nr. 39. 207 s. ISBN: 87-7909-583-6. 1999

Forfattere

Jørn Enggaard og Grete Mørch Sørensen, MLK
Østjylland I/S
Henriette Blichfeldt, Nanna Kristensen og Hanne Lise
Rasmussen, Arbejdstilsynet Århus Amt
Lars Søborg og Camilla Beldam, Arbejdstilsynets
Kontor for Metoder og Kvalitet

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00. Pris: 150 kr.

Kan findes via Miljøstyrelsens publikationsdatabase som pdf-fil.

Brug af materialer

Håndbogen gennemgår detaljeret alle opgaver i opbygningen af et miljø- og arbejdsmiljøledelsessystem.

Håndbogen beskriver en model for indførelse af miljø- og arbejdsmiljøledelse, der tager udgangspunkt i hver enkelt arbejdsplads. Herudover har håndbogen en værktøjskasse, som består af over 60 værktøjskort, som hver er et lille værktøj til at løse et konkret problem, fra kortlægning af affald og arbejdsstillinger til udarbejdelse af politik og nedsættelse af arbejdsgrupper.

Håndbogen er særlig anvendelig for dem, der er enige i, at arbejdet med arbejdsmiljø og miljø er snævert forbundet, og at målet med miljø- og arbejdsmiljøledelse er at arbejde systematisk og nedbringe belastningerne.

Øvrige deltagere

Novo Nordisk A/S
Brødrene Hartmann A/S
BST-Sorø
Dalmose Trævare Industri A/S
A/S Hammel Møbelfabrik
Hydro Aluminium
Knud E. Dan ApS
R98
Sapa Danmark A/S
A/S Øresund
BST Storkøbenhavn a/s
Århus Amt
Cotas A/S
Dantrafo A/S
Aarhus off-set A/S
DLG PRODUKTION

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejds miljø
- Økonomi

ECOPROD – Et miljøstrategisk ledelsesværktøj

Projektresumé

Formålet med projektet ECOPROD har været at udvikle, dokumentere og afprøve en simpel metode til at sammenholde miljømål og økonomiske mål. Metoden gør virksomheder i stand til at satse på de produkter og processer, som både giver det største dækningsbidrag pr. produktenhed samtidig med det lavest mulige ressourcspild og miljøbelastning på det samme produkt.

Navnet ECOPROD dækker således over et værktøj, der sætter miljø og produktivitet i fokus og kobler miljøforholdene med økonomistyring. ECOPROD-værktøjet bygger på ABO-modellen (Aktivitets-Baseret Omkostningsfordeling), som er en velkendt og meget benyttet model til produktivitetsudvikling kombineret med porteføljeplanlægning.

Resultatet er en håndbog, som vejleder virksomheden gennem kortlægning og dataindsamling og anviser en regnearksmodel baseret på Excel, hvor der indgår et fiktivt virksomhedseksempel. Derudover er hele værktøjet illustreret ved hjælp af en virksomhedscase.

Kontaktperson

Kjeld Bülow Thomsen, Teknologisk Institut, Jacob Gades Allé 12, 6600 Vejen. Tel: 72 20 37 50.
E-mail: kjeld.bulow.thomsen@teknologisk.dk

Målgruppen

Målgruppen er virksomheder, som ønsker et ekstra element i deres miljøledelsessystem, hvor de opnår større viden om miljøomkostninger fordelt på produkter og aktiviteter, som gør dem i stand til at prioritere indsatsen ud fra såvel miljømæssige som økonomiske kriterier og dermed opstille mere markeds- og konkurrencerettede miljøhandlingsplaner.

Forudsætninger

Kendskab til økonomistyring vil være en fordel.

Udgivet materiale

Håndbog:

“ECOPROD – Et miljøstrategisk ledelsesværktøj”.
70 s. ISBN: 87-986-447-1-8. 1997

Forfattere

Susanne Sørensen og Kjeld Bülow Thomsen,
Teknologisk Institut, Vejen
Iver Poulsen, HandelsHøjskole Syd, Esbjerg
Poul Israelsen, HandelsHøjskole Syd, Kolding

Bestillingsadresse og pris

Teknologisk Institut, Jacob Gades Allé 12, 6600 Vejen.
Tel: 72 20 37 50. Pris: 100 kr. excl. moms og forsendelse.

Brug af materialer

Håndbogen er til de virksomheder, som har besluttet at styrke arbejdet med miljøøkonomistyring og ønsker en konkret model at arbejde med.

Øvrige deltagere

Gori
ABC-Coating
Sønderborg Plast

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udførelse af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om intern og ekstern miljødialog

Små og mellemstore virksomheders mulighed for at opnå konkurrencemæssige fordele ved miljøledelse og andre former for forebyggende miljøarbejde afhænger i stigende grad af evnen til at kommunikere holdninger og resultater til kunder og andre interessenter.

Kravene til virksomheders kommunikationsevne på miljøområdet forstærkes i takt med, at markedets og offentlighedens interesse for producenters og produkters miljøforhold øges. Bl.a. gennem forventninger om grønne regnskaber, miljømærker og miljøvaredeklARATIONER.

Engagerede medarbejdere med viden om virksomhedens miljøarbejde, er de mest troværdige ambassadører for virksomhedens miljøholdninger over for både kunder, leverandører og resten af omverdenen. Derfor er den interne miljødialog afgørende for en succesfuld ekstern dialog.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på miljødialog.

Værktøjer til miljødialog

Projektresumé

Formålet med projektet var at øge miljømedarbejderes kompetencer i at planlægge og gennemføre virksomhedens miljødialog. Der har været holdt en workshop for hver håndbog. Projektdeltagerne havde under workshoppen mulighed for at kommentere den enkelte håndbog og bidrage med egne erfaringer i at kommunikere om miljøforhold.

Resultatet af projektet er fem håndbøger og fem workshops. Brancheorganisationerne har bidraget til at øge kendskabet til projektet ved at omtale aktiviteter og resultater i deres medlemsblad.

Kontaktperson

Hans Niemann, Valør & Tinge A/S, Amaliegade 5C 3. sal, 1256 København K. Tel: 33 45 44 60.
E-mail: hans@v-t.dk

Målgruppen

Målgruppen for håndbøgerne er miljøfaglige medarbejdere med ansvar for virksomhedens dialog om miljøforhold.

Forudsætninger

Håndbøgerne kan læses af alle, men er skrevet til miljømedarbejdere, der kender til miljøbegreber.

Udgivet materiale

Håndbøger:

“Tilrettelæggelse af miljødialog”. Miljønyt 43. 32 s. ISBN: 87-7909-589-9. 2000

“Udformning af skriftlig miljøkommunikation”. Miljønyt 42. 36 s. ISBN: 87-7909-599-2. 2000.

“Miljødialog gennem pressen”. Miljønyt 44. 30 s. ISBN: 87-7909-597-6. 2000

“Miljødialog med kolleger”. Miljønyt 45. 32 s. ISBN: 87-7909-594-1. 2000

“Katalog over midler til miljødialog”. Miljønyt 47. 32 s. ISBN: 87-7909-602-6. 2000

Forfattere

Valør & Tinge A/S

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K. Tel: 33 95 40 00. Pris: 50 kr. pr. stk.

Kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-590-9/html/default.htm>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-601-8/html/default.htm>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-598-4/html>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-596-8/html>

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-603-4/html>

Brug af materialer

“Tilrettelæggelse af miljødialog”. Håndbogen beskriver, hvordan virksomheden prioriterer interessenterne, fastlægger måldialogen, vælger midler, styrer udformningen og evaluerer dialogen i forhold til målene.

“Udformning af skriftlig miljøkommunikation”. Håndbogen giver opskrifter på, hvordan virksomheden gør skriftlig miljøkommunikation relevant, troværdig og læsevenlig for modtageren.

“Miljødialog gennem pressen”. Håndbogen beskriver pressens spilleregler og gennemgår, hvordan virksomheden udvælger historier, skaber tillid hos journalister, forbereder sig på dårlig omtale og evaluerer pressearbejdets resultater.

“Miljødialog med kollegaer”. Håndbogen beskriver, hvordan virksomheden tilrettelægger den interne dialog før, under og efter et miljøprojekt.

“Katalog over midler til miljødialog”. Kataloget beskriver 34 kommunikationsmidler til distribution og udbud af miljøinformationer, personlig kommunikation og indsamling af viden om interessenten.

De fem håndbøger er dele af en serie på syv, hvor de to sidste omhandler ”Miljødialog med kunder” og ”Miljødialog med leverandører”.

Øvrige deltagere

BASF Danmark
Brandt's Auto- og Industrielakering
Colas Danmark
Dansk Skovforening
Dansk Supermarked
Forenede Rengøring A/S
FSB Malerselskab A/S
I/S Kavø og Vega
I/S Alssund Affald
Liniebus A/S
Lucent Technologies Denmark
Mayfair Hotel
Mercedes Benz
Merrild Kaffe A/S
Neptun Hotel
Sorø Akademis Skovdistrikt
SvedaKemi A/S
+ udvalgte branche- og arbejdsgiverforeninger

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljødialog med kunder

Projektresumé

Formålet med projektet var at udvikle og afprøve værktøjer til at formidle virksomhedens miljøresultater for at forstærke eksisterende eller opbygge nye relationer til kunder. I løbet af projektet har sælgere og miljømedarbejdere i virksomhederne brugt værktøjerne til at forberede og afholde kundemøder.

Der er afholdt workshops med henblik på at udveksle erfaringer mellem virksomheder og deres kunder. Derudover er der holdt et seminar, hvor sælgere og professionelle indkøbere udvekslede meninger om, hvordan miljøargumenter kan anvendes i markedsføring.

Håndbogen "Miljødialog med kunder" er sammen med folderen "EMAS – din garanti for en miljøansvarlig leverandør" det mest konkrete resultat af projektet. Derudover har virksomhederne, som deltog i projektet, fået styrket relationen mellem salgs- og miljøafdelingen. Endelig har kundemøderne dels trænet sælgerne i at bruge miljøargumenter i salgssituationer, og dels er kunderne blevet mere bevidste om at stille miljøkrav til deres leverandører.

Kontaktperson

Birgitte Nielsen, Valør & Tinge A/S, Amaliegade 5C 3. sal, 1256 København K. Tel: 33 45 44 60.
E-mail: birgitte@v-t.dk

Målgruppen

Håndbogen henvender sig til medarbejdere, som er ansvarlige for miljødialog med virksomhedens kunder.

Forudsætninger

Håndbogen kan læses af alle, men er skrevet til miljøfaglige medarbejdere, der kender til miljøbegreber.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Miljødialog med kunder". Miljønyt nr. 46. 32 s.
ISBN: 87-7909-592-5. 2000

Pjece:

"EMAS – din garanti for en miljøansvarlig leverandør". 4 s. 2000

Forfattere

Aksel Møller-Jørgensen, Birgitte B. Nielsen og Anette Petersen, Valør & Tinge A/S
Charlotte Pedersen, Deloitte & Touche

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel: 33 95 40 00. Pris: 50 kr. Pjecen er gratis.

Kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:

<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7909-593-3/html>

Brug af materialer

Håndbogen kan anvendes til at planlægge og gennemføre virksomhedens miljødialog med kunder. Den vejleder virksomheden i at vælge relevante kunder, undersøge deres behov, opbygge troværdige miljøargumenter og gennemføre dialogen.

Folderen kan virksomheder give til deres kunder, som dermed får et hurtigt overblik over, hvilke fordele der er ved at handle med EMAS-registrerede leverandører.

Øvrige deltagere

DHI – Institut for Vand og Miljø
Kompan
Rosborg-Bellinge
DKI Plast
OVIC - Ove Juel-Christensen
NB Rotation
Knud E. Dan
Den Grimme Ælling
Bondo Gravesen
RenoFlex
Phønix-Trykkeriet

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Miljødialog med leverandører

Projektresumé

Virksomheder med certificerede miljøledelsessystemer skal stille relevante miljøkrav til deres leverandører. I dag har flere hundrede virksomheder med EMAS eller ISO 14001 høstet erfaringer med at håndtere deres leverandørers miljøforhold. Formålet med projektet var at opsamle disse erfaringer og videreformidle gode eksempler og anbefalinger i en håndbog.

I maj 1999 blev der sendt spørgeskemaer til de 315 virksomheder, der på daværende tidspunkt var ISO 14001-certificerede eller EMAS-registrerede i Danmark. I alt besvarede 130 virksomheder spørgeskemaerne.

Ud over spørgeskemaundersøgelsen er der gennemført 11 supplerende interviews med virksomheder, der havde særlig interessante erfaringer. Endvidere er der interviewet repræsentanter for de certificerende organer for at afklare deres indtryk af, hvordan virksomhederne håndterer miljøkrav til leverandører, og hvor der synes at være behov for anbefalinger.

Kontaktperson

Kirsten Schmidt, dk-Teknik Energi & Miljø, Gladsaxe Møllevej 15, 2860 Søborg. Tel: 39 55 59 99.
E-mail: ksc@dk-teknik.dk

Målgruppen

Virksomheder, som står over for at skulle i dialog med deres leverandører om miljøforhold.

Forudsætninger

Kendskab til EMAS og ISO 14001 vil være en fordel.

Udgivet materiale

Håndbog:

“Miljødialog med leverandører”. Miljønyt 48. 40 s.
ISBN: 87-7944-025-8. 2000

Forfattere

Anette Petersen, Aksel Møller-Jørgensen, Valør & Tinge A/S
Ulf Nielsen, DHI – Institut for Vand og Miljø
Kirsten Schmidt, dk-Teknik Energi & Miljø

Bestillingsadresse og pris

Miljøbutikken, Læderstræde 1-3, 1201 København K.
Tel.: 33 95 40 00. Pris: 50 kr.

Kan downloades fra Miljøstyrelsens hjemmeside:
<http://www.mst.dk/udgiv/publikationer/2000/87-7944-023-1/html>

Brug af materialer

Håndbogen kan støtte virksomheder i at tilrettelægge og gennemføre en dialog med leverandørerne om deres produkters og aktiviteter miljøpræstation og samtidig stille miljø- og dokumentationskrav, der opfylder intentionerne i miljøledelsesstandarderne.

Håndbogen er især god til virksomheder, som ønsker at opbygge et system til håndtering og dialog med leverandører. Håndbogen vejleder i at prioritere leverandørerne ud fra såvel miljømæssige som forretningsmæssige kriterier, fastlægge dagsordenen for miljødialogen, gennemføre dialogen samt vurdere og godkende leverandørerne.

Øvrige deltagere

Phønix-Trykkeriet A/S
Novo Nordisk A/S
S. Dyrup & Co. A/S
Beck & Jørgensen A/S
Casco A/S
Novotex A/S
Tytex A/S
Levison+Johnsen+Johnsen a/s
Iduna A/S
APC Denmark A/S
Brdr. Hartmann A/S
Dalmose Trævarefabrik A/S
Henkel-Ecolab A/S
Heat Transfer Tønder A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Grafisk baserede miljøledelsessystemer

Projektresumé

Formålet med projektet var at udvikle en række koncepter baseret på et grafisk udtryk, der kan forenkle og effektivisere kommunikationen af miljøinformation til medarbejderne i virksomhederne.

Ved anvendelse af grafiske udtryk, farvekoder, piktogrammer m.m. bliver det nemmere at få budskaberne ud til de medarbejdere, der af forskellige grunde kan have vanskeligt ved at sætte sig ind i et stort skriftligt materiale.

Resultatet af projektet er en manual og en cd-rom, der indeholder et "symbolbibliotek" med funktionsbeskrivelser af de enkelte symboler. De grafiske materialer er blevet afprøvet på tre arbejdssteder med efterfølgende audit. Projektet er ligeledes blevet fulgt af en følgegruppe, der har ydet et væsentligt bidrag med hensyn til praktiske erfaringer.

Kontaktperson

Klaus Pallesen, Birch & Krogboe A/S, Teknikerbyen 34, 2830 Virum. Tel: 45 95 55 55.
E-mail: jbl@birch-krogboe.dk

Målgruppen

Rapport, manual og cd-rom henvender sig til medarbejdere, der er ansvarlige for virksomhedens interne dialog med medarbejderne om miljø og miljøledelse.

Materialet vil kunne anvendes af alle virksomheder, der ønsker at arbejde systematisk med miljøforhold, herunder virksomheder, der ønsker certificering eller EMAS-registrering.

Materialet er særligt anvendeligt for:

- Virksomheder, der ikke har behov for certificering efter en standard
- Virksomheder med skifteholdsarbejde
- Virksomheder med produktionslokaler, der gør det vanskeligt at kommunikere på sædvanlig skriftlig form
- Virksomheder, der har en medarbejdergruppe præget af svage læsere, funktionelle analfabeter eller medarbejdere, der ikke er fortrolige med dansk sprogbrug.

Forudsætninger

Materialet er udarbejdet til miljøfaglige medarbejdere.

Udgivet materiale

Håndbog:

"Visuel Miljøledelse – manual i brug af grafik i kommunikation". 60 s. 1999

Cd-rom:

"Visuel Miljøledelse – symbolbibliotek". 1999

Projektrapport:

"Grafisk baserede miljøledelsessystemer – udvikling, afprøvning og formidling". 68 s. 1999

Forfattere

Lis Thodberg og Jens Brenner Larsen, Birch & Krogboe A/S
Nils Rasmus Hansen, Informationsgruppen ApS.

Bestillingsadresse og pris

Birch & Krogboe A/S, Teknikerbyen 34, 2830 Virum.
Tel: 45 95 55 55

Informationsgruppen ApS, Hovedgaden 6, 2970 Hørsholm. Tel: 45 76 00 22. Pris: 400 kr. ex. moms

Brug af materialer

Manualen og cd-rommen udgør tilsammen et inspirationskatalog, der direkte kan anvendes til udarbejdelse af hele miljøledelsessystemer eller dele af systemer.

Manual og cd-rom rummer et symbolbibliotek i Word og Lotus Word Pro, der kan kopieres og anvendes af virksomhederne. Der er desuden eksempler på: procedurer, instruks, kontrolskema og kvikoversigter. Disse eksempler kan direkte anvendes til indsættelse af virksomhedens egne tekster efter retningslinjerne givet i manualen.

De grafiske elementer er en anden form for dokumentation, der både kan supplere og erstatte de nuværende miljøledelsessystemer. Materialet kan både anvendes i forbindelse med indførelse af miljøledelse i bred forstand og dels mere specifikt i forbindelse med specificering af systemindhold.

Øvrige deltagere

Bodycote A/S
Højgaard & Schultz A/S

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Projekter om uddannelsesaktiviteter

Programmet har støttet en lang række uddannelsesaktiviteter, som flere af de højere læreanstalter har udviklet.

Undervisningskoncepterne og materialet er blevet brugt på flere hold af studerende på de enkelte uddannelsesinstitutioner. Formålet har været at sikre, at fremtidige kandidater har fået en introduktion til miljøledelse og kan tage fat på sådanne arbejdsopgaver i fremtidige jobs på arbejdsmarkedet.

Indførelse af miljøledelse i danske virksomheder har også betydet, at der har været behov for at undervise medarbejdere i, hvordan man gennemfører en miljørevision på virksomheden.

På de følgende sider beskrives de projekter, som har haft fokus på udvikling af undervisningsmateriale om miljøledelse.

Miljørevisorkursus

Projektresumé

Projektet er udviklet med henblik på at få et dansk kursus, som er godkendt af EARA - Environmental Auditors Registration Association i England.

Projektet omfattede kursusudvikling, pilotafprøvning og godkendelse hos EARA. Pilotkurset blev gennemført i december 1996 med efterfølgende EARA-akkreditering. Siden er kurset blev gennemført 11 gange med gennemsnitligt 15 deltagere pr. gang.

Kurset omfatter træning i miljørevisionsteknikker med adgang til registrering som Environmental Auditor. Kurset opfylder DANAK's krav til miljørevision for Lead Auditorer.

Kurset har følgende indhold:

- Formål med miljøledelse og miljørevision
- Miljørevisionens rolle
- Miljøledelsessystemet (ISO 14001, EMAS)
- Miljøpolitik
- Miljølovgivning
- Miljørevision, planlægning, udførelse, rapportering og opfølgning
- Gruppearbejde og case studies
- Gennemførelse af miljørevision på en virksomhed

Derudover indeholder kurset en praktisk audit på enten Lego-parken eller Vega, afhængigt af om kurset holdes i Jylland eller på Sjælland.

Kontaktperson

Jan Hansen, FORCE Institut, Naversvej 1, 6600 Vejen. Tel: 76 96 16 00. E-mail: jah@force.dk

Jørn Bødker, Teknologisk Institut, Miljødivisionen. Gregersensvej, box 141, 2630 Tåstrup. Tel: 72 20 32 21. E-mail: jorn.bodker@teknologisk.dk

Målgruppen

Målgruppen for kurset er først og fremmest virksomheder og andre organisationer, som har eller skal indføre ISO 14001 og EMAS, og derfor skal kunne fremvise audit-kvalifikationer. Kurset er dog også åbent for andre, fx miljørådgivere og BST og miljøsagsbehandlere i kommuner og amter.

Forudsætninger

I princippet stilles der ingen krav om forudsætninger før kurset, men det vil være en fordel at have kendskab til ISO 14001 og EMAS. Kursusmaterialet er anvendeligt for medarbejdere med kendskab til miljøområdet og miljørevisionens principper.

Udgivet materiale

Kursusmateriale:

“Miljørevisorkursus med eksamen - 5 dages inter-natkursus”. Materialet er kun tilgængeligt ved tilmelding til kurset.

Forfattere

Forfattere og undervisere er miljørevisorer og konsulenter fra Teknologisk Institut, FORCE Institut og Dansk Standard.

Bestillingsadresse og pris

FORCE Institut, Navervej 1, 6600 Vejen. Tel: 76 96 16 00. Pris: 19.000 kr.

Kurset udbydes fire gange om året.

Brug af materialer

Kursusmaterialet indeholder værktøjer og checklister, som kursisterne trænes i at bruge og senere kan anvende hjemme i sin egen virksomhed i forbindelse med den interne miljørevision af miljøledelsessystemer efter ISO 14001 og EMAS.

Øvrige deltagere

Kursusdeltagerne

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Integrering af miljøledelse i diplomingeniøruddannelsen

Projektresumé

Projektets formål var at integrere miljøledelse i undervisningen på Ingeniørhøjskolen, så de nyuddannede ingeniører står bedre rustet til at opfylde erhvervslivets og de offentlige myndigheders krav. I projektet er der afholdt temamøder for lærerne i maskin- og byggeteknisk afdeling.

Inden for projektets rammer er der gennemført et pilotundervisningsforløb og en efteruddannelse af underviserne.

Materialer og undervisning udbydes stadig på Ingeniørhøjskolen.

Kontaktperson

J. Bundgaard Nielsen, Ingeniørhøjskolen i Århus.
Dalgas Avenue 2, 8000 Århus C. Tel: 86 13 62 11.
E-mail: jbn@adm.iha.dk

Målgruppen

Undervisere af ingeniører.

Forudsætninger

Undervisningsmaterialet stiller ikke krav om særlige forudsætninger.

Udgivet materiale

Uddannelsesmaterialer:

“Kompendium – Miljøledelse. Bygningsteknisk Afdeling”. 100 s. 1997

“Kompendium – Miljøledelse bind 1, generelt”. 100 s. 1997

“Miljøhåndbog for Ingeniørhøjskolen i Århus”. 50 s. 1997

Forfattere

J. Bundgaard Nielsen, Ingeniørhøjskolen i Århus

Bestillingsadresse og pris

Ingeniørhøjskolen i Århus. Dalgas Avenue 2, 8000 Århus C. Tel: 86 13 62 11. Pris: 150 kr. pr. stk.

Brug af materialer

Miljøhåndbogen beskriver undervisningen i miljøledelse og tilhørende emner, og håndbogen giver anbefalinger til, hvordan miljøledelse kan indgå i undervisningen af ingeniører. Håndbogen giver en beskrivelse af miljøledelse og sammenhængen med andre ledelsessystemer.

Kompendiet om miljøledelse generelt indeholder en gennemgang af miljøledelsens elementer, Agenda 21, Industriens Miljøcharter, grønne regnskaber og arbejdspladsvurderinger med mange eksempler.

Kompendiet vedrørende Bygningsteknisk Afdeling indeholder eksempler på kommunale handlingsplaner, grønne regnskaber og energi- og miljørigtig projektering.

Øvrige deltagere

PlanEnergi

Miljøledelselementer

- Kortlægning
- Miljøpolitik, mål, handling
- Organisering og ansvar
- Prioritering og væsentlighed
- Udformning af system
- Miljørevision og opfølgning
- Forankring og medarbejderinddragelse
- Miljørapportering
- Miljødialog med omverdenen
- Arbejdsmiljø
- Økonomi

Registreringsblad

Udgiver: Miljø- og Energiministeriet.
Miljøstyrelsen
Strandgade 29, 1401 København K
Tel: 32 66 01 00 - Fax: 32 66 04 79
Internet <http://www.mst.dk>

Serietitel, nr.: Miljønyt, 59

Udgivelsesår: 2001

Titel:
Miljøledelse - katalog over 66 projekter

Redaktør:
Nielsen, Birgitte B.

Udførende institution(er):
Valør & Tinge A/S

Resumé:
Dette katalog giver en oversigt over projekter gennemført under Miljøstyrelsens og Erhvervsfremmestrelsens tilskudsprogram for "Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder" i årene 1995-2000. Programmet har givet tilskud til: branche-specifikke projekter, generelle og tværgående projekter om temaer på tværs af brancheskel, værktøjs- og metodeudviklingsprojekter, informationsprojekter og uddannelsesprojekter.

Emneord:
Formidling, katalog, miljøledelse, miljøstyring

Andre oplysninger:
Der findes også en cd-rom: "Vejen til miljøledelse - en interaktivguide" med oplysninger om de forskellige typer af projektmateriale.

Md./år for redaktionens afslutning:
Januar 2001

Sideantal: 84   **Format:** A4

Oplag: 1500

ISBN: 87-7944-364-8   **ISSN:** 0905-5991

Tryk: Phoenix-Trykkeriet A/S, Århus

Pris (inkl. moms): 85 kr.

Kan købes i: Miljøbutikken, Læderstræde 1-3,
1201 København K
telefon 33 95 40 00 - telefax 33 92 76 90.
butik@mem.dk

Må citeres med kildeangivelse

Trykt på 100% genbrugspapir **Cyclus**

MILJØNYT (ENVIRONMENT NEWS)

- Nr. 25: Alternative transportløsninger i landdistrikterne. - 2. udg.
- Nr. 26: Trafik og miljø i kommuner - ny inspiration
- Nr. 27: Badevandskort 1998
- Nr. 28: Sørestaurering i Danmark
- Nr. 29: Miljøbevidst design af grafiske produkter
- Nr. 30: Begrænsning af trafikstøj
- Nr. 31: Forsigtighedsprincippet
- Nr. 32: CO₂-virkemidler på transportområdet - et samarbejdsprojekt med Svendborg kommune
- Nr. 33: Ecosystem Vulnerability to Climate Change in Greenland and the Faroe Islands
- Nr. 34: Miljøkapacitet som grundlag for byplanlægning - Generel del
- Nr. 35: Precautionary Principle
- Nr. 36: Badevandskort 1999
- Nr. 37: På rette vej
- Nr. 38: Borgernes miljørettigheder
- Nr. 39: Miljø og arbejdsmiljø
- Nr. 40: Dansk miljøeksport af produkter og rådgivningsydelser til vandsektoren 1998
- Nr. 41: Danish Environmental Exports of Products and Consultancy Services within the Water Sector 1999
- Nr. 42: Udformning af skriftlig miljøkommunikation
- Nr. 43: Tilrettelæggelse af miljødialog
- Nr. 44: Miljødialog gennem pressen
- Nr. 45: Miljødialog med kollegaer
- Nr. 46: Miljødialog med kunder
- Nr. 47: Katalog over midler til miljødialog
- Nr. 48: Miljødialog med leverandører
- Nr. 49: Badevandskort 2000
- Nr. 50: Vejen til bedre miljø ved produktion af tekstiler
- Nr. 51: Kriterier for prioritering af trafikstøjbekæmpelse
- Nr. 52: Håndbog til kommunerne om eksport af elektronisk affald
- Nr. 53: Håndbog i produktorienteret miljøarbejde
- Nr. 54: Alternatives to Methyl Bromide; Integrated Pest Management in Danish Flour Mills
- Nr. 55: Alternatives to Methyl Bromide; IMP in three typical Danish Flour Mills
- Nr. 56: Håndbog om trykimprægneret træ og mulige alternativer
- Nr. 57: Evaluering af miljøtrafikuge 2000
- Nr. 58: Håndbog i miljøvurdering af produkter

Miljøledelse - katalog over 66 projekter

Dette katalog giver en oversigt over projekter gennemført under Miljøstyrelsens og Erhvervsfremme Styrelsens tilskudsprogram for "Miljøstyring og miljørevision i danske virksomheder" i årene 1995-2000. Programmet har givet tilskud til: branchespecifikke projekter, generelle og tværgående projekter om temaer på tværs af brancheskel, værktøjs- og metodeudviklingsprojekter, informationsprojekter og uddannelsesprojekter.

ISBN: 87-7944-364-8

ISSN: 0905-5991

Pris: 85 kr.

Publikationen kan købes i Miljøbutikken

Læderstræde 1-3 • 1201 København K

Tel: 33 95 40 00 • Fax: 33 92 76 90

butik@mem.dk. • Internet www.mem.dk/butik